Tipografia „Cartea de Aur" Str. Smârdan 4.

Ziua nu se sfârşise. O zi rece, covârşită de tristeţe şi de miresme tari. Toamna poposise prematur în oraş. Cerul avea culori de pâclă, vântul bântuia acoperişul şi era în aer o durere fără început — ca în preajma războiului sau după o grăbită evacuare a unui ţinut obscur. Pe obrajii trecătorilor zîmbetul îngheţa subit. In casă lumina scădea.

— Mereu e 'ntuneric aici, — fir'ar al dracului de bordei! făcu servitoarea măruntă, încercând să deosebească sticla de eter de tinctura de iod.

Din pat, bolnava o ajută:

— Aia mică, Veto, de pe fereastră!

Dar servitoarea se descurcase singură.

— Mulţumesc şi *merci!* spuse, imitând vorba aleasă a fetii inginerului de peste drum. Inginerul Fisch era unul din marii bogătaşi ai cartierului, pentrucă avea casă proprie şi un căţel cu fundă. Veta îşi pusese odată în gând să intre acolo, la „boeri". Dar încruntatul stăpân, cu ochelari imenşi încălecând un nas prea lung faţă de restul trupului, a refuzat-o, cu indiferenţă:

— Am „personal" suficient! — i-a spus inginerul. „Ai venit târziu!"

Veta înţelegea şi ea că nu s'a grăbit destul. Acum cară toată ziua lighene de apă caldă, fricţionează mereu bolnava şi schimbă des compresele de pe pieptul femeei, ba mai găteşte încă şi spală.

— Uff! răsuflă Veta, supărată, de n'ar fi *om*, cucoana asta, de mult m'aşi fi cărăbănit!

„Cucoana" era, însă, liniştită şi bună. Nici nu se simte prezenţa ei. Câteodată se ridică, singură, şi sprijinindu-se de câte-un scaun, îşi alege medicamentul, îşi pune muştar pe ceafă, îşi spală capul şi, cuminte, se culcă iar în pat. Când o surprinde Veta, aproape s'o podidească plânsul.

Altădată femeea se luptă, în somn, cu năluci şi tresare şi asudă şi geme uşor. Servitoarea o priveşte îngândurat, îşi face cruce şi iese din odaie în vârful degetelor. Bolnava nu cere nimănui nimic. Stă, cu ochii deschişi, întinsă pe spate, şi aşteaptă... Noaptea, când o asupresc durerile la încheeturi, suspină, singură în marea ei suferinţă trupească, şi încearcă s'adoarmă. Când o păleşte setea, se duce, cu sforţări în mers, să-şi găsească paharul cu apă. Vetii îi surâde, par'că şi-ar cere iertare pentru cine ştie ce vină imaginară. Adesea, cineva ceartă servitoarea, găsită la colţ de stradă de vorbă cu golani în vreme ce acasă bolnava aşteaptă vreun calmant. Femeea se osteneşte, cu vocea slabă:

— Lăsaţi-o, că nu-i nimic!

— Nu-i nimic! se ismeneşte omul. Aşa ai învăţat-o! Ori ce-ar face... nu-i nimic!

Veta nu poate să uite blândeţea cucoanei şi vorba ei domoală şi surâsul cu care o priveşte. Şi — mai mult pentru bolnavă — rămâne ea aici, la calici. A primit şi de-acasă, dela văru' Matei, scrisoare: „Dacă se poartă bine jidanca, glăsuia el, de ce să mai umbli prin vecini?"

Veta îl ascultă: ştie, doar cât e de învăţat şi de umblat văru' Matei.

Munceşte mult? Da' cine se face pentru ea chezaş că 'n altă parte e mai bine? Sunt mulţi în casă? Da' la Mendl' în fundul hanului, nu sunt optsprezece inşi în cap şi o singură servitoare care mai face şi pe iubeaţa cu rubedeniile bărbăteşti ale stăpânului? Femeea stă, cu mână la bărbie, să-şi amintească. A, da! Cu Marcel, care-i în a şeasea *liceană*, în deosebi... Nu, hotărât, n'are motiv să plece.

Tot murmurând şi forfotind prin odae, după ce sfârşise cu tinctura de iod, Veta a dat de o carte poştală ilustrată, o vedere câmpenească oarecare, cu flăcăi bucălaţi şi curaţi şi cu fete mari şi în fote.

— Tiii! izbucni Veta, par'că ar fi de pe la noi! Cucoanăă, cucoanăă, de unde mai e şi poza asta? Şi alergă spre pat, cu ilustrata.

Femeea o luă, între degetele ei uscate, şi o privi puţin.

— E dela Ficu, de-acum doui ani. A făcut o escursie cu şcoala... Mi se pare la Periş.

Servitoarea nu ştie unde-i Perişul. Crede, însă, că-i undeva, prin Dolj.

— Mi-o dai mie s'o ţiu bine, cucoană?

Bolnava îi zâmbi ca 'ntotdeauna.

— Ia-o!

Veta rânji larg:

— Mulţumesc, săru' mâna!

Şi plecă.

Rămasă iar singură, cum i se întâmpla adesea, bolnava se întoarse cu gândul la escursia copilului... Venise, băiatul, asudat şi îngrijorat. I se spuse că şcoala organiza o escursie şi trebuia să aducă şi el cinci lei. Cinci lei, mamă, a spus, pe jumătate alarmat de sumă, pe jumătate fericit. Ea ştia bine că se apropie rata maşinii de cusut. Plătea cinci lei pe săptămână, cum se învoise. Maşina de cusut era unicul mijloc de trai al familiei. Il şi vedea pe slujbaşul ofticos şi vecinic în haine negre şi în pălărie tare cum îi svârle, inflexibil: — „Madam, nu *putem* permite nici o amânare. Luăm îndată maşina! „Firma nu aşteaptă!" Femeea ştia că „firma nu aşteaptă". Odată i s'a luat maşina. Ea era slabă, galbenă, aproape flămândă. Se ruga de ofticos: „Până Sâmbătă vă rog să mă aşteptaţi. Am de *predat* nişte cămăşi. Sâmbătă se face plata!" In vocea ei erau desperări multe. Cu maşina care eşea din odaie — ieşea pâinea ei, a tuturor din jurul ei. Dar ofticosul n'avea încotro. A poruncit oamenilor să urce maşina în trăsură. Femeea s'a agăţat de scară. Au ieşit din han toate gospodinele s'o vadă. Au ieşit şi bărbaţii, prăfuiţi, nedormiţi, nemâncaţi, dar cu ochii avizi de spectacol. Băeţi înalţi şi slabi, cu barba crescută sălbatec, peticiţi şi desculţi, femei cu obraji de leşie, cu nenumărate rânduri de fuste pe ele, copii din faţa cărora numai ochii se iveau, vii, — toată curtea voia să ştie bine ce anume se petrece cu Esther.

Una, sosită târziu, şi-a pus mâna pâlnie şi a întrebat:

— A venit precupeţu?

— Nu! Ăla cu maşina!

Venea, câte-odată şi precupeţu — neplătit şi el cu săptămânile. Atunci se luau cu toţii la ceartă...

Inainte de-a porni trăsura, femeea, slabă şi amărâtă, încercă un efort smintit: să oprească, pur şi simplu, caii.

Birjarul râse, amuzat:

— Vezi să nu-i opreşti! zise şi plesni din biciu. Esther căzu. Cineva o duse, mai mult pe braţe, în casă. (Era uşoară).

— Las'că nu-i nimic! îi spuse vecina, nevasta zugravului de firme, o namilă de muere cu şease fete cât tavanul de înalte şi grase-butoiu. „Să se ducă bărbatu' matale mâine la Societate şi să vezi că vine cu ea înapoi!"

Bărbatu'? zâmbi femeea cu tristeţe... Era măritată de opt ani. Mai niciodată bărbatu' ei nu se interesa de necazurile casii. Lucra la un cabaret de noapte: chelner. Pleca de cu seară şi venea a doua zi. Nu întreba de nimeni şi de nimic. Femeea îngrijea de chirie, de mâncare, de copil. Fusese şi după naştere, bolnavă. Unii spuneau, chiar, că *din pricina naşterii*. Işi iubea copilul cu sete, cu febră. Fostă cusutoreasă de cămăşi, şi-a reluat repede meseria, fără preget. Din ce lucra şi câştiga — plătea tot.

Dacă i-ar spune bărbatului păţania, ştie bine că ar ridica din umeri şi ar privi-o cu ochi egali. Băr-

batul nu aflà nimic. S'a dus singură, a doua zi, la Societate. A dat de un neamţ bătrâior care i-a ascultat, în linişte, plângerea rostită în jargon.

— Omu' nostru — i-a răspuns el, apoi calm — nu şi-a făcut decât datoria. Aşa e convenţia pe care aţi semnat-o. Dar te văd femee necăjită şi uite! — am să-ţi fac un hatâr. De *astădată* îţi dau maşina înapoi, dar dacă Sâmbătă nu achiţi zece lei, plus costul trăsurii... Bătrânelul nu şi-a terminat fraza. Esther l'a priceput.

— Sâmbătă aveţi banii! Şi n'o să se întâmple nici o întârziere... niciodată!

Neamţul a tăcut, obicinuit cu asemenea făgădueli. Femeea s'a înapoiat victorioasă, cu maşina de cusut, şi a reînceput lucrul, zi de zi şi noapte de noapte... Au trecut doui ani deatunci şi n'a mai rămas datoare. Acum — escursia.

— Cinci lei îţi trebuie?

— Da! Cinci lei. Mergem şi cu trenul, mamă. Până la Periş. Vine şi Leibu!

Femeea se gândi la ofticosul care o va osândi Sâmbătă:

— Ştiai bine, madam, că firma nu aşteaptă! Privi la copil. Era asudat, avea ochii întrebători şi în fundul lor o flacăre.

— Bine! Iţi dau să mergi şi tu!

Băiatul a deschis ochii mari inundaţi de lacrimi. Nu de lacrimi: de bucurie. Are să meargă, în fine, în escursie. Până la Periş. Şi-are să vie şi Leibu, Leibu a'lui *mimă Haike,* ruda cea mai iubită a familiei... Femeea a pornit disdedimineaţă la domnu' Sami, negustorul de cămăşi din Bărăţie. I-a cerut o comandă nouă şi un avans. Omul a privit-o prin ochelarii prăfuiţi.

— Când dracu' dormi dumneata, omule?!

Cusutoreasa a stăruit. Negustorul, înduplecat, i-a dat un mic avans, ridicând din umeri. Femeea a plecat, grăbită. A mai lucrat şi nişte scufiţe familiei Fisch, de peste drum. Şi-a amanetat şi-un inel. Sâmbătă a plătit ofticosului rata. Părea veselă.

— Azi eşti bine dispusă, madam! a observat încasatorul.

— Inchipueşte-ţi! i-a răspuns femeea.

Ofticosul clătină din cap.

— Eh! Bine-i să trăieşti, madam!

Femeea îl privi, atent. Era străveziu. Nasul i se lungise. Sub ochi cearcănele s'au accentuat, trase cu creionul.

— Hm! da! îi răspunse, în silă.

— Uite, eu mă pregătesc.

— Nu 'nţeleg.

Ofticosul zâmbi ca în vis.

— Mă pregătesc, reluă el. Se-apropie toamna. Mie toamna mi-e rău, întotdeauna. Dar după toamna asta n'are să mai vie nimic. Mor.

Inchise geanta.

— La revedere, madam, pe Sâmbăta viitoare. Multe Sâmbete n'am să mai apuc. Mă pregătesc...

Femeea păli.

— Te-am supărat, madam. Imi pare rău. Aşa se întristează şi fata mea, de câte ori îi vorbesc... Ştii că a trecut în a patra, săraca!... La revedere!

Femeea îşi aminti că l'a văzut odată, la fotograf, cu un copil de mână, o fată măruntă, palidă şi speriată. Il privea cu nişte ochi de miel şi cu o suferinţă greu de reprimat.

In Sâmbăta care a urmat, s'a înfăţişat un băeţandru grăsun şi purpuriu să încaseze rata.

— Bietu 'domn Şapira! — făcu el grăbit şi profesional. A murit de trei zile. Are un copil. Nu mai mănâncă nimic, nu mai învaţă, nu se mai mişcă din casă. E aşa simţitoare, fetiţa! Aşa, madam, cinci lei. Mulţumesc şi la revedere!

...Ficu a plecat în escursie, la Periş, de unde i-a trimis carta poştală ilustrată. S'a înapoiat încălzit şi vorbăreţ.

— A fost şi Leibu, mamă.

Şi i-a povestit, fără pauze, cum s'a desfăşurat „petrecerea"... Seara se dovedea rece. Toamnă ciudată, gândi bolnava. O zi te doboară arşiţa — în alta îngheţi ca 'n iarnă. Şi revăzu figura încasatorului. Ştia, săracu' de el, că i se apropia sfârşitul... Dacă s'ar fi dus undeva, la ţară... Aici gândul i se întoarse spre un vis vechiu al ei şi al tuturor din jurul ei: să-şi întocmească o gospodărie într'un sat oarecare. Avea plămânii slăbiţi. Şi ochii. Prea mult a stat aplecată peste maşina de cusut. Ca fată a muncit, deasemeni, zi şi noapte. Părinţii i-au fost totdeauna amărâţi. Au dat-o ucenică la o vârstă la care nu se renunţă la păpuşi şi la poze. A cunoscut severitatea bătrânei „maestre" care-i croia cămăşile, — un pumn de femee înnecat în grăsime. O privea întotdeauna rece.

— Ştiu eu ce iese din puştance d'astea! — spunea ea, gândindu-se desigur la celelalte lucrătoare, mai în etate, care soseau dimineaţa, albe ca varul, răguşite şi somnoroase. Petreceau prin cârciumi, cu bărbaţi şi lăutari. A surprins chiar pe domnişoara „premieră" într'o trăsură cu coşul ridicat, alăturea de-un bătrân cochet. „Maestra" s'a convins, însă, repede că fetiţa nevârstnică, slăbuţă şi harnică e altfel construită decât celelalte care au trecut prin bătrânele-i mâini, experte. Şi a început s'o părăsească mai des, uşurându-i sarcinile. N'o mai trimetea, de pildă, să ducă gunoiul afară, la căruţă. Ba într'o seară, când au rămas ultimele în atelier, bătrâna a chemat-o în taină în „dormitor".

— Ia spune-mi, ştii tu ce-s alea, *fondante?*

Esther nu ştia. Maestra râse prelung, fericită. Deschise apoi un scrin din care se simţea, puternic, miros de muşeţel şi scoase de acolo o pungă mototolită cu bomboane.

— Sunt dela Francezu! făcu, ea mândră. Şi-i întinse o bomboană.

In timp ce fata sugea „fondanta", bătrâna dădea din cap, admirativ, şi plină de-o bucurie nestăpânită o întreba mereu:

— Ei, ce zici? Aşa-i că-i *faină?* Astea-s fondante!

Şi rămânând deodată pe gânduri.

— E he! he! dela nuntă n'am mai mâncat aşa ceva!

Şi, aproape în şoapte, bătrâna i-a povestit că o singură dată în viaţă, a mai avut prilejul să înghită o „pungă plină" de fondante: în ziua nunţii.

Punga a culcat-o, cu grijă, printre rufăriile inutile din scrin.

— Fondantele astea mi le-a adus Lili! Cam curvişţină fetiţa — nu-i vorbă! — dar are inimă bună. Ce-i al ei, e al ei!

Şi trezită din fericirea ei artificială: — Da' ce te pricepi tu, maică!

Esther îi zâmbia acum ca şi cum ar fi avut-o înaintea ochilor... Au trecut, apoi anii cu o repeziciune sălbatecă. N'a avut timpul să facă o singură poznă — una în toată viaţa ei de fată. Dela atelier acasă, de-aici la atelier. „Maestra" i-a spus odată:

— „Când ai să mori, fetiţo, şi Dumnezeu are să te întrebe ce-ai dres pe pământ, — tu ai să-i răspunzi doar atât: Cămăşi!" Şi rîdea cu gura ei ştirbă, prelung.

A venit şi sorocul măritişului. Cea mai respectată peţitoare din cartierul Văcăreşti, madam Feferkranţ, i-a spus, cu convingere:

— E un băiat aşezat! Câştigă!

Şi astfel şi-a urmat destinul. S'a măritat. ...Deafară se auzea „cântecul rătăcitorului", sbierat de actorul, încă necuprins, al mahalalei: Segaler. Era o melodie tristă şi rusească ţipată strident de acest actor burtos, în goană după angajament. Esther înlătură blocul masiv al trecutului — cum ar goni o muscă şi se duse spre fereastră, In curte, înconjurat de copii şi de femei, Segaler, înalt, obez şi nemâncat, cânta de undeva, din burtă, „cântecul rătăcitorului".

Mamă, mamăă
Uuunde eşti?
Mamă, mamăăă.

Cântând, actorul îşi ridica gulerul pardesiului, învins de vânt şi de stropi de ploaie. Cu ochii ageri de veveriţă privea când la copii, când la femei, aşteptând obolul.

Esther a deschis fereastra şi i-a aruncat un bănuţ de cinci bani. Actorul a mulţumit din cap, neîntrerupându-şi cupletul.

La sfârşit, pentrucă nimeni dintre ascultători nu imită gestul femeei, Segaler ţinu o cuvântare, repetată de sute şi mii de ori prin toate târgurile moldoveneşti pe unde poposea nevoia lui de hrană: Fraţilor şi onorate doamne, sunt un artist nenorocit, fără tată, fără mamă şi vin pe jos din America, unde am cântat înaintea Impăratului şi am fost decorat de şase ori şi era cât p'aci să mor împuşcat de-un duşman, antisemit, dar am scăpat ca prin minune. Am trei copii şi toţi sunt mici şi bolnavi! Ajutaţi pe-un evreu, pe un artist evreu, şi-am să mai repet „cântecul rătăcitorului" care e scris de mine, personal, aşa să-mi ajute Dumnezeu!

Câte o femee, mişcată de vorbăria fără pauze, a burtosului, îi întindea un cinci. El primea banii, salutând adânc:

— Merçi! Merçi!

Esther îl privea dela fereastră, zâmbind uşor. O orbise gândurile, cântecul, amintirile. Ar fi vrut să doarmă, dar ploaia o neliniştea ca o prevestire rea. Şi rămase în pat, îmbrăcată, cu ochii mari des-

chişi ca într'un tablou expresionist. Desigur, îşi spunea, actorul ăsta, burtos şi hămesit, trebue să aibe, undeva, prin cine ştie ce periferie moldovenească, o femee... O fi fost şi el subţire şi surâzător cândva, femeea înaltă şi proaspătă... S'or fi iubit. Esther întârzie puţin asupra episodului închipuit al dragostei dintre obez şi curtezana devenită mai târziu soţie, ca toate celelalte. Ea n'a iubit niciodată. N'a experimentat decât acul de cusut, căminul şi scurta aventură a măritişului, pregătit în cele mai mici amănunte de alţii. Ba, odată a fost la un bal. Bucureştii se albise ca în poză. Bărbaţii alergau prin străzile mici înfundate în beznă şi în zăpada înaltă. Unul venise în atelier cu două bilete de favoare. Avea ochii aprinşi de bucurie. A invitat-o la bal. Seara a sosit printre cele dintâi în sala „Liedertafel". Garderobierele au primit-o bine. Se cunoşteau din cartier. „E un bal foarte select! — a spus una din ele, ridicând buza groasă spre vârful nasului. Vine şi domnul farmacist Haimsohn!" Colega a complectat-o mândră: „Vine 'n birja lui!".

Esther a fost uluită. Farmacistul Haimsohn întrecea, în importanţă, pe inginerul Fisch de astăzi. Era un bărbat subţirel şi cu aerul suferind. Se dorea „cunoscut", „admirat" şi „iubit" de obşte. De-aceia împărţea gratuit săracilor odată pe lună câte-un piramidon şi un pacheţel de ceai de tei. Presida, cu multă gravitate, şedinţele secţiei filantropice a Comunităţii evreilor şi aduna ban lângă ban de pe urma mănoasei sale prăvălii vizitată îndeosebi

de prostituatele Crucii de Piatră şi de bătrânii analfabeţi de prin împrejurimi. Dădea şi consultaţii medicale cu aer detaşat de mare savant.

— Ce te doare, moşule? întreba el de pildă, pe unul din clienţi. Bătrânul se văita de şale. Farmacistul se apuca serios de lucru şi-i dizolva câteva grame de acid salicilic într'un litru de spirit alb. Impacheta apoi sticla în foiţă.

— Uite, moşule, ţine preparatul ăsta pe care ţi l'am făcut *eu!* Te freci cu el seara, la culcare. In două-trei zile eşti sănătos. Bătrânul mulţumea, cu plecăciuni, şi plătea cât îi cerea farmacistul...

Balul a început târziu. A fost invitată la dans, întâi de un cunoscut al casei, un tânăr croitor de lux şi-apoi de un mic funcţionar comercial. Nici unul, însă, n'a repetat invitaţia. Avea Esther o tristeţe în gesturi, o suferinţă în mersul ei delicat, o înfăţişare oarecum deosebită de restul fetelor, care intimida pe cavalerii serilor bucureştene. Par'că a fost în ajun... A rămas, pe scaun, până la spartul „petrecerii". S'a înapoiat acasă cu o faţă albă şi cu ochii obosiţi.

— Trebuie să fie târziu! spuse bolnava şi privi la ceas.

De undeva, dintr'o casă vecină, se auzeau sforăituri şi suspine sgomotoase. Afară toamna se vestea prin ploaie şi miros de pământ jilav.

...Au fost şi zile urâte în casa părintească. Odată (cu câtă candoare!) a venit cu un braţ de garoafe. A întâlnit obrazul tăcut şi amărât al mamei.

— Da' ce-i cu voi?

— Nimic! — i-a răspuns bătrâna.

Şi după o pauză scurtă:

— Ai ceva bani?

— Nu! Mai e până Sâmbătă!

Esther primea leafa la capătul fiecărei săptămâni. Şi bătrâna ştia, doar, asta.

— Da' bani de garoafe ai avut?

Mustrarea era domoală. Mama întrebuinţase o voce mai mult necăjită decât furioasă. Şi cum Esther nu ştia ce să-i răspundă, bătrâna adăogă:

— O să facem o tocană de garoafe!

...Ah! Zilele reci ale toamnelor bucureştene, în uliţa lor mică şi înfundată care nu figura în nici un ghid, în nici o minte de gospodar bine-hrănit... Pe dinaintea ferestrei se opreau vânzătoarele de aţă şi de cremă de ghete, cocoşate, ştirbe şi aproape-paralizate. Nu-şi strigau marfa. In uliţă ştiau că nu găsesc muşterii. Toate grăbeau spre calea Văcăreşti să adaste copiii de şcoală, cărora să le smulgă, printr'o privire cu lacrima îngheţată în ochiu, bănuţul destinat covrigului lor zilnic. Treceau şi gospodari din alte străzi, cu ghiozdane umplute de „mostre": erau plasatorii comerciali, nişte oameni ciudaţi cari aşteptau bucata de pâine din căldura vorbei cu care ameţeau pe negustori. Păreau grăbiţi, cu toatecă niciodată nu-i aştepta nimeni. Apoi gloata fără meserie, spălătoresele cu ziua, hamalii de ocazie, jucătorii de barbut, comisionarii şi samsarii „pe picior". Li se spunea astfel pentru rapiditatea cu care sperau să închee vreo afacere: să cumpere, adică, dela cineva un stoc de galoşi şi să-i revândă,

în acelaş local, — la altă masă, — însă altcuiva. Asemenea transacţii, insul cu obrajii palizi şi cu fruntea brăzdată de vechi cute le încheia odată pe lună. O săptămână avea din ce trăi. In restul timpului trăia din proecte. De ce s'au ivit acum toate figurile astea scheletice pe dinaintea ochilor ei obosiţi? Desigur că seara asta, întunecată şi rece, e de vină. Pe o asemenea vreme e tocmai bine să te sinucizi. Nici un regret nu va înflori în adâncuri pentru viaţa începută prost în primăveri cari mistifică şi sfârşită în pat urât de fier şi cu reumatisme obosind piciorul devenit de plumb. Totul va fi ca înainte: ploile vor reveni să înnece cartierele sărace, toamnele galbene să mai furnizeze cimitirului trei morţi palizi şi tineri şi oraşul va îmbătrâni fără să ştii, ca într'o carte, o frunză păstrată din vremi. Pe dinaintea brutăriilor se opresc femei fără vârstă, în şaluri groase, însoţite de copii în ochii cărora experienţele s'au încălecat prematur. Din cârciumi răzbate vechiul cântec de harmonică, iar melancolia e şi mai profundă în odaia mică. De ani de zile, femeea cunoştea aceleaşi seri, fie că fila calendarului sărac arăta luna florilor sau a zăpezilor abundente. Sta în pat, învinsă de boală.

La început a fost o durere, în spate. Fată subţire de oameni amărâţi, n'a ştiut cui împărtăşi uşoara suferinţă cuibărită undeva, în trup. Apoi, după măritiş, cutele din obraz s'au adâncit, ochii au căpătat o expresie mai blândă (ca a câinilor bătuţi) şi durerea s'a făcut mai vie. Bărbatul, scund, roşcovan şi simplu, îşi împărţea viaţa între cabaretul

de noapte, unde servea, şi cârciuma din calea Văcăreşti, unde poposea spre dimineaţă, un popor întreg de nocturni — casieri de cinematografe, vânzători de alune, actori şi actriţe de-ai teatrului evreesc. Aici îşi făcea veacul mâncând mititei cu usturoi şi bând abundent vinul tare, adus mereu proaspăt din pivniţă. Acasă venea numai să doarmă. Intâlnea, în prag lăptăreasa care ieşea deobiceiu cu ochii umezi. Odată, o singură dată, a oprit-o şi a întrebat-o de ce plânge? Ţăranca a ridicat din umeri, şi-a şters lacrima şi i-a răspuns gros: — „Ia! Mă uit şi eu la femeea dumitale!" Dar omul n'a priceput nimic. A intrat, ca întotdeauna, în odaie, şi-a scos hainele, s'a băgat sub plapumă şi a adormit odată cu lăsarea capului pe pernă. El nu putea pricepe că nevastă-sa a închis în trup o durere care creşte zi cu zi şi ceas cu ceas. Din fundul târgului polonez de unde venise, lăsând acasă bătrâni gravi, bărboşi şi în caftan şi femei evlavioase şi simple, nu adusese în cel dintâi orăşel moldovenesc în care poposise, putinţa de înţelegere a suferinţii altora. Pătrunderea adâncă a vieţii, care făcea fala neamului lui de învăţaţi, îi era cu totul străină. Viaţa se reducea pentru el la barul de noapte şi la patul conjugal. Mic băiat de cârciumă, îşi consumase idealul între mesele clienţilor, samsari de grâne, negustori ambulanţi de săpun şi beţivi cum se cade, cum se află pletoră prin meleagurile autohtone. Chiar foamea nu i-a rafinat temperamentul. O îndurase, cu simplitate, lipsit de orice filosofie şi de orice dramă. Când avea ce, —

mânca! Iar de n'avea, — se culca flămând, dar fără nici o complicaţie interioară. A întâlnit femeea la o vârstă destul de coaptă. Şi s'a însurat. Atât. Dimineaţa era pentru dânsul o vreme bună pentru somn. Venea dela cârciumă, se întindea în pat şi adormea. Era destul. Altădată intra clătinându-se, cerea ligheanul şi vomita lung şi greu. (Băutura fusese prea multă şi prea tare). Omul îndeplinea ritualul fără nici o părere de rău. După ce sfârşea, se întindea pe canapea şi adormea ceva mai anevoe. In asemenea dimineţi nu i se putea vorbi despre nimic. Esther îl privea cu ochii ei mari şi nedumeriţi de vită blajină şi înţelegătoare şi pornea să facă datorii noui la băcan, la precupeţi, la vecini. A doua zi, ca şi când nimic deosebit nu s'a întâmplat, bărbatul pleca la barul lui de noapte să servească iar bătrâni cheflii şi fete de oraş capricioase şi altele de cât nevasta lui palidă, bolnavă şi tăcută, din ce în ce mai tăcută...

In casă mai trăia şi mama Estherei, o bătrână diformată de vârstă. Sta ceasuri întregi împietrită într'un jilţ vechiu şi lucra la ciorap. Era o femee necăjită, cu obrazul lat şi puţin însemnat de vărsat. Purta în multele buzunare ale rochiilor ei (friguroasă, se îmbrăca gros) câte o batistă roşie, uriaşă, şi mirosind a gutuie. O scotea des pentru aşi şterge ochii plânşi. Pe dinaintea chipului ei obosit treceau vedenii rele şi o întristau. Refugiul la batistă era aproape singura operaţie nouă, în afară de confecţionarea ciorapilor. Ochii ei şterşi vedeau bine şi mereu aceiaşi întâmplare: sosirea, în căruţă, în-

tins cu picioarele înainte, a bărbatului ei, ucis la o vârstă tânără, de nişte tovarăşi de negoţ, tâlhari. Plecase în ajun, vesel şi curat, să cumpere marfă dintr'un târg din apropiere. Işi sărutase nevasta şi cei cinci copii, mărunţi, trişti şi neştiutori.

Se petreceau, asemenea plecări, des.

Negoţul, pe vremea ei, nu se făcea numai la tejghea. Şi iscusinţa lui Mordhe era vestită. De câte ori pleca la drum, nevasta ştia că va fi belşug în casă. Numai copiii, mici cât beţele de chibrituri, păstrau în tăcerea lor, o tristeţe adâncă.

Pe drum, aşa i se povestise, tovarăşii tâlhari l'au legat burduf, l'au jefuit de galbenii pe care îi purta asupra-i şi l'au svârlit din diligenţă. L'au svârlit, numai, pretindeau ei, — dar omul erà, de sigur, şubred, pentru că a murit din căzătură. Văduvă, femeea trăia cum şi din ce putea. Până s'a măritat Esther. Din clipa în care fata, subţirica făptură din casa cea tristă, şi-a luat bărbat, — femeea s'a mutat la ea, — firesc. Aici a văzut, cu ochii ei vecinic podidiţi de lacrimi, cum fata se aplecà mereu asupra maşinii de cusut pentru a izbuti să-şi întreţie casa, cum cearcâne grele înconjurau din ce în ce mai mult pleoapele obosite, cum boala se adâncea mereu în trupul sărac. De ceilalţi copii n'avea bucurii mari. A doua fată s'a măritat cu un negustor de haine vechi din strada Lazăr: închisă toată viaţa în casă, nu cunoştea alt aspect al existenţii decât spectacolul celor patru pereţi, mereu identici, ai bucătăriei. Unul dintre băieţi, Moriţ, cel mai mare, ajunsese calfă la un atelier de tapiţerie. Dar avea o slăbiciune organică, o oboseală cumplită în trup, o împietrire par'că, a voinţii, care îl osândeau la o visare perpetuă. — „N'are să ajungă om niciodată!" îşi spunea bătrâna. Cât despre celălalt fecior — Paul — bătrâna nu putea pricepe de loc de ce are atât de dese accese de epilepsie. Bătrâna atribuia boala nevestei copilului ei, cu ura persoanelor simple. „Numai bestia aia îi face zile fripte şi-l bagă 'n mormânt!" spunea dânsa, cu şi fără prilej. Paul era băiat de prăvălie. Negru şi păros şi sentimental, aducea în casă parfumul unei epoci stinse: a parcurilor urbane, cu fete ocolind aleele tomnatice, cu romanţe îngropate în frunze, şoptind poveşti la fiecare atingere. Boala i s'a ivit într'o împrejurare curioasă: se dusese pare-se să vorbească, pentru întâia oară, la telefon.

— „Şi deodată — mărturisise el — am simţit un sdruncin la inimă, sau la cap şi nu mai ştiu ce s'a 'ntâmplat".

Al cincilea băiat, Rubin, erà un stricat, după părerea tuturor. Işi petrecea tot timpul cu femei. Cu una s'a înhăitat, chiar. „Au făcut, spunea bătrâna, casă împreună". Meseriaş amărât, dar mereu surâzător, Rubin lucrà puţin şi jucà mult „în table" la ceainăria cea mai selectă a cartierului.

Nicăiri aiurea nu se putuse aciua femeea. Aici la Esther, se simţea mai bine. Aici avea unde să-şi culce capul, amintirile, tristeţile şi spaimele ei, multe...

Esther se gândi la copil. Ficu avea ochii anormal măriţi. Şi mereu şi-i afundà în cărţi. Nu-şi ridica

privirea obosită de cât spre a contempla imaginea mumii, mereu mai galbenă, mai sfârşită.

Odată a întrebat-o:

— De ce lucrezi şi noaptea, mamă?

Femeea a surâs, a oftat şi l'a mângâiat pe obraji.

— Da' de unde ştii că lucrez şi noaptea?

— Am văzut.

Femeea îl linişti:

— „Nu-i nimic!"

Şi-apoi, cu resemnare:

— „Ce să fac? Trebuie!

— De ce trebuie?

— Pentrucă suntem săraci!

— Da' tata?

— Ei, tata, lucrează şi el!... Da' *n'ajunge*!

— N'ajunge?

Copilul se minuna şi nu înţelegea.

— Mamă, i-a spus el odată, te rog eu să nu mai lucrezi!

Dar femeea surâse, cu ochii înlăcrimaţi. Ea ştia că altfel nu se poate. Dacă n'ar întârzia noapte după noapte asupra maşinii de cusut — n'ar putea plăti chiria. Şi ratele, ratele astea care o chinuiau, ori de câte ori încercà să-şi adoarmă durerile, — care o ţineau trează, mereu trează. Sâmbătă trebuie să achite maşina de cusut; la 15 ale lunii plăteşte lemnele; la 20 datoria băcanului...

Bărbatul habar n'avea de toate astea. Băgase de seamă, doar, că femeea slăbea. O auzise, chiar, de câteva ori, văitându-se uşor şi numai pentru dânsa:

„Aaau! Aaaau". Somnoros şi ameţit puţin de vin, o întrebă:

— Ce-i?

Femeea d'abea putu răspunde:

— „Nimic!" Şi bărbatul a adormit iar, simplu şi liniştit. Numai copilul auzea, vedea, prindea totul. De câte ori medicul cartierului cerea lămuriri femeei asupra boalei — copilul ştia să i le dea, cu aierul lui precoce şi gânditor.

Şi în seara asta, Esther simţea că nu va putea dormi. O înnecă plânsul: pentru tot ce a fost, pentru tot ce este şi nu va mai fi. I se făcu milă de soarta ei. Se vedea mereu legată de maşina de cusut, de copil... Tuşii greu, ascuţit.

Veta se ivi, nepieptănată şi adormită.

— Ce-ai, cucoană?

— Nimic! Am tuşit în vis!

II

— Bună ziua, copii! spuse doctorul Sternbaum, intrând cu pasul lui mărunt în odaie.

Pitic, bălan şi torturat de o neurastenie veche, medicul se iniţiase de curând în arta auto-stăpânirii, la modă în multe centre străine, şi-şi impunea, deci, cu sau fără prilej, o bucurie generoasă în faţa tuturor aspectelor vieţii. „Copiii" erau, aşa dar, pentru dânsul şi babele şi moşnegii şi bărbaţii solizi cu mustăţi stufoase sau cu bărbi serioase. Fusese din totdeauna chinuit şi încăpăţânat. A învăţat, umblând peticit, şi s'a pomenit medic, fără nici o leţcaie, însă, în buzunar şi, mai ales, fără nici o perspectivă de chivernisire în viitor. S'a însurat cu fata unui mic prăvăliaş din Calea Văcăreşti şi a izbutit să-şi deschidă un „cabinet". Când a devenit tată şi greutăţile vieţii s'au agravat, doctorul Sternbaum s'a pomenit în vecinic războiu cu buza superioară, pe care o muşcà necontenit. Nu mai lucrà nimic. De dimineaţă până seară târziu aştepta clienţii care nu se prea îndesau în ante-camera medicului. Dacă nimerea la el vreun funcţionar comercial mai subţire din cartier — doctorul se simţea fericit.

— Ei, ce mai ala-bala, copii? se adresà el la plural noului intrat, ca şi când l'ar fi cunoscut de mult. Dar înainte de a-i face spălătura anti-blenoragică, sau de a-i ascultà inima — se pomenea cu servitoarea, murdară şi agresivă inundând cu persoana ei grasă cabinetul.

— Dom'le Doctor, o zâs cucoana să-i dai un leu că brutarul nu mai dă pe datorie!

Medicul încercà s'o liniştească.

— Taci! Nu mai face glume d'astea! Viu eu îndată dincolo.

Dar servitoarea stăruia:

— Dom'le Doctor, o zâs cucoana că se otrăveşte de necazuri, că-i pân'aici sătulă de câte rabdă! şi femeea face un semn cu mâna la gât.

Doctorul, continuând să pară calm, clipea din ochiu clientului.

— Astea's *părţile* nevestii mele!

Şi brusc furios către servitoare:

— Eşi!

D'abea închisă uşa în urma femeei — cineva bătu, sgomotos.

— Aşteptaţi, vă rog, la rând! — strigà medicul. Sunt la consultaţie!

— N'aştept de loc! răspunse de dincolo un glas ferm. Aici e Jean, cu pâinea! Deschide.

Medicul încuiase uşa. Era palid.

— Aşteptaţi v'am spus! Sunt la consultaţie!

— Poţi să fi şi 'n...

Urmà o înjurătură şi o opintire în uşa şubredă.

Medicul deschidea. Işi compunea, iar, o figură veselă.

— Ce-i copii? Ce's glumele astea?

— Nu's glume, dom'le!

Brutarul cerea leul, doctorul îl lua de talie, zâmbind dulce şi-l ducea dincolo spre a-l convinge să treacă a doua zi. Revenea, asudat şi mimând aceiaşi veselie, la client.

— N'a fost nimic! Poftiţi, vă rog!

Clientul nu se mai înapoia niciodată la doctorul Sternbaum. Şi-aşa a rămas izolat în cartier şi cu o neurastenie îndărătnică: îşi muşca buza, încărunţea, slăbea şi devenea par'că din zi în zi mai mărunt. La colţul străzii Olteni cabinetul doctorului Şteinberg propăşea văzând cu ochii. De cu dimineaţa se adunau în faţa porţii clienţii. Unii veneau, chiar, cu trăsura să-l transporte repede la patul unei lehuze sau al unui muribund.

Doctorul Şternbaum se plimba adesea pe strada Olteni, neavând cum întrebuinţa timpul. Era nervos, obosit, ameţit de grija datoriilor. Şi mereu vedea afluenţă la Şteinberg.

— De ce dracu' or fi venind toţi ăştia numai aici? se întrebà el fără a găsi o esplicaţie mulţumitoare.

Doctorul Şteinberg era un bătrânel chel, afon şi puţin trăznit. Lua pe bolnav repede şi-l intimida.

Se răspândise vestea, în cartier, că un mare rabin din Polonia i-a încredinţat formula unui jurământ pe care îl rostea întotdeauna în gând înainte de a examina bolnavul. Jurământul era miraculos: agonizanţii reveneau subit la viaţă. Auzise şi doctorul Ştern-

baum de această credinţă a mahalalei dar nu putea să-şi imagineze că un asemenea svon era suficient să aducă lume în cabinetul medicului. Şi continua să-şi muşte buza, să se simtă învins şi să-şi plece capul ca un animal rănit... De câtva timp i-a revenit un prieten din Berlin, un medic instruit şi pretenţios, care l'a găsit „într'o stare proastă" — cum s'a exprimat el profesional.

— Habar n'ai de progresele care s'au făcut acum în medicină! In bolile psihice, mai ales! îi spunea prietenul întors din Berlin. Uite, de pildă, oboseala ta nervoasă! Şti cum o tratezi? Cu bromură? Cu pasiflorină? Cu siropuri? Da' de unde! O tratezi, pur şi simplu, cu indiferenţă! Faci zilnic un act de voinţă. Iţi zâmbeşti ţie însuţi şi-ţi spui, cu pumnii încordaţi: —„Sunt sănătos! Mi-e bine! Mi-e foarte bine!" Rezultatul? Intr'adevăr, — devii sănătos! Ţi-e bine! Ţi-e foarte bine!

Doctorul Sternbaum îşi amintea şi el de experienţele făcute în Facultate, când se pasionase pentru problemele acestea psihologice. Şi a încercat să aplice sistemul. Dar tocmai când îşi zâmbea şi-şi spunea că se simte bine, —pica proprietarul alarmat că nu i se plătea chiria şi hătărât să facă scandal.

— Eşti copil! îi spunea cu aierul satisfăcut doctorul. Eşti copil dacă-ţi închipuieşti că n'ai să primeşti dreptul dumitale!

— Da' nu-mi închipui deloc, răspundea omul, jignit de liniştea pe care o iradia persoana medicului rău-platnic. Văd că nu-mi plăteşti, chiar, asta văd!

Doctorul încerca să-l convingă. Proprietarul i-o reteză scurt şi plecă trântind uşa.

— Am să te dau afară!

Rămas singur, doctorul Şternbaum se străduia din răsputeri să-şi recapete calmul, să-şi rearboreze pe buze zâmbetul şi să-şi spuie cu pumnii încordaţi — mi-e bine!

Totuşi, — nu despera. Spunea şi nevestei, o persoană slabă şi pornită pe harţă, că nimic nu vindecă mai sigur ca auto-sugestia.

— Nu numai bolile, — dar şi stările sufleteşti apăsătoare le poţi înlătura printr'un puternic act de voinţă. Când îţi impui — scapi de toate nevoile! Totul e chestie de voinţă!

— Atunci de ce nu vrei şi tu să scapi de taxa copilului? Iar l'a trimis acasă!

Doctorul rămânea pe gânduri. I se trimitea mereu copilul acasă.

— Ţi-a venit şi o hârtie dela Primărie! Ai rămas în urmă cu prestaţia!

Doctorul Şternbaum plecă amărât să rătăcească, iar, pe strada Olteni şi să privească, nedumerit, în curtea celuilalt medic, norocos. Dar nu renunţa la „sistemul berlinez". Umblând aşa, mereu surâzător şi ignorându-şi neurastenia, doctorul Şternbaum s'a pomenit faţă în faţă cu negustorul de antichităţi Albert Zwabel, un bărbat masiv, mustăcios şi cu cioc, vestit pentru „candreala" lui fără leac. Zwabel vindea, moştenind meseria părintelui său, covoare vechi, bijuterii rare, stampe, mânere de bastoane, cutii de chilimbar, ţigarete, pergamente, statuete şi tot felul

de minunăţii. Avea casă proprie — ceea ce impunea respectul golanilor din cartier — şi era preşedintele templului „Baron de Hirsch". Zwabel vorbea vecinic tare şi era vecinic înfuriat. Zilnic, sau chiar, de câteva ori pe zi avea motive de adâncă indignare: ba că nu i s'a stropit grădiniţa; ba că i s'a furat un nasture istoric din colecţia albastră; ba că secretarul comitetului templului a spus soţiei casierului, că el, Albert Zwabel, e cam nebun şi ar trebui înlocuit cu Goldschlimberg, care este un om aşezat şi cuviincios. Zwabel nu poate tolera asemenea comploturi. De-aceia convoca aproape în fiecare seară comitetul şi se răfuia cu membri intimidaţi de vocea lui sonoră şi de abundenţa vorbii lui de nimeni întrecută. In lipsă, toţi îşi băteau joc de maniile lui. Când se aflau, însă, în faţa ciocului său nervos — nimeni nu-i eşea din voie.

— Mă, să nu mă iei, cu „ce-i cu voi copii", că te arzi! — l-a întâmpinat, în gura mare, Zwabel.

Doctorul Şternbaum păli.

— Am auzit că merge cam greu! — mai spuse Zwabel.

Doctorul voi să nege, dar Zwabel nu-l lăsă să articuleze un cuvânt.

— Taci! Ştiu că eşti un calic şi-un nenorocit care n'ai nici după ce bea apă! Taci! D'aia am vorbit cu *comitetul* şi te-am numit medic la noi, la societate. Ai optzeci de lei pe lună. Zilele astea primeşti adresă. Acu' să te văd cum ai să te porţi cu Zwabel. Par'că nu ştiu că şi dumneata spui că-s nebun! Da eu mă c... pe toţi! La revere, doctore.

Şi-i întinse o mână grea şi caldă.

De când cu noua slujbă de medic al societăţii „Iubirea aproapelui" — doctorul Şternbaum vizita des familia chelnerului, întârziind mult la căpătâiul Estherei. Cei optzeci de lei lunar mai aduceau şi alţi bani, daţi voluntar de către diferiţi clienţi care îi preţuiau zelul.

— Bună ziua, copii! — repetă el urarea. Ce s'a mai petrecut de eri p'aici?

Găsi, lângă bolnavă, pe bătrâna-i mamă, Leia, cu ochii roşii — de nesomn? de plâns? se întrebă doctorul — şi pe copil, serios, liniştit, puţin încruntat.

— Toată noaptea a durut-o spatele, dom'le doctor, spuse bătrâna. Şi-acum o doare.

Esther privea, cu buza strâmbată într'o uşoară grimasă, când la bătrână, când la copil.

— Zi, te doare spetele? întrebă doctorul, surîzând.

Bolnava încuviinţă din cap.

— Te doare pentrucă nu-ţi alungi gândul! spuse el, simplu.

Uite: priveşte fix în colţul ăsta — arătă cu degetul mic un punct al peretului proaspăt văruit — şi spune-ţi cu pumnii încordaţi: nu mă mai doare!... Ei, aşa-i că nu te mai doare?

Bătrâna interveni rece:

— Ba o doare!

Doctorul o privi, protector.

— Dumneata nu înţelegi că eu aplic acum o metodă nouă! La Berlin e uzitată de toate somităţile medicale! Voinţa, copii! Voinţa-i ceva grozav!

Şi, întorcându-se cu puţinătatea trupului său, către bolnavă:

— Madam Esther, te vizitez de mult timp — sau, ca să mă exprim în mod ştiinţific, de-un timp suficient spre a-mi da seama exact de natura suferinţei dumitale. Te rog să faci o sforţare. Spune-ţi cu hotărâre:

— Nu mă mai doare! Aşa, copii. Ei, — ce zici?

Bolnava tăcea.

Doctorul stărui:

— Spune-ţi: nu mă mai doare! Aşa-i că nu te mai doare!

— Ba o doare! — interveni, iar, bătrâna.

Doctorul o fulgeră cu ochii.

— Dacă dumneata te amesteci şi-i sugerezi bolnavei durerea.

— Aaaaau! gemu slab Esther.

— Vezi? — făcu doctorul triumfător. Nu ţi-am spus eu? *Dumneata* i-ai sugerat durerea!

Bătrâna nu prea înţelegea vorba medicului. Işi dădea seama, însă, că e pe un drum greşit. Ficu se apropie, tiptil, de pat.

— Te doare tare, mamă?

Bolnava îi mângăie mâna.

— Nu, puiule, nu mă mai doare!

Doctorul tresări.

— Aşa, copii! — izbucni el. Nu te mai doare, desigur că nu te mai doare! Totul e chestie de voinţă! Cu bine, copii! Din uşă mai dădu un sfat bolnavei:

— Adună-ţi, voinţa. Repete-ţi mereu: nu mă mai doare! Au revoir, copii!

Bătrâna l-a privit, cu o mirare în care era şi puţin năduf. Esther se văita, încet. Mama ei îi luă mâna: era uscată şi rece. Ii trecu palma peste fruntea înfierbântată:

— Ai călduri, Esther, spuse, şi fu imediat cuprinsă de panică.

— Să-l chemăm pe Şteinberg! adaose, apoi, vorbind ca pentru sine. Se gândi. Şteinberg nu era medicul societăţii. Va trebui să-l plătească.

Ficule, rămâi tu lângă mama până mă 'ntorc eu! Viu repede.

Trecu în odaia cealaltă. Deschise garderobul şi scoase de-acolo un şal gros de lână roşie; un dar de mai de mult al lui Moriţ. Il făcu pachet şi coborâ repede scara. Intră jos la madam Sura, negustoreasă de gâşte, fulgi şi de tot ce se mai poate vinde. Madam Sura era slabă, saşie, vecinic ciufulită şi ocupată.

— Ce vrei, vecino, ce mai vrei? — o întâmpina ea, plictisită. Tocmai aflase că unul din flăcăii ei — nişte haimanale vestite în cartier — a bătut crunt, la chef, pe cârciumar şi se află arestat la secţie.

— Mai încet, madam Sură. Am şalul ăsta. Trebuie să-l chem pe Şteinberg. Iar o doare spetele.

— Bine, bine! spuse femeea. Amanet? Sau de vânzare?

— Am nevoie de trei lei! Mâine ţi-i aduc înapoi!

— Ai să aduci trei şi douăzeci. Na! Da' să ştii

că dacă n'aduci mâine gologanii — vând şalu! Şi nu ştiu dacă iau pe el trei lei.

Bătrâna s'a întors acasă cu doctorul Şteinberg. Urcând scara, medicul îşi astupase nările nasului.

— Ce mizerie!

A examinat-o rapid pe Esther şi a întrebat, indiferent:

— Cine a căutat-o pân' acu?

— Doctorul Şternbaum! răspunse bătrâna. E dela Societate!

Şteinberg zâmbi.

— Sigur că-i la Societate! In altă parte nu-l primeşte nimeni.

Şi-apoi către bolnavă:

— Analiza sângelui ai făcut mata, femee?

Esther dădu, negativ din cap.

— Ai să faci analiza sângelui! Pân'atunci, nu mă pot pronunţa. Mai frecţionaţi-o! Am să-i dau şi puţină chinină. Da' tu cine eşti? se adresă copilului.

— Fiul bolnavei! răspunse Leia.

Doctorul îi trecu mâna, distrat prin păr.

— Inveţi la şcoală?

— Da! răspunse copilul. Şi tăcu mai departe cu ochii în pământ.

Părăsind odaia, doctorul se scuză.

— Mă iertaţi că nu mai stau! Sunt foarte grăbit!

A doua zi analiza sângelui nu putu dovedi nimic doctorului Şteinberg. I se aduse hârtia acasă.

— Ar fi bine să-l chemaţi pe Ştromer! — a sfătuit el pe bătrâna care d'abea mai putea răsufla.

Alergase, şi, deşi toamnă, era plină de sudoare.

— Ştromer e un băiat foarte priceput! — adaogă medicul grăbit. S'a întors dela Paris, unde a făcut studii speciale.

Bătrâna a plecat deadreptul la tânărul medic care devenise de curând la modă în cartier.

Esther fu examinată, lung şi cu răbdare. Doctorul Ştromer era un bărbat scund, masiv şi cu ochiul ager. A făcut ani de zile spitalul la Paris, şi se bucura de faima unui medic corect. Era obsedat, însă, de sifilisul pe care îl presupunea existent la fiecare bolnav.

— Să vă spun drept, mărturisi el, în anii 1903, 1904 şi 1905 am văzut atâtea cazuri ciudate de sifilis încât nu cred să existe în lume şi altă boală. Toate bolile sunt de fapt una şi aceiaşi: sifilisul, manifestat, bine 'nţeles, în forme cât mai variate! Azi, în 1908, sunt convins că nu există altă boală!

Colegii îl cunoşteau şi nu-l contraziceau. Toţi preţuiau meşteşugul lui doctoricesc şi mai cu seamă râvna cu care examina pe suferinzi şi voinţa lui înfocată de a-i tămădui. Sta ceasuri întregi cu fiecare client. Ii cerceta ereditatea, viaţa, netehnele.

— Desigur! spuse el femeei. Desigur: trebuie să fie un sifilis! Aşi putea să-l văd pe bărbatu' doamnei?

Şoifer dormea. Venise în plină dimineaţă, foarte ameţit, lăsase câţiva lei pe mesuţă şi acum sforăia, adânc.

Fu trezit. Se frecă, nemulţumit, la ochi. Doctorul Ştromer îl luă deoprte.

— Să vorbim aici, între patru ochi, ca oameni întregi.

Chelnerul privea, cu ochii lui egali, la medic şi nu pricepea nimic.

— Spune-mi, te rog, continuă Ştromer, dumneata ai fost vreodată bolnav?

— Da! Am răcit odată la baie!

Doctorul înţelese că trebuie să i-o spuie dela obraz.

— Mi se pare că ţi-ai îmbolnăvit soţia. Are sifilis.

Dar Şoifer îl privea cu aceiaşi ochi fără nici o scântee.

— Nuuu! spuse el. Eu n'am nimic!

Doctorul Ştromer îl examină. Nu găsi nici o urmă a bolii.

— Poate că te-ai tratat în ascuns? îl mai întrebă el.

Şoifer dădu, liniştit din cap în semn că nu s'a căutat niciodată.

Revenind la bolnavă, decise:

— Tot *mercurul* o scapă!

Venea zilnic, o examina amănunţit, şi — foarte des — îi făcea câte-o injecţie cu mercur.

Dar bolnava slăbea şi se văita necontenit de dureri de cap, de greaţă şi de oboseală. Şira spinării o chinuia deasemenea, în nopţile lungi de iarnă. Din când în când se întâmpla prin casă şi doctorul Şternbaum. Intra, timid şi speriat, muşcându-şi buza şi întrebà, pe şoptite: — A plecat Ştromer? Evita întâlnirea cu tânărul reputat în cartier. Când i se răspundea pe plac, se aşeza pe scaun. El se socotea de multă vreme ca un fel de rubedenie. Era singura familie în care avea bolnavi mai mulţi şi mai necăjiţi. Cum şi el se simţea nefericit — privea cu ochiu tolerant pe toţi ai casii.

— Ce face copilu? întreba pe bătrâna.

— Il cam doare burta, nu ştiu ce o fi având?

Doctorul Şternbaum aştepta pe băiat, îl examina şi-i prescria câte un vag laxativ... De Esther nu se interesa, jignit puţin de înlocuirea lui cu Ştromer.

— Nu cred să-i facă bine *mercurul,* a îndrăznit el odată.

Leia sări de pe scaun.

— Aşa zic şi eu! A slăbit-o şi mai rău!

— N'ar strica s'o vadă un profesor. Leontescu, să zicem.

A doua zi Esther s'a dus, singură, la spital la ora lui Leontescu. S'a înapoiat frântă şi plânsă.

— Ce-ai mamă, ce-ai? o întrebă, alarmat copilul.

O înconjurară toţi ai casii: bătrâna-i mamă, fraţii, Veta... Bărbatul dormea.

— Ce să am, dragă? răspunse femeea. M'a căutat Leontescu.

Se întinse în pat. Era albă şi transparentă ca un chip zugrăvit pe sticlă.

— Mă doare înăuntru, aici, nu ştiu ce-i! şi arăta spre stomac şi spre rinichi.

Spre seară a sosit Ştromer. A aflat de consultaţia dată bolnavei de către profesor.

— Nu la Leontescu trebuia să te duci mata! — a spus el. Dacă te-ai hotărât să mai asculţi sfatul cuiva — trebuia să-l chemi pe Gruescu! E un savant.

Bolnava se îmbrăcă a doua zi de dimineaţă să pornească la Gruescu, la spital. Dar dureri mari o

reţinură în pat. Leia a plecat, grăbită, spre madam Sura.

— Uite ce te rog! — i-a spus. Ia inelele astea. Dă-mi douăzeci de lei. Ii e foarte rău, săraca!... Se prăpădeşte.

Femeea a privit atent inelele.

— Cu ăsta n'am ce face! — şi-i înapoiă unul imens, cu o piatră de safir. Iţi dau numai cincisprezece lei.

— Am nevoie de douăzeci, crede-mă!

Sura fu înduplecată. Bătrâna se întoarse acasă, cu Gruescu.

Profesorul era un om cărunt, grăsun şi foarte blând. Ascultase, aprobând, lămuririle bătrânei. In tinereţe luase parte, cu multă bravură, la mişcările antisemite. Păstra de pe atunci puţină ironie pentru vorba, câteodată lungită, a evreilor. Dar casa asta în care se simţea brutal mirosul eterului şi al nevoilor; bătrâna asta aproape sufocată care l-a implorat să vie „îndată, momentan" la fiică-sa, bolnavă şi, mai ales, uitătura tristă şi tăcută a copilului l-au mişcat.

— Câţi locuiţi aici? — a întrebat el pe Leia.

— Deocamdată cinci-şease persoane, — dar mai aşteptăm pe cineva!

Profesorul privi la pereţi. Umezi! — gândi el. Odăile erau strâmte şi numai două. Intunecoase, prea întunecoase. Revenind la bolnavă:

— Ei, şi-acu' te doare spatele, — aşa-i? o întrebă, moale.

— Spatele, capul, toată şira spinării! — preciză Esther.

Profesorul rugă bolnava să coboare şi să rămâie puţin în picioare. Se depărtă de ea câţiva paşi şi-i privi bustul.

— Aşa! Acu' poţi să te culci iar!

Şi către bătrână:

— Să nu i se mai facă injecţii! Să nu i se mai administreze nimic. O punem, toată, în ghips.

— In ghips? — întrebă Leia.

— Da! In ghips! Are să stea aşa culcată, pe spate, câteva zile.

Veni a doua zi. Doctorul Ştromer, îl aştepta. Au şoptit amândoi câtva timp. Apoi au vorbit tare, în franţuzeşte. Ştromer păru convins.

— Bine, spuse el, foarte bine!

Bolnava fu pusă în ghips. Invelişul alb îi acoperi spatele şi pieptul. Rămase întinsă cu ochii la tavan, tăcută şi cu gura strâmbată puţin.

Profesorul glumi cu băiatul, împietrit lângă uşe.

— Ca mâine ai o mamă voinică şi vie!

Copilul surîse.

— Acu' stă puţin aşa... Se odihneşte. Mâine la fel şi poimâine poate că-i scoatem ghipsul!

Copilul păstra mereu masca lui tragică.

— Să nu te sperii, de loc! Uite, doctorul Ştromer, care-i al dumneavoastră, al casii, are să vie zilnic s'o vadă. Aşa-i, doctore?

— Desigur! se grăbi Ştromer să încuviinţeze pe magistru. Am să viu zilnic.

Copilul îşi lăsase capul în piept.

— Cu bine! — spuse profesorul şi plecă, după ce refuzase banii bătrânei.

— Domnu' Profesor, vă rog să-i luaţi! V'aţi obosit!

Dar Gruescu trecù repede pragul casii.

— Păstrează-i dumneata, ai nevoie de ei!...

Incă odată: cu bine!

Doctorul Ştromer întrebă pe bătrâna:

— Cum ai nimerit tocmai la Gruescu? Dumneata ştii cine-i Gruescu?

Leia îi răspunse, simplu:

— Să-i dea Dumnezeu sănătate! Nu mi-a luat nimic!

Copilul se apropie de patul bolnavei. Era alb şi slab. Esther îi zâmbi. Zâmbetul ei stârni lacrimile copilului. Nu se putu stăpâni. Izbucni în hohote. Esther îi căută mâna. Uscată şi tremurând toată, mâna copilului mângăia obrazul femeei, braţele ei şi se opriră pe ghipsul proaspăt.

— Mamă!

Femeea îi răspunse prin privire: ce-i?

— Mamă, reluă copilul, de ce te-au pus în ghips?

Bătrâna se apropiă de pat.

— Asta nu poţi tu să pricepi. Eşti prea mic. Du-te la cinematograf.

In Calea Văcăreşti se deschisese un cinematograf: Victoria. Se juca un film cu marinari, cu vapoare şi cu furtuni cumplite. Băiatul spusese în ajun că va merge să-l vadă.

— Nu merg, babă, nicăieri.

Ii spunea „babă" în chip de alintare.

Dar bătrâna îi împingea spre ieşire.

— Trebuie s'o laşi pe mama! Nu te încăpăţâna.

Copilul rezista.

— Nu plec, babă, nu plec!

— Off, Doamne! — făcu bătrâna. Imi otrăveşti viaţa.

Copilul ieşi. Esther întrebă, stins:

— Un' s'a dus?

— Să mai iasă puţin, să mai răsufle! Nu vezi ce amărît e? Vrei puţină apă?

— Nu!

Şi privi spre ieşire. Ii părea rău de copil: se ofileşte între pereţii umezi ai odăii, lângă o mamă bolnavă, un tată absent şi o bătrână învinsă de necazuri.

Seara a venit şi doctorul Şternbaum.

— In ghips? se minună el. Gruescu ziceţi că a fost p'aici?

Şi tăcu. Ar fi voit să-şi spuie opinia asupra „cazului". Dar se simţea neluat în seamă. Işi muşca buza. Işi ştergea mereu obrazul cu batista, cam ruptă.

— Ce v'a spus de tratamentul cu mercur? — a întrebat.

— Să-l oprim! a precizat bătrâna.

Doctorul Şternbaum privi, triumfător, la bolnavă.

— Eram sigur! spuse şi plecă să mai facă o raită pe Olteni, în faţa casii lui Şteinberg, plină de clienţi.

In stradă l-a întâlnit pe Ficu. Avea ochii roşii de plâns.

— Unde mergeţi, copii? — l-a abordat, ca de obicei, la plural.

— La cinematograf! — răspunse, plângând deabinelea, Ficu. E un film foarte frumos!... Hî!... Hî!... Hî!...

III

Toamnele româneşti au melancolia ftizicilor romantici, regretul femeilor coapte, aspectul sfârşitului prelungit... Cerul e adesea mai înalt decât îl vrei, grădina dorită ca un narcotic, amanta resemnată când sărută, când mângâie, când pretinde ofranda sacrificiului de tine. In odaie, soarele e adăstat cu înfrigurare, — soarele uliţei, furişat prin perdele ieftine şi ferestre afumate.

Vine Paul din Ploeşti, gândi Leia. Primise veste dela băiat că spre seară, cu Acceleratul, va descinde în Bucureşti.

Leia aflase vag că boala i se agravase: accesele de epilepsie s'ar fi înmulţit.

— Nu e nici o mirare, reflectă cu acreală, mama. Cu o femee ca Ientă!...

Bătrâna credea, cu toată sinceritatea că noră-sa e vinovată de nenorocirea lui Paul. In copilărie a fost liniştit şi voinic. Negru, păros, vesel, nici prin gând nu-i putea trece că are să ajungă de râsul vecinilor.

Tânăr, ştia ca nimeni altul să câştige bani şi

să-i şi cheltuiască. Mergea, în fiecare Duminică, la teatru. Mai ales vara, — la Operetă. Cânta toate cupletele la modă. Admira, îndeosebi, pe Florica Bucurescu.

— Aaah, mamă! — oftà el! Ce voce! Ce corp! Ce joc!

Negustorii din strada Carol se băteau pe el. La o încruntare, la o vorbă mai tare, la o nemulţumire — fie ea cât de neînsemnată — a patronului. — Paul pleca peste drum, la concurent. S'a însurat din dragoste, fireşte, cu o femeiuşcă roşcată şi nervoasă, care, pe deasupra, mai vorbea şi franţuzeşte.

Leia toate i le-ar fi îngăduit, — la urma — urmii. Nevasta copilului ei nu prea ştia să gătească; nu prea era gospodină; stà cam mult la oglindă; ieşea cam des la plimbare; şi-a cumpărat şi nişte porumbei — asta numai ca să-i dovedească lui Paul că-i plac păsărelele — pentru că ştia — rafinata! — că bărbatu-i sentimental. Dar să vorbească franţuzeşte, ismenindu-se la cine se întâmpla de faţă — iată ce exaspera, pur şi simplu, sensibilitatea soacrei. Ienta o privea de sus, aproape cu indiferenţă. La primul acces al boalei, — medicul a avut o convorbire cu Ientă — în franţuzeşte.

— Mă vorbesc de rău! mânca-i-ar câinii! îşi spuse Leia.

Adevărul era că doctorul, răspunzând întrebării, rostită în franţuzeşte de femee, îşi dădu cu părere că se află înaintea unui acces de epilepsie. I se lămuri asta şi bătrânei.

— Are boala copiilor, preciză medicul.

Când îşi reveni, Paul povesti emoţia primului telefon care ar fi pricina nenorocirii.

De pe atunci, Leia avu îndoeli asupra acestei explicaţii a fiului ei. Vinovată nu putea fi decât Jenta, noră-sa. A trăit mulţi ani la Ploeşti, departe de ochiul ei matern: cine ştie cât l'o fi chinuit! Acum — Paul a vestit-o, fără multe vorbe, că se întoarce la Bucureşti. Par'că a presimţit că va veni, când a răspuns profesorului că mai aşteaptă pe cineva!

Casa-i strâmtă, dar dacă e bunăvoinţă!... Estherei i se scoase corsetul de ghips. I se părea că durerile au mai slăbit. S'a înapoiat la maşina de cusut, tăcută şi resemnată. Şoifer a schimbat, iar, localul. De câtva timp n'are noroc cu patronii. Odată a trimis-o chiar pe Esther să intervie pentru el la stăpânul unui restaurant de noapte. Femeea a reuşit să-i împace. E tot bolnavă, tot palidă şi tristă. Ficu a mai crescut. Vede tot, ştie tot, pricepe tot. Paul are să se simtă, însă, bine, aici, lângă mama şi Esther. Foarte des are să-şi vadă şi cealaltă soră — Haike — care nu iese din bucătărie. Poate că are să se şi vindece de epilepsia asta — ducă-se în pustii locuri!

Dar de ce o fi sosind singur? se nedumerea bătrâna. Şi cum pentru fiecare nelinişte a ei avea câteva răspunsuri şi cum nu ştia care-i mai bun, închise ochii, în jilţul secular în care îşi odihnea spaimele şi încerca să adoarmă. Intre timp, madam Sura s'a urcat, gâfâind, până la ea.

— Iar s'a bătut Alfred cu golanii!

Alfred, cel mai mic dintre namilele ei de flăcăi, îşi termina ziua cu o bătaie, cu o înjunghiere sau cu un scandal care aduna, în juru-i, zece străzi. De astădată se încăerase pentru o fată — casiera magazinului de mezeluri Horn. Un client, matur, bărbat cu bărbuţă şi cu inele groase în degete la fel, care domnea, acasă, peste cinci plozi, — o aştepta regulat afară şi-o ruga să-l însoţească la hotel. De câteva ori fata l-a respins, ruşinată. Dar azi n'a mai putut răbda ruşinea şi „l'a spus" lui Alfred. Flăcăul l-a pândit în uliţă şi l-a lovit cu boxul drept în nas. Acu' iar e la secţie.

— Aşa că te rog, madam Leia, să-mi dai înapoi ceva din bani. Mă duc să-l văd.

Bătrâna s'a căutat prin multele buzunare ale fustelor ei, groase.

— Uite, madam, dragă, şease lei.

Sura ar fi vrut să mai ceară. Cum era, însă, foarte grăbită, renunţă. Luă banii şi fugi pe scară. Ştia că trebuie să vorbească, la secţie, cu subcomisarul de serviciu — înainte de sosirea şefului. Mai avusese, doar, treburi pe acolo şi le ştia rostul. Cu subcomisarul, un băeţel slăbănog şi blând, care întârzia des la cârciuma din faţa hanului, se înţelegea uşor. Odată i-a şi spus femeei: — „Mie, drept să-ţi spun, îmi place Alfred. E de-ai noştri!" Totul e să nu fi venit şeful, scorţos, greţos, îndrăcit. Şeful trimite imediat pe om la poliţie. De-acolo e mai greu să-l scoţi. Pe când subcomisarul!... Ăsta chiamă pe reclamant, îi şueră câteva vorbe la

ureche şi-l face să-şi „retragă plângerea". Toţi se împacă, apoi, la un pahar de vin, peste drum, la bodegă.

Când vine şefu' — nu mai găseşte pe nimeni: nu mai are cine să-i facă plângere.

Leia se gândi puţin la Sura şi se înduioşă. Nici asta nu-i de invidiat — îşi zise. Dar cine e fericit în han? Cine e cu adevărat fericit? Barim madam Sură câştigă un ban din negustoriile ei. Alfred scapă el — ca de obiceiu. Vine vesel şi umflat de nesomn, şi se mândreşte: „L-am umplut de borş!" Şi râde... Dar croitorul? Feldman lucrează o lună şi zace două. Are şease copii: patru fete şi doi băieţi. O singură fată lucrează la o modistă. Celelalte stau toată ziua, ba la fereastră, ba în pat, cu diferite ilustraţii în mână. Iar cei doi băieţi, deşi vrâstnici, n'au învăţat nici o meserie. Unul îşi pierdea timpul la un club de cărţi ca figurant. Primea un leu-doi pe noapte. Dar n'ajungea să-şi cumpere o haină, o gheată sau o pălărie: cheltuia francul pe ţigări şi pe femei. Al doilea dormea toată ziua şi „ieşea" spre seară. Avea mulţi prieteni şofeuri şi lăutari, mai ales, cu cari sta în vreo cârciumă până dimineaţa. Pleca de-acasă fără leţcaie şi se înapoia tot aşa, doar cu capul zăpăcit de băutură şi cu gâtlejul afumat de tutun. Croitorul vede, tace şi lucrează. Când e bolnav şi nu câştigă nimic, fetele sunt nevoite să se mulţumească, doar, cu un ceai şi cu o felie de pâine. Singură modista întreţine, atunci, casa. Şi se supără şi se ceartă necontenit cu surorile ei, întinse în pat.

— Să ştiţi, le spunea ea, că mult n'am s'o mai duc aşa! Nu sunt proastă, să ştiţi voi, auziţi? Plec în America! Fetele râdeau.

— Ohoho! — făceau ele. Pleci în America. Parol? Zău? Vezi să nu pleci! Să ne scri!

Croitorul tuşind greu le asculta şi nu se amesteca. Ştia că n'are nici o „trecere" în casă: ori munceşte, ori boleşte.

Dar văduva Katz? E aproape oarbă, n'are pe nimeni în casă, nici măcar o pisică, şi trebuie să spele rufe ca să-şi ţie zilele. Când spune că a fost bogată la Botoşani; că a fost o frumuseţe pe vremea ei, de care se ţineau toţi tinerii; că bărbatu' său a fost avocat şi că unul dintre copii e profesor în India — toată lumea râde cu lacrimi. Alfred o şi stârneşte, cu glas dulce:

— Madaam, madaam Katz, ia spune, te rog, ce mai face băiatu?

Oarba răspundea, foarte serios:

— Ce să facă? Invaţă pe copii carte... E mare profesor la Bombay.

— Şi-ţi scrie, îţi scrie?

Aici bătrâna nu ştia ce răspuns să dea. Dar pentrucă e mereu hărţuită minte.

— Imi scrie!

Alfred izbucneşte în râs. Râsul trece prin vecini şi se pomeneşte spălătoreasa cu un hohot obştesc. Cum nu vede bine, n'are de unde să ştie că între timp curtea s'a umplut de vecini; că femeile îşi fac, între ele, semne şi copiii, din spate, îi dau cu tifla. La sfârşit, madam Katz se încuie în bordei ca

să-şi întindă trupul trudit pe rogojină şi să se gândească la fiul ei din India, despre care, adevărat e că nu mai ştia nimic.

Ce să mai spuie Leia de familia artistului Hună?

Bătrâna ştia că Hună e artist pentrucă are o faţă rasă şi scofălcită ca de babă şi pentrucă odată pe săptămână lipseşte toată noaptea de-acasă. Unde şi ce joacă nu ştie, însă, şi nici nu vrea. A doua şi a treia zi după „reprezentaţie", în casa lui e bucurie mare: se mănâncă scrumbie şi carne de vacă. Hună e norocos: are opt copii, toţi mici şi pofticioşi cum rar se mai vede. Nu e chip că-i laşi o zi fără o bucată de pâine, cel puţin. Spre sfârşitul săptămânii, artistul începe raita prin vecini: cere un ban-doi pentru un kilogram de mămăligă.

— Se prăpădesc ai mei după mămăligă, nu altceva! se scuză el.

Şi-şi notează într'un carnet soios numele creditorilor şi suma împrumutată.

— E de prisos! — i se zice. Şi săptămâna trecută ţi-am dat şi n'ai plătit nimic.

— Se poate? face Hună, jignit. Eu sunt artist şi nu înţeleg să fiu desconsiderat. Nu mai vreau nimic. Şi trecea, măreţ, la alt vecin.

— Numai cincizeci de bani vă rog să-mi daţi. Sâmbătă dau o reprezentaţie de adio. E a treia. Are să vie public. Duminică vi-i restitui.

— Păi şi Sâmbăta trecută ai spus la fel.

— Scuzaţi! răspunde Hună. Nu ştiam că sunt... urmărit.

Cu chiu cu vai adună câţiva gologani, trece la băcan, de unde vine, radios, cu o pungă de mălai. Mai acu' un an i-a murit copilul cel mai mic.

— De inimă! — afirma Hună.

— De foame! corectă hanul. De unde naiba s'aibe uscata aia de muiere lapte? spuneau femeile.

Hună s'a îmbrăcat cât mai în negru şi, pentru aşi accentua durerea, şi-a înfăşurat ambele braţe în câte-o făşie închisă.

— Ii rentează ceva doliul? — întreba Alfred pe nevasta actorului.

Femeea, nepricepând ironia golanului, răspundea moale:

— Da, i se mai dă ceva... Il vede lumea aşa necăjit! I se face milă de el — săracu!

— Eu cred că ar trebui să-şi lase şi barbă, observă, grav, Alfred. Ar renta şi mai bine.

Şi fuge în casă, lăsând pe nevasta artistului adânc nedumerită.

Dar covrigarul? Sunt zece inşi într'o cămăruţă, toţi bărbaţi şi toţi muncind din răsputeri de dimineaţă până după miezul nopţii. Nevasta covrigarului a murit de oftică, — băieţii o vor imita curând. Până una-alta pornesc în zori cu coşurile încărcate şi se înapoiază când hanul doarme de mult şi în uliţă e o tăcere grea, de margine de lume. Cu toată munca lor, — oamenii nu izbutesc niciodată să fie la zi cu chiria sau să mănânce cum se cade sau să se înţolească. Băieţii sunt rupţi şi desculţi vara, peticiţi şi tremurând de frig, iarna.

Intr'o zi covrigarul s'a trântit pe jos, în bordei, şi a răcnit:

— Nu mai merg!

Băieţii au rămas împietriţi de spaimă.

— Unde nu mai mergi?

— Nu mai merg nicăiri! M'am săturat! Nu mai vreau nimic!

— Nu ieşim cu covrigi?

— Nu! Să vă ia dracu! Faceţi ce vreţi! Nu mai merg! Nu mai merg! Nu mai meeerg!

Mahalaua s'a adunat la uşa covrigarului. L-au dus cu duba la nebuni. A treia zi s'a întors, cuminte şi tăcut. Şi-a reluat coşul cu covrigi şi totul a fost ca înainte.

Dar Alfred îl întâmpina surâzând:

— Nu mai faci urât?

Ce să mai spui de „pianista" din faţă, o femee scheletică şi mioapă care ducea, singură, grija bărbatului, subit paralizat? Aveau o gospodărie mică şi curată. Omul ostenea la un birou oarecare făcând socoteli încâlcite şi câştigându-şi mizera lui existenţă. Intr'o dimineaţă a rămas fixat, pe marginea patului, în momentul în care-şi punea ciorapii. Deatunci, femeea colindă casele micilor burghezi din cartier, dând lecţii de pian odraslelor prăvăliaşilor şi funcţionarilor comerciali mai înstăriţi. Se zice că e în stare să postească o săptămână fără nici o oboseală. Bărbatului îi aduce unt, portocale, mastică. Ea se abţine. Adună gologan lângă gologan şi-i cumpără paraliticului un fular sau o tabacheră şi e fericită când zăreşte în ochiul rece al omului o tresărire.

Vine flămândă la lecţii şi nasul ei adulmecă mirosul caldelor mâncări evreeşti în timp ce conduce mâna infantilă pe clapele de ghiaţă ale pianului. Pleacă, înghiţind în sec, la altă elevă, unde friptura răspândeşte prin toate încăperile o aromă ca o ispită. Profesoara îşi reia truda: *Sol! Sol! Si!*... A cincia!... *Sol! Sol!*

Seara cade sdrobită de oboseală şi de foame. A doua zi viaţa se repetă identic fără surprize pentru ochiul ei şters, fără perspective inedite pentru sufletul ei stins, fără bucuria anotimpurilor cenuşii — toate — în uliţa asta obscură şi săracă. Pianista are să moară odată, gândi Leia, undeva, la pian în timp ce va preda lecţia: *Fa! Fa! Sol! Sol! Fa!*...

Se mai mutase în han o familie alcătuită dintr'un tată ciung, o mamă surdă şi zece copii, fiecare cu beteşugu' lui: care mut, care şontorog, care tâmpit. Tatăl fusese luptător de circ. Ridica şi greutăţi imaginare, opintindu-se desperat, în faţa mulţimii duminicale. Mansarda în care îşi duceau zilele era umedă şi omu' s'a îmbolnăvit de reumatism. Braţul drept, îndeosebi, îl chinuia cumplit. Făcea noapte albă de durere, lângă femeea care nu-i putea auzi gemetele şi copiii insensibili şi adormiţi, toţii. S'a dus la un spital oarecare să i se facă raze.... După o săptămână braţul s'a cangrenat şi a fost tăiat de mâna meşteră a chirurgului. De-atunci nu mai ridică greutăţi prin circuri şi nu se mai luptă cu „atleţii" exotici: argentinieni, hawaieni şi englezi sosiţi deadreptul de prin Focşanii, Galaţii sau Iaşii noştri cum se cade. E un simplu portar de hotel, fericit că poate dà o pâine numeroasei trupe deacasă. Muta spală toată ziua rufele copiilor şi nu cunoaşte nici o variaţie a existenţii: bordeiul, plozii şi bărbatu'său care vine la ore ştiute să îmbuce puţin şi să se culce.

Leia îi ştie şi pe ceilalţi, calici, hămesiţi, învinşi de viaţă, care populau uliţa, străzile vecine, aproape întreg cartierul. Hotărît, nimeni nu e fericit pe aici. Fu trezită, iar, de astădată de Paul. Sosise în vârful picioarelor. Obrajii îi erau de cretă, mustaţa atât de neagră, era, astfel, şi mai neagră şi un zâmbet resemnat îi lumina buza.

— Singur ai venit, Paul?

— Da, mamă!

Şi-i povesti pe scurt cele întâmplate: Jenta l-a părăsit. Nu-i mai putea suferi boala. Accesele erau mai dese, îngrijirea se impunea mai atentă şi asta a obosit-o... Jenta nu cunoştea nevoia devotamentului.

— De când ţi-am spus eu că-i poamă rea! făcu Leia care îşi vedea încăodată adeverite vechile presupuneri.

Nevasta lui Paul n'avea, în realitate, nimic dramatic într'însa. Nu era o rafinată şi o „vampiră" cum o socotea soacra. Era o femeiuşcă nervoasă, puţin sentimentală, puţin desamăgită de experienţa vieţii conjugale pe care şi-o imaginase altfel, ca orice romantică mediocră de oraş mic, şi plictisită pe deasupra de accesele prea des repetate ale bolii lui Paul. La cea dintâi ciocnire — şi-a făcut geamantanul şi a plecat. N'avea părinţi. Au primit-o nişte vagi rubedenii care o credeau bogată.

— Par'că eu nu ştiu că nu te-ai îmbolnăvit la telefon?

Paul tresări.

— Ce şti, mamă?

— Că s'a întâmplat altceva. Nu ştiu ce! Da' numai povestea cu telefonu' — nu!

Paul fu nevoit să-i spuie cum i-a venit primul acces... Conducea magazinul de încălţăminte al unui vechiu prieten din Ploeşti. Avea o încredere în el!... Ce dracu' — erau, doar, ca fraţii! Jenta venea zilnic să-l ia acasă. Şi-odată, fără ştirea lui, femeea s'a înapoiat şi cu câteva cutii cu ghete. A fost prinsă. El nu ştia nimic. Când s'a făcut şi *descindere*, bărbatul a îngălbenit subit şi s'a prăbuşit pe podea. A fost prima criză de epilepsie. Cu „patronul" s'a împăcat el... Afacerea s'a cocoloşit. Dar boala i-a rămas. Bătrâna l-a ascultat, la început calmă, dar când i-a privit mai bine figura albă, a izbucnit:

— Canalia!

Paul a încercat, totuşi, s'o apere:

— N'are nici o vină! *Eu* m'am speriat. Nu'ş' ce dracu am avut!... când am zărit poliţia, mi-am simţit picioarele moi şi-am căzut...

Bătrâna îl privea, mirată.

— Şi asta numeşti tu nevinovăţie? Păi dacă nu furà, — nu ţi se întâmpla nimic!

Paul îi spuse că Jenta era naivă. Prea se încrezuse în prietenia dintre el şi patron. Pe temeiul unei asemenea prietenii — ea credea că i se putea ierta orice...

— Da' acu' ce mai zici, că te-a lăsat şi-a şters-o?

— Vai de capu' ei, mamă! Nu mai dormea, nu mai mânca!... Nu-i de loc uşor să îngrijeşti un bolnav...

In primele zile, Paul s'a mai îndreptat. Esther îl iubea şi-i da lapte proaspăt, ouă, carne de pasăre, ca unui copil suferind. Paul dormea mult. Avea nevoie de somn. Se scula cam pe la amiază, făcea o raită prin uliţele din apropiere, mai ales spre biserică, unde aerul e pur, şi se întorcea cu pasul egal spre casa unde îl aştepta o mamă devotată ca un câine.

A avut câteva crize uşoare, d'abea după o jumătate de an dela întoarcerea din Ploeşti. Un acces l-a surprins chiar în pat. Bolnavul s'a trezit cu doctorul Şternbaum lângă el: îi zâmbea atât de cald.

— Ţi-e bine, aşa-i că ţi-e bine?

Paul încuviinţă din cap.

— Vedeţi? spuse Şternbaum. Ce v'am spus eu? Voinţa e totul!

Şi-şi muşca, necăjit, buza.

Altă criză i-a venit în drum, în dreptul unui depozit de lemne, privind cum cineva încarcă un sac.

— Acu', acu', e iarnă! — îşi spuse Paul. Acasă nu prea 's lemne. Şoifer habar n'are de nimic. Esther e slabă. Lucrează prea mult. Zilele astea trebuie să-mi găsesc şi eu un rost. Nu pot să duc viaţă de trântor, să stau, aşa, nefolositor, pe capu' lor, — vai de ei!

Şi căzu.

Fu ridicat de negustor, un cunoscut al casii.

— A avut mare noroc! spuse el Leei. Putea să-şi spargă, Doamne fereşte, capu'! Ar fi bine să-l consultaţi pe rabinul Berg.

Leia se zăpăcise cu desăvârşire. Aflase de rabinul Berg, de isprăvile lui de tot felul şi-l rugase de multe ori pe băiat să-l consulte. Dar plasatorul n'avea timp de pierdut. Pleca disdedimineaţă încărcat de marfă şi se întorcea seara, obosit, frânt. Mai stătea un ceas-două şi la ceainărie, de care nu se putea lipsi. Nu juca. Nici nu privea, măcar, la biliargiii cartierului, vestiţi în tot oraşul. Mai cu seamă Sami stârnea admiraţia cafenelii: făcea, neîntrerupt, o sută de „carambolaşe". Paul se desinteresa de toţi. Se aşeza lângă un prieten şi alăturea de ceilalţi plasatori, bea un pahar-două de ceai şi asculta la palavre până se plictisea. Atunci se ridica, şi mai obosit, şi pleca. Dese-ori mâncà o scrumbie ca să vie sătul acasă, unde îl aştepta patul desfăcut. Leia îl rugase, în dese rânduri, să evite ceainăria. Dar feciorul nu reuşise să se dispenseze de ceasul petrecut la masa plasatorilor. Bătrâna credea că fumăria ceainăriei îi agrava boala.

— Mulţumesc! mulţumesc! spuse ea, în cele din urmă negustorului de lemne. Am să-l duc negreşit la Berg! Berg e un om tare învăţat! Ştiu!

Alte crize s'au produs — ba în curte, ba în closet, ba în casă, odată tocmai în timpul prânzului. Dar bolnavul se resemnase.

Intrând, ca deobiceiu, după plimbarea la aer, Paul îşi vesti mama:

— Am găsit o slujbă la „Rata". Manufactură şi încălţăminte. De mâine pornesc la treabă.

„Rata" era una din cele mai populare firme în cartier. Vindea stambă şi pânză, în rate, tuturor mahalagiilor şi avea, în acest scop, angajată o armată întreagă de „plasatori". Erau oameni necăjiţi, dar harnici, care cutreerau străzile cu o imensă geantă în care se aflau mostrele: bucăţi de madipolon, mănuşi, piele de căprioară... Toată iscusinţa lor se aplica asupra nevestelor. Agenţii vorbeau mult, repede, ameţitor. Marfa lor era egală cu aceea a Parisului şi Londrei, preţurile erau neînsemnate, condiţiile „strălucite" pentru clienţi.

— Luaţi, doamnă, luaţi! — îmbia plasatorul pe câte o clientă incredulă. Puneţi vă rog, mâna pe *zefirul* ăsta! Ei, ce ziceţi acu'? Aşa-i că-i *fain?* Vă spun drept, firma îl vinde pe-un preţ de nimic ca să câştige, credeţi? Nuuu, ca să-şi facă reclamă. Uite, puteţi să mă credeţi, pantofii ăştia se vând în oraş cu cincisprezece franci şi nu sunt aşa durabili! Noi îi dăm în rate cu paisp'ce cincizeci şi ţin de trei ori mai mult. Nu vă mai spun că mănuşi ca astea, franţuzeşti, n'are nici *Papagal* din Lipscani. Aşa să-mi văd copilu' din America! Dumneavoastră credeţi că vreau să vă înşel, poate? N'aveţi decât să încercaţi o singură dată! O să mă chemaţi apoi, singură. In Dudeşti am clienţi cari d'abea aşteaptă să trec pe la ei. Da-i departe şi-i amân mereu. Cât ziceţi că luaţi?

Vorbăria „plasatorilor" prindea. Nevestele calice cari nu puteau plăti, la prăvălie, niciodată cu toţi

banii deodată, marfa, — o luau în rate dela agenţi şi se simţeau fericite.

Paul şi-a luat şi el o geantă plină cu mostre şi a început colindul străzilor din cartier. Nu se mai scula târziu. Pornea odată cu ivirea zorilor. Câte-odată, la plecare, se întâlnea cu Şoifer. Cumnatu' său n'avea nimic împotrivă-i. Il privea, cu aceiaşi ochi domoli, şi-l întreba, doar, indiferent:

— Ai plecat?

— Da! Am plecat! — răspundea Paul, grăbit. Era foarte iscusit în recomandarea mărfii. Ştia să vorbească fiecărui om pe limba lui. Evreilor bătrâni le lăuda calitatea pânzeturilor, fabricate ca „pe vremurile bune" nu ca astăzi, când industriaşul nu se gândeşte decât la câştig. Tinerelor soţii şi mame le evoca ziua de mâine, plină de îngrijorări. „Nu se ştie, le spunea el, dacă peste o săptămână o să mai aveţi răgazul de a cumpăra o asemenea stofă. Azi sunt aici — profitaţi de ocazie. Banul se duce, marfa rămâne!"

Frica lui, cea mai greu de mărturisit familiei, era să nu i se întâmple un acces tocmai în timpul vânzării. Cum manifestările epilepsiei sunt ciudate şi izbucnirea atacului nu e niciodată prevestită — Paul suferea cu gândul în tot timpul zilei... In unele case, gospodina îl poftea la o cafea. Plasatorul se scuza: trebuie să fie la Societate. Adevărul nu-l putea mărturisi, niciodată: omul îşi spunea că ar fi posibil ca în acel moment de destindere şi de intimitate cu clienta, să-i vie accesul. Pierderea ar fi groaznică: şi pentru el şi pentru marfa

pe care nu i-ar mai cumpăra-o nimeni. Oamenii care mişună în străzile acelea mici şi învinse de noroi şi praf au oroarea negustorului bolnav.

Un guturai sau o tuse fac gol în jurul „ambùlantului". Gospodinele fug în casă, precaute, spre a nu li se transmite plozilor germenii bolilor — pentru ele toate catastrofale. Cu unii clienţi, Paul e nevoit să vorbească mai pe îndelete. E întrebat de starea câmpului, de agitaţiile antisemite şi de pregătirea balului Comunităţii. Deşi nu ştie precis nimic, plasatorul răspunde, serios, tuturor. Vorba lui place, sunetul cald al glasului impresionează.

După ceasurile trudnice de alergătură, singura lui recreaţie o găseşte la ceainăria din Dudeşti colţ cu Mircea-Vodă, unde se adună la mese reunite tot personalul Societăţii „Rata".

Aici vine şi burtosul, un găligan voluminos şi impunător, fost cârciumar, undeva în Moldova şi falit. Burtosul nu prea ştie convinge clientela. Impune, însă, prin proporţiile uriaşe ale trupului şi, prmtr'o voce spartă care sperie şi nelinişteşte. Mai mult ca să-l vadă plecat, omul comandă, plăteşte şi-i strânge mâna, vesel. Pentrucă burtosul, când vine, are un aer conspirator sau poliţienesc. Vrea să te conrupă sau să te execute. Femeile îi ştiu de frică; bărbaţii sunt mulţumiţi că pot scăpa eftin: comandându-i, adică, şease ciorapi şi trei batiste. Găliganul nu-i pretenţios. După ce-şi face suma — o biată sumă de câţiva lei — se aşează în capul mesii plasatorilor, bea câteva pahare cu ceai şi câteva coniacuri tari, şi-apoi cântă, în surdină, vechi cân-

tece de jale, neauzite de nimeni până atunci, sau săltăreţe melodii de ghetto.

In acest timp, oamenii discută caşi când găliganul e absent. Moişe, caraghiosul, un băeţandru spân, în vârstă de cincizeci de ani, povesteşte cum înşală nevestele, oferindu-le marfă proastă drept de „prima calitate". El imită cocoşul şi pisica şi fluerul de soc şi cucereşte pe copii. Când se iveşte în vre-un han, zeci de sdrenţe mărunte, se adună îndată în juru-i. Moişe întreabă, pe nume, pe fiecare de sănătate şi de părinţi. Apoi, tainic.

— Care-mi spune mai repede: să plec, sau să rămâi?

— Să rămâi!... Să rămâi!... Să lămâi!

Se aud deodată câteva glasuri, printre cari şi miorlăiturile celor mai nevârstnici.

Moişe îşi scoate batista din buzunar. O întinde şi-o face netedă. Bagă un bănuţ în făşie şi o ascunde apoi sub pălărie.

— Gata! zice.

Apoi salută, zâmbind. Batista cade în curte şi din ea alunecă zeci de bănuţi, noui-nouţi.

Copiii râd zgomotos, se înghesuie să vadă minunea, bat din palme şi-l îmbie:

— Inc'odată, mai fă odată!

Ies din case mărunte, mamele şi fraţii mai răsăriţi şi bărbaţii. Toţi îl ştiu pe Moişe.

Plasatorul deschide geanta. In mâna lui, madipolonul se nimbează cu mister, mânuşile sunt mai ispititoare ca ori când, ciorapii devin o nevoie de

neînlăturat. Expunându-şi marfa, Moişe vorbeşte, pe nerăsuflate:

— Observaţi, madam, calitatea. Vă rog, observaţi. Aici nu-i vorba de cumpărat ceva la magazin. Acolo toată lumea te grăbeşte. Acolo-i lumină *falşă.* Eu vă arăt, ziua, în amiaza mare, tot ce am. Bancherii şi moşierii îmi cumpără toată marfa. Vreţi să ştiţi, — ei bine, am să vă spun, dacă vreţi: viu numai pentru copii, aşa să-mi ajute Dumnezeu şi să am parte de ce-mi doresc. Gata chitanţa. Semnaţi, madam, semnaţi, mă rog!

Cei mai „băgăreţi" însă erau vestiţii fraţi Micu. Ei aveau metoda lor. Intra câte-unul în han, aduna nevestele şi începea să le laude stofa. Celălalt, când vedea lumea adunată, se înfăţişa, modest.

— Cât spui că-i metru? întreba el, foarte interesat.

— Douăzeci de lei metrul, în rate.

— Douăzeci de lei? se minuna omul Eftin. Dă-mi mie întregul stoc. Am prăvălie în Severin.

Bine 'nţeles, femeile credeau că scapă chilipirul. Şi urma o adevărată licitaţie, care să-i cumpere stofa.

După luni sau ani de zile reveneau în han, dar îşi schimbau rolurile: cumpărătorul din Severin devenea plasatorul, iar acesta ofertantul amabil.

Odată au fost descoperiţi de-un pensionar vânjos care în tinereţea lui cultivase şi fotografia: avea, omul, ochiul exersat. Şi tocmai când „severineanul" se interesa de preţ şi voia să sufle marfa — atât de avantajoasă — pensionarul îl bătu pe umeri:

— Din Severin, ai? Paştele mâtii de *harhăr!*

Au scăpat, fugind.

La masa plasatorilor se bea cea, se mâncà scrumbie şi se povestea. Fiecare îşi avea off-ul. Nici unul nu se născuse ambulant. Era printre ei şi-un avocat. In tinereţe a semnat din greşală o serie de poliţe cu numele unui unchiu îndepărtat. La soroc, unchiul nu şi-a recunoscut iscălitura. Avocatul s'a odihnit un an la Văcăreşti. Când a ieşit, n'a găsit nicăiri vre-un rost. A intrat la „Rata" ca încasator. Directorul a şi glumit:

— Dumneata ai să vinzi mult. Şti să vorbeşti! Eşti, doar, avocat!

Omul a tăcut, şi-a luat geanta şi a pornit-o prin cartier. Nu prea câştiga. Era sfios şi bolnăvicios.

Se împrietenise cu Paul. Dar ceilalţi nu-l lăsau să se izoleze de masa comună. Fiecare avea de cerut o consultaţie avocatului. Când închiriau o casă sau când îşi măritau o fată, când schimbau patronul sau slujnica — indiferent cu ce prilej — avocatul era consultat, obligat, chiar, să-şi dea părerea. La colţul mesii, înaintea paharului de ceai, omul întocmea tot felul de acte şi însemna clienţilor reţete juridice.

Paul a venit iar târziu. Burtosu' îl vede şi şopteşte vecinilor de masă: — Să-mi daţi palme dacă nu se curăţă, fraierul!

Bând, filosofic, ceaiul, — Paul întrebă pe avocat:

— Divorţaţii se mai pot lua, după un an?

Burtosul clipi din ochi spre vecin, ca şi când ar spune: auzi, de ce-i arde?

Avocatul răspunse, calm:

— La noi, nu! In alte ţări se admite recăsătorirea divorţaţilor.

— Da' ce, domnu' Paul, vrei s'o iei iar pe Jentă? întrebă un cunoscut, iniţiat în mica dramă a plasatorului.

— Am spus eu ceva? — se scuză Paul. Am întrebat, aşa, fără nici un gând.

Burtosul clipi iar spre vecin.

— Mă 'nţelegi!...

De câteva zile, Paul urma sfaturile rabinului Berg, la care fusese dus aproape cu forţa.

Berg avea o înfăţişare de magistru, în caftanul lui de mătasă neagră peste care cădea, stufoasă, o barbă imensă şi albă. Nişte ochi scăpărători care intrau în om, dela întâia privire, impresionase întreg cartierul. Invăţase mult şi trecea drept cel mai ştiutor în ale Talmudului, dintre rabinii bucureşteni. Se zicea că iubeşte femeile şi le strică. Ar fi fost prins, chiar, de câteva ori cu slujnice rumene şi proaspăt — picate în cartier din cine ştie ce ţară ardelenească...! Profita, zice-se, de candoarea nevestelor care veneau să-i ceară sfaturi, pentru a se culca cu ele chiar în odaia lui de lucru şi de meditaţie reliligioasă. Primea femeea cu aerul absent, de om adâncit în gânduri. Ţinea ochii în jos.

— Şezi, rogu-te, aici! îi spunea, fără a-i întinde mâna. Ca rabin ortodox, iniţiat în toate canoanele şi respectându-le cu sfinţenie pe toate, Berg nu dădea mâna nici unei femei. Nici drept în obrazul ei nu privea.

— Ei, ce te-aduce pe-aici?

Atunci femeea îşi dădea drumu: are un bărbat rău. Bea mult, vine ameţit acasă şi-o bate.

— Te bate? se mira rabinul. Un evreu care îşi bate nevasta?

Şi ridica ochii lui mari şi vicleni spre femee. Dacă se întâmpla nurlie, Berg o întreba, mieros:

— Ai semne, poate?

— Pe tot corpul, Rabbi!

Gura lumii pretindea că bătrânul voia să le vadă. Dela examinarea semnelor lăsate de bărbat până la pipăirea lor şi de-aici până la împreunare — era un pas. Femeea pleca ruşinată şi nu se mai înapoia la el niciodată.

Se mai zice că la intervale dese pleacă din Bucureşti pretextând că-i obosit şi are nevoie de aerul pur al munţilor. Adevărul este, crede lumea, că rabinul îşi leapădă caftanul şi, îmbrăcat nemţeşte ca orice negustor cum se cade, pleacă prin diferite orăşele apropiate unde are ibovnice tinere, cu nemiluita. L'ar fi întâlnit unul din voiajorii comerciali ai cartierului în pragul unei case vesele din Brăila...

Paul cunoştea faima rabinului. Impins de ai săi, însă, consimţi să-l viziteze şi să-i asculte sfaturile.

Berg i-a scris cu mâna lui albă de prinţ în caftan, o rugăciune. O va rosti dimineaţă, după cealaltă, rituală. Inainte de masă va sta, pe canapea, cinci minute, nemişcat, când pe-o parte, când pe-alta. Iar la culcare va bea o linguriţă din medicamentul întocmit, deasemenea, de mâna rabinului. Ii şi dădu o

sticlă de un litru plină de un lichid gălbui şi acid şi mirosind ciudat.

— Când isprăveşti medicamentul, îmi trimiţi zece lei şi capeţi altă sticlă, i-a spus rabinul. După ce o isprăveşti şi pe asta — vii să te văd, iar!

— Mă, fraere cu cioc, mă, îl întâmpină, la ceainărie, burtosul, mai vesel ca niciodată. Şti ce ţi-a dat pungaşu de rabin să bei? Şi cum Paul îl privea, palid şi nedumerit, burtosu' preciză:

— Ţi-a dat să bei...

Masa izbucni în hohote de râs.

— A 'nvăţat-o Jentă, mă, Paule, mă, Jenta cu care vrei să te 'mpaci!

Paul ridică ceaunul de pe masă şi-l svârli în găligan. Dar nu-l nimeri. Tremura. Toată lumea s'a adunat în jurul lui. Avocatul îl sgâlţâia de umeri.

— Şezi! Şezi, îţi spun! N'auzi? Ai să dai o reprezentaţie!

— O reprezentaţie de adio! întări burtosul, crud.

Paul rămase pe scaun, alb şi tăcut.

Negustorul de scrumbii, un fleac de bărbat spân şi saşiu, îi şopti:

— Intreabă-l, cât a stat în puşcărie?

— Hai, car' te! — îi spuse avocatul.

— De ce să mă car? Nu-ţi place cuvântul puşcărie? N'am zis, atunci! Uite la el! şi ăsta-i *purăţ!*

Segaller care încercà să-şi plaseze tocmai atunci biletele pentru „festivalul" anunţat de vreo doui ani cu o regularitate desăvârşită, — părea furios:

— Mi-au stricat evreii ăştia afacerea, mânca-i-ar puricii de aiurişti!

— Dom'lor, strigă Mendl, croitorul, să ne spuie domnu' artist un cuplet! Uite, eu cumpăr un bilet dacă îmi dă încă unul de favoare.

— S'a făcut! răspunse Segaller. Dar vă rog să faceţi o chetă pentru mine! Viu tocmai dela Bacău, unde am lăsat trei copii pe patul de moarte şi-o mamă nefericită şi oarbă, Dom'lor...

— Ai mamă, care va să zică, pezevenghiule! sări un plasator. Mie mi-ai umflat săptămâna trecută doui franci ca să-ţi înmormântezi mama!

— Tata! rectifică obezul actor, speriat de chipul ameninţător al plasatorului. Tata mi-a murit. Uite, poţi să te convingi, am aici actul de deces!

Şi fără a-i arăta ceva, se îndepărtă spre ieşire, de unde strigă:

— Dom'lor, ascultaţi — nu mă 'ntrerupe, onorate domn pentru doui lei! — am să vă cânt:

Cântecul rătăcitorului.

Ceainăria murmura.

— De ăsta ni-e lehamite! — spuse unul, în evreeşte. Altu' nu şti? Ce dracu, eşti artist în toată firea.

Segaller privi dispreţuitor mulţimea.

— Cuuum? zbieră el. Eu vreau să vă fac onoarea cea mai mare şi să vă cânt cântecul rătăcitorului care l'am spus şi în America...

— Taaci — ţipă acelaş glas.

— Lăsaţi-l să cânte! — se amestecară alţii.

Se produse un vacarm drăcesc. Profitând de sgomot, Segaller îi dădu drumul: vechiul cântec, melodramatic, răsună iar în ceainărie. Paul se ridică, mai obosit ca oricând şi ieşi. Avocatul se crezu dator să-l conducă. Umblau tăcuţi în seara ceţoasă şi mirosind a ploaie.

— Şefule, izbucni odată Paul, când te gândeşti că toate astea sunt mofturi!

Celălalt îl privi, cu ochi lucizi. Nu-l pricepea bine. Dădu, totuşi, afirmativ din cap. Şi după o pauză îl consolă:

— Nu te mai enerva!

Paul se opri lângă un felinar anemic şi privi lung în ochii tovarăşului.

— Mă vezi pe mine enervat?

— Nu! Dar...

— Nimic, dragă, nimic! Nici un cuvânt. Eu am spus altceva. Am spus că totul e fleac. „Rata", casa, nevasta, boala, totul! Asta am spus.

Avocatul ridică din umeri.

— De!... făcù el.

Continuară mersul. Din fundul unei simigerii se auzea un cântec de mandolină. Grecul dela tejghea încremenise cu mâna sub bărbie într'o semi-somnolenţă ciudată.

Pe lângă ei a trecut o fată, aproape desbrăcată. La lumina slabă a prăvăliei i s'a vădit obrazul decolorat. Avea buzele nedibaciu vopsite. Le zâmbi, profesional. Paul o privi fără s'o vadă. Avocatul îşi compuse, subit, un cap de cuceritor. Paul îl trase de braţ. Redevenit omul din totdeauna, avocatul plecă ochii în jos.

— Ai dreptate! răspunse el par'că unei întrebări

imaginare. Totul e fără nici un rost! ...mama ei de viaţă... La revedere, Paul.

S'au despărţit, grăbiţi fiecare să-şi urmeze cine ştie ce gând. In timp ce tovarăşul său intra în han, avocatul alerga, cu mâna la inimă, să regăsească fata, care îl aştepta, cuminte, în faţa simigiului.

— O piesă! îi spuse ea, fără nici un preambul. Imi dai o piesă!

Avocatul o privi trist.

— N'am atâta! Doui lei am!

Fata îl privi puţin, simulând o hotărâre.

— Bine! Fie! făcu' ea în cele din urmă.

Au trecut într'un gang, otrăvit de miasme şi de toamnă.

— Ssst! Incet! zise fata. Poate să ne mai audă cineva...

Cercetându-i trupul, slab şi friguros, avocatul se gândi la Paul. Termină repede jocul ştiut. Ii sărută gura.

— Uite *trei* lei!

Fata îi strânse mâna.

— Şti ceva? Hai la mine, stau pe-aici, aproape, văd că eşti filotim...

Dar avocatul refuză.

Urcând scara, spre casa lui Şoifer, gândi:

— Intr'adevăr, toate astea n'au nici un rost!

In casa lui Şoifer întunericul era şi mai sinistru din cauza lămpilor de petrol, cu sticle afumate sau sparte. Veta umbla desculţă şi ciufulită. Avusese o lungă convorbire cu ea însăşi. Avocatul, intrând, căuta partenerul servitoarei.

— Ce vrei, dom'le, ce vrei? Pe cine cauţi? se văeta olteanca, plictisită.

— Singură erai, Veto?

— Singură, da! păcatele mele. Domnu' Paul a picat şi el la pat!

In cealaltă odaie, Paul, lungit pe canapea, se văita de cap. Esther lucra, de zor, la maşina de cusut. Bătrâna Leia îşi frângea mâinile. Numai copilul privea, cu ochii lui mari şi trişti într'un singur punct al tavanului, şi tăcea.

— Da' ce-a păţit! întrebă avocatul, privind circular în odaie. D'abea ne-am despărţit.

— Iar a avut o criză! şopti bătrâna.

Avocatul se apropiase, întretimp, de bolnav şi-i luă mâna, uşor. Paul îl privi, zâmbind. Tovarăşul îl întrebă, din ochi ,mişcând capul, cum se simte? Bolnavul spuse încet:

— Mi-e bine! Numa' capu' mă doare! Şi maşina asta 'mi face rău.

Esther încetă lucrul. Rămăsese, însă, mai departe pe scaun, neîncumetându-se să lase baltă „comanda" magazinului din Lipscani. Primise şi un avans şi avea nevoie de altul. Leia îi vorbi cu glasul scăzut:

— Mai odihneşte-te! Moriţ îmi trimite azi ceva. De câtva timp, Moriţ, fiul ei cel mai vârstnic, o ajuta săptămânal cu câţiva lei. Devenise, băiatu', şef de lucrări la una din cele mai vestite fabrici de mobile din Bucureşti. Esther clătină, trist din cap.

— Ştiu că-ţi trimite, săracu! Dar tot aici e baza! Şi arătă cu degetul maşina de cusut.

Mama se înapoiă spre Paul.

— Capu' îl doare, altceva nimic! spuse ea către avocat.

— L'au necăjit boii ăia dela ceainărie.

Bătrâna aflase chiar din gura lui Paul cele întâmplate.

— Dac' ai ști mata de câteori l'am rugat să lase dracului ceainăria!... Par'că eu nu știu că-l *irită!*

Apoi, foarte serioasă:

— La urma urmii, Jentă e capabilă de orice! S'o fi culcat cu tâlharul ăla de rabin — Dumnezeu să mă ierte dacă și un curvar ca Berg e rabin! — și l'o fi instruit să-i dea să bea, pardon, să mă ierți, dragă dom'le, pișat! Că, după culoare...

Paul asculta și o dungă ușor-albăstrie i se ivi în mijlocul frunții.

— Taci, mamă, ia mai taci! — spuse el, plictisit. Bătrâna se ridică, greoaie, și porni spre Esther.

— Nu poate să sufere s'o *ataci!* — îi spuse. Ași pune rămășag că are de gând să se împace cu ea!

Avocatul a mai stat puțin, mirându-se de timpul ăsta urât și de scăderea deverului, și-apoi a plecat, tăcut.

— E un băiat tare cum se cade! — observă bolnavul.

— E un pârlit! rectifică Veta, care se amesteca întotdeauna în discuție, tare pe leafa ei neprimită cu lunile.

— Tu să-ți vezi de-ale tale! spuse bătrâna.

— Atunci, dați-mi leafa și o să-mi văd de-ale mele!

Bătrâna se muiă.

— Veto, dragă, fii femee de 'nțeles. Ți-am spus, doar, să ne lași în pace!

— Bine! Bine! murmură servitoarea, nemulțumită și trecu dincolo de unde i se auzia iar glasul: continua cearta cu un vrăjmaș închipuit.

Paul a zăcut o lună. Venise și un trimis al Societății să se intereseze de soarta lui, — un fel de băiețoiu cu ochelari înrămați în negru și cu o servietă de piele de porc, foarte elegantă, sub braț.

— Domnu' director vă trimite un mic ajutor! spuse și-i întinse un plic.

— Bine 'nțeles, adaogă omul, suma se scade din gratificația de Crăciun.

Bolnavul mulțumi. Își aminti de sărbătorile acestea iernatece, cu zăpezi mari acoperind ulițele și cu zile fără griji — când putea întârzia la cafenea, de capu' lui. In asemenea zile, își punea haina cea mai bună și pantalonii pe dungă și, însoțit de Ficu făcea o plimbare cu tramvaiul cu cai până spre bariera Dudeștilor. Nepotului, vecinic trist și îngândurat, îi plăcea plimbarea. Paul pricepea asta după atenția cu care copilul privea, prin fereastră, aspectul mereu schimbător al căii Dudești. Ba, odată, a și zâmbit de gluma lui „nenea".

— Să-mi dai, a spus Paul conductorului, un bilet și jumătate! și-l arătă cu degetul mic pe nepot. După masă pleca la un teatru, deobiceiu la Operetă. Mamă-sa, bătrâna Leia, voia să-i cruțe nopțile. Mai de teama acceselor, mai de nevoia somnului. Paul se resemna s'o vadă și s'o audă pe Florica Bu-

curescu şi ziua, în matineu, într'o sală tixită de copii şi de funcţionari comerciali, cu mustaţa d'abea ivită sub nas.

Seara făcea o pasenţă, răsfoia un album de familie şi se culca.

Peste două săptămâni se pregăti să iasă. Dar capul i se făcu greu şi nu-l putu urni de pe pernă.

A mai zăcut un timp. Trimisese la Societate după restul gratificaţiei. Dar i se răspunse, scurt, că nu mai are nimic de primit.

— Gratificaţii? — a precizat directorul bătrânii — se dau sănătoşilor!

Paul şi-a revenit, şi-a reluat geanta cu „mostrele" şi a pornit, iar, colindul mahalalei. Clienţii îl primeau cu dulceaţă şi cafea.

— Ce viaţă duci şi dumneata! îi spunea câte-un cismar rotofeiu şi mulţumit că a câştigat câţiva gologani mai mult în ajunul Crăciunului.

— Ce pot să fac? — îi răspundea Paul, resemnat.

— Ai dreptate! Fiecare cu ale lui! Mai iei o cafea?

— Imi face rău. Şti mata, cu boala mea!

Cismarul aproba din cap, înţelegător.

— E adevărat, dom'le Paul, că te'nsori iar?

Plasatorul ridică din umeri:

— Ştiu şi eu? Totu' se poate pe lumea asta!

— Asta, aşa-i! încuviinţă cismarul.

In alte case era privit ca o dihanie ciudată.

— Vine boala copiilor! — vestea câte-o gospodină, spiritual.

Paul simţea că-i rău privit. Incepuse să nege că ar fi bolnav. Dar femeile îl ironizau:

— Nu te mai preface, dom'le Paul, că doar dumneata n'ai nici o vină!

Pe vremuri nu lipsea dela nici o serată.

— Nu te-am mai văzut pela „Pomu' Verde" de ani de zile.

Plasatorul surâdea şi îşi compunea o figură de crai.

— Nu m'aţi văzut? Se poate. Am schimbat sala. E mai *mişto* la Liedertafel, — nu?

Şi pleca nepăsător, lăsând nevestele pe gânduri.

— Frig, frig, mamă, nu?

Bătrâna Leia îşi privi feciorul, cu ochiu scrutător.

— Treci lângă sobă, Paul!

— Asta şi fac! Brrrr!

— Ţi-ai pus flanela?

— Ddda!

— Ţi-oi fi pus-o aia albă, „modernă" — nu?

— Ddddda!

— Ooof! Doamne, Dumnezeule! De ce mai trăiesc, de ce mai trăiesc?

Esther, întrerupând lucrul, se apropiă de Paul.

— Da' ce s'a întâmplat?

— A răcit! Iar a răcit!

— Lasă, mamă, că n...n.,„nu-i nimic! — spuse Paul, tremurând din tot trupul.

S'a desbrăcat şi a intrat sub plapumă. Leia i-a făcut un ceai fierbinte.

Liniştindu-se aparent, bolnavul a început să fredoneze una din multele melodii pe care le ştia

pe de rost. Bătrâna îl privi, nedumerită. Ii puse mâna pe frunte. Ardea.

— Are călduri! îi şopti Estherei.

— Se vede că d'aia cântă! observă femeea. Şi se reaşeză la maşina de cusut.

— Esther, Estherl, dragă, tu luucrezi mereu... mereu! spuse bolnavul, liniştit.

Dar femeea începuse lucrul şi zgomotul maşinii o împiedica s'audă.

— Eeei, mamă, mamă, aşa ne trecem toţi! reluă Paul, privind de astădată, cu ochii turburi, spre Leia.

— Intâi tata, spuse el, apoi fiul... apoi... toţi! Mama încercă să-l înviorez, râzând zgomotos.

— Ai haz, Paul!

— Am! Am! De ce să n'am? spuse el, râzând, la rându-i. Mai dă-mi un ceai! Brrr! Se acoperi până sub bărbie şi tăcu, brusc întristat. I se dădu ceaiul, cu linguriţa care suna straniu între dinţii, clănţănind, ai bolnavului.

— Mi-e frig, mamă! Mai ai o pătură?

Bătrâna îi aduse şalurile ei, multe şi groase. Il acoperi cu grijă.

— Băiatu' mamei, sărăcuţu' de el... cum a răcit! îl alintă Leia.

Paul împlinise patruzeci şi şease de ani. Dar de când îl părăsise nevasta, redeveni copilul acestei mame necăjite,

Ea obicinuia să-l privească cu ochii mamei de odinioară. Nu-l simţea îmbătrânind. Anii îi epuizase fără să simtă. Paul de azi se înfăţişa bătrânei exact ca acum patruzeci de ani: schimbase, doar,

pantalonaşii de catifea, scurţi, cu ăştia eleganţi şi pe dungă, iar sub nasul deobiceiu liber de orice fir de păr îi crescuse, asta-i tot, o mustaţă neagră, stufoasă. Când s'a înapoiat dela Ploeşti — l-a primit cu alintări ca pe-un copil de care eşti despărţit câteva zile. I-a cercetat, cu deamănuntul figura, a stăruit puţin asupra ochilor ceva mai obosiţi decât îi ştia dânsa, asupra cearcănelor subţiri care i s'au ivit desigur de pe urma nevestei cârcotaşe şi necredincioase şi a mişcat din cap:

— Canalia! Canalia!

Cu mâna ei osoasă i-a făcut patul. Se uita, noapte după noapte, dacă doarme, dacă asudă, dacă nu cumva vorbeşte din somn. Aspira nu ştia singură ce parfum din hainele lui şi-l măsura, crunt, din creştet până 'n talpă.

— Ai fost la femei, aşa-i?

— Mamă, îi răspundea Paul, nu sînt copil. Te-am mai rugat să nu te interesezi d'astea.

— Fireşte că n'am să mă interesez d'astea! Să se intereseze Jenta, — nu? Ştii bine că nu trebuie să te oboseşti, că nu trebuie să faci excese, că nu trebuie să umbli la femei!

Paul surâdea, învins, şi începea să fredoneze o melodie. Atunci Leia era convinsă că Paul a întârziat la vreo femee.

— Ţi-e tot aşa frig?

Paul aproba din cap. Esther a încetat lucrul.

— Bună seara! se auzi glasul copilului. Da' ce-are nenea?

— A răcit! — făcu bătrâna.

S'au aşezat la masă, în faţa câtorva scrumbii cu ceapă. Mâncară încet, fiecare adâncit în gânduri. Lumina slabă a lămpii de petrol le schimba înfăţişarea. Bătrâna, ştirbă, simula, par'că foamea. Esther d'abea atingea, cu mâini artificiale, pâinea, cuţitul sau farfuria. Incepuse să închidă puţin ochii spre a privi la distanţă. Mâine, gândi femeea, are să-şi cumpere ochelari. Veta intră, cu pasul ei târâtor.

— Mai merg undeva, cucoană? — o întrebă ea pe Esther.

Femeea îi răspunse zâmbind:

— Nu, Veto, culcă-te!

— Săru' mâna şi *bonjour!* spuse femeea şi plecă.

Paul se svârcolia. Gemea.

— Ce-i, Paul? întrebă Leia.

Dar bolnavul nu răspunse nimic. Părea că doarme. Pe frunte îi curgeau şuvoaie de sudoare.

— Dac' asudă, e bine! spuse Leia.

— Să dea Dumnezeu! făcu Esther şi se ridică. O durea, iar, spatele.

— Să ne culcăm, mamă! spuse femeea.

— Culcaţi-vă. Eu mai rămâi aici. Şi se aşeză în jilţul ei vechiu.

Bătrâna îşi încrucişă braţele pe piept şi închise ochii fără s'adoarmă. In han se aşternuse o linişte completă, peste toate casele, peste toate bolile. In odăiţe mici odihneau copii mărunţi, în febră, mame cu plămâni ciuruiţi, bărbaţi reumatici, aproape damblagii, bătrâni în adăstarea ultimei călătorii... La madam Sura, lampa lumina aşteptările femeei. Alfred a întârziat, ca în fiecare noapte, la vreo trecere undeva! Numai de nu i s'ar întâmpla iar ceva! gândi Sura şi oftă, prelung. La croitorul Hascal, familia bea, într'o veselie calmă. Nu se-aude nici un sgomot.

— Ce-o fi la Hascal? se întrebă Leia. De eri s'au pregătit. Au cumpărat peşte şi viţel de lapte şi câteva sticle de vin! Să ştii că s'a întors Naţi!

Intr'adevăr, fiul cel mai vârstnic al croitorului, un drac de vânzător ambulant, fusese prins cu marfă „de furat". El, pretindeau părinţii, n'avea nici o vină: a cumpărat un chilipir; ăl care i-a vândut-o, a furat-o. Cu toate astea, Naţi a fost şi el închis la Văcăreşti. A stat acolo toată vara. Astă-noapte s'a întors, nemâncat, murdar şi fericit.

— Vai de capu' lor! — gândi Leia.

In odaie se făcuse şi mai frig. Afară începu să plouă. Bătrâna se ridică, în vârful degetelor, să-şi puie încă un şal pe umeri. Dar nu găsi nimic: toate le pusese pe bolnav. Răsuflând greu, Leia se reaşeză în jilţ.

— Aaaah! se auzi, deodată, în odaie.

Bătrâna se repezi la patul lui Paul.

— Aaah! repetă omul strigătul.

— Paul, Paul, ce-ai? întrebă, în panică, bătrâna. Bolnavul se desveli, furios.

— Aer, aer! Deschide, mamă, ferestrele.

Bătrâna încercă să-l liniştească.

— E frig, Paul, nu se poate!

Dar bolnavul îşi pierdu conştiinţa. Căzu, moale, pe marginea patului. Gura îi era plină de bale.

— Vai de mine, vai de mine! se văita Leia.

— Ce-i, mamă? se auzi de dincolo glasul slab al Estherei.

— Ii e rău lui Paul! răspunse bătrâna.

Esther ar fi voit să coboare din pat, repede, ca de obiceiu. Dar o durere ascuţită la ceafă, apoi una şi mai vie pe întreaga spinare, o imobiliză în pat. „A început!" îşi spuse femeea, aducându-şi aminte de vechea ei suferinţă, atât de ciudată.

— Mamă ,mamăă!... ţipă Paul, trezit.

Era agitat ca niciodată. Avea ochii roşii, turburi, măriţi de spaimă. Părul îi atârna, risipit, pe frunte. Se dădu jos, în grabă, din pat, — dar recăzu îndată pe pătură. Alunga, febril, un nod imaginar care i se puse în gât. Nu putea răsufla.

— Mamă, mamăăă! sbiera el. Aer!

— Trebuie s'o sculăm pe Veta! Să vie un doctor! Şi bătrâna alerga dela patul lui Paul la patul Estherei fără a izbuti să ia o hotărâre. Intre timp sosi şi Şoifer mai de vreme ca de-obiceiu.

— Adu, imediat, un doctor, te rog! — îi spuse bătrâna. Lui Paul îi e rău.

Omul plecă în toată graba. Leia freca mâna, îngheţată, aproape, a bolnavului. Sosi şi Veta, somnoroasă şi necăjită. Drăcuia.

— Deschide puţin fereastra! îi porunci bătrâna.

— Fereastra? — se miră femeia. Da' ce, v'au apucat căldurile?

— Aaa... aier! ţipă bolnavul.

Veta împlini vorba bătrânei. In casă frigul se înteţi, năprasnic. Paul începu să tremure.

— Inchide-o, Veto!

Servitoarea, blestemându-şi mereu soarta, închise fereastra.

Şoifer s'a înapoiat cu doctorul Grun, singurul medic pe care l'a putut afla treaz la ceasul ăsta târziu.

— A venit domnu' doctor! A venit domnu' doctor! strigă Veta.

Grun era medicul săracilor. Nu-l invidia pe Şteinberg care avea clientela lui.

— El cu clasa I-a, spunea Grun, eu cu a doua!

Şi se mulţumea cu cât câştiga. Avea o droaie de copii, pe care îi creştea cum da Dumnezeu. Cu Paul fusese coleg de şcoala.

— Chiar de bancă! spuse Grun. Şi-apoi, mişcându-l uşor pe bolnav:

— Ei, Paule, îţi aduci aminte? Eu sunt Grun Berl! Doctorul!

Bolnavul avea pleoape de fier pe ochii semi-închişi.

— Aaaa... aer! ţipa el.

Doctorul îl privi atent.

— Desigur, inima!... I-a slăbit inima!... Muşchiul inimii!...

Precis nu-şi da seama ce anume se petrece cu bolnavul, aflat — se pare — în ceasul morţii. De câte ori se simţea astfel încurcat, doctorul Grun administra bolnavului o injecţie cu morfină sau îi lăsa sânge.

Clătină din cap, îngrijorat.

— Ar trebui să mai consultăm pe cineva! — făcu el. Până una-alta îi ard o injecţie!

Bolnavul tresăria mereu, în luptă cu vedenii.

Esther din odaia cealaltă se interesa de bolnav.

— Ce zici, dom'le doctor, e grav?

Grun îşi desbrăcase haina, îşi suflecase mânecile cămăşii şi prepara injecţia.

— E grav, madam, e grav. Dar fii liniştită, te rog! Acest „fii liniştită, te rog!" îngrozi pe Esther. Cuvintele medicului o ardeau, fiziceşte.

După injecţie, bolnavul păru că adoarme. Dar Grun, apropiindu-se de Paul, fu sguduit de-un fior.

— Daţi-mi o lampă! Repede!

Bătrâna veni cu lampa. Doctorul privi atent, la lumina slabă, faţa bolnavului.

— Doarme! spuse el şi oftă. Lăsaţi-l aşa. Mă duc pentru un ceas-două acasă şi mă întorc. Se face ziuă!

Punându-şi pălăria, adaogă:

— Plecaţi de lângă pat. Are nevoie de odihnă!

Pe stradă, primind drept în obraz picăturile mari de ploaie. Grun gândi, cu spaimă:

— A murit şi bietu' Paul.

IV

Moartea lui Paul a răscolit adânc hanul, curţile vecine, aproape întreg cartierul. Plasatorul se dovedise popular printre evrei, era membru în câteva societăţi de binefacere şi, în tinereţele lui, dansator neobosit la balurile „Pomului Verde". Pe-atunci persoana lui tuciurie şi parfumată, plăcea fetelor de croitorie şi nevestelor de prăvăliaşi din cartier. Avea o privire care ardea şi o vorbă niciodată aceiaşi, silabele nefiind complect articulate, ceea ce putea presupune mistere. Şi misterele au interesat întotdeauna legiunea domnişoarelor aplecate toată săptămână asupra lucrului de mână: balul însemna liberarea, pentru o singură noapte, dintr'o viaţă mizeră şi înfrângerea barierelor celeilalte lumi: în care se petrece, în care se cântă, altfel decât în atelier, în care se iubeşte. Fetele cunoşteau valsurile pe-atunci la modă şi romanţele sentimentale care ameţeau Văcăreştii şi Dudeştii. In ele se vorbea numai de dragoste, numai de-un sărut sub lună, numai de balcoane înflorite. Ele întârziau la rochia neterminată, se îmbrăcau în bietul lor „mantou" devastat de ani şi

plecau cu pas grăbit, spre casă. O mamă şubredă le aştepta, la fereastră, sau un tată desfiinţat de bătrâneţi premature sau surori mai mici, slăbite şi maturizate prea de vreme. A doua zi filmul vieţii lor, aceiaşi, se desfăşura fără surpriză. Nu venea nici cavalerul romanţelor să le sărute sub lună — nici ele nu puteau svârli iubitului un trandafir din balconul înflorit: casa lor n'avea balcon. In asemenea vremi, balul se ivea luminos în existenţa mizeră a tineretului, iar Paul întruchipa, cu ajutorul fanteziei tuturor, eroul cântecelor la modă.

— Imi daţi voie, domnişoară?

— Cu plăcere!

Incepea dansul.

Cavalerul d'abea atingea talia domnişoarei. Pe vremuri, dragostea cunoştea alte preliminarii... Tânărul îndrăznea, doar, să şoptească, ruşinat, în timpul dansului: „Sunteţi fermecătoare!" Modista închidea ochii, lăsă capul pe spate şi suspina.

Paul avea multe admiratoare printre credincioasele „Pomului Verde". Era, în toată înfăţişarea sa bărbătească, brună şi parfumată, ceva mai mult decât se vedea: ceva ce se bănuia, numai, fără a se şti precis ce. Odată a fost invitat, în zori, la o familie. Dansase cu o domnişoară, subţirică, sburdalnică, dar, în realitate de o timiditate fără leac, şi integral blondă. Părinţii supravegheau fata de pe scaunele, înşirate rotund, lângă pereţii sălii.

— Ăsta e? întrebă tatăl, mic droguist în Lănăriei şi proprietarul unei căsuţe liliputane.

— Daa! făcu nevasta, într'un rânjet admirativ. E cel mai bun vânzător de ghete.

După încetarea dansului, domnul Abramovici l-a rugat pe Paul să ia cafeaua la dânşii, acasă.

Băiatul mărturisi că-i obosit.

— O, dragă dom'le Paul, aşa tînăr şi obosit! se miră femeia. Ce să mai spuie, atunci, Arnold al meu?

Şi-şi acoperi bărbatul cu o privire caldă.

— Mergem în trăsură! — anunţă, mândru, tatăl domnişoarei.

Până 'n Lânăriei era drum bun şi lung. Calea Văcăreşti dormea încă, în dimineaţa călduţă de iarnă blândă. Ferestrele ceainăriilor mai păstrau lumina nopţii şi primeau pe cei dintâi clienţi: vopsitorii de firme, negustorii ambulanţi, provincialii d'abea descinşi din tren, somnoroşi şi friguroşi, câte-o babă în căutarea nepotului care n'a dat de eri pe-acasă, fetele trotuarului din centru, lumea obicinuită a cartierului. In trăsură, Paul simţea că adoarme. Domnişoara îl trezea mereu, cu câte-o vorbă sprintenă. Acasă domnul Abramovici a întocmit repede o masă. Paul a băut cafeaua turcească oferită, cu zâmbete vesele, de gazdă, a întrebat-o pe fată ce cântec ştie la pian şi-apoi a plecat, sărutând mâna tuturor.

— Bun băiat! ce zici? a întrebat mama.

— Dee! răspunse, toată purpurie, fata. E foarte cavaler!

Peste-o săptămână, Paul a fost poftit la altă familie. Intr'o cămăruţă caldă, în jurul unei mese de salon, acoperită cu un cearceaf brodat, tânărul a ascultat o întreagă poveste sentimentală şi un a-

devărat curs de morală practică. Vorbise o mamă grijulie de soarta copilului ei. S'a adus şi o tortă de ciocolată pe care sta scris, cu litere înflorite, vizibil: „Bine-ai venit!..."

La plecare, toată lumea îl şi socotea logodit... Dar băiatul avea cu totul alte gânduri. El întâlnise profilul slăbuţ şi agitat al roşcatei. Se ataşase de apariţia aceia nervoasă, fără să-şi lămurească bine clocotul interior. Când o vedea, ardea. Jenta era un pui de muere, cu ochi de veveriţă şi cu trupul puţin şi neastâmpărat. Cum a cunoscut-o, i-a şi oferit un buchet de liliac. Pe vremuri, darul era primit cu emoţie.

— E pentru mine? — făcu, mironosiţă, Jenta.

— Pentru mata, duduiţă!

După o lună, s'au luat. Au trăit, liniştit, la Ploeşti, într'o casă curată, plină de covoraşe şi scoarţe româneşti. Căsuţa avea şi o grădină. Paul întârzia adesea, acolo, amorezat cum se întâmplà de flori şi verdeaţă. Creşteau şi porumbei. N'avea nici o pasiune, acest bărbat mustăcios, negricios şi parfumat. Fuma mult, — atâta tot. Jenta ar fi dorit şi altceva. Nu se prea mulţumea cu traiul simplu de provincie. Dar niciodată nu-şi trăda indispoziţia. Când s'a întâmplat nenorocirea, bărbatul şi-a întrebat femeea: — „De ce-ai făcut asta"! Jenta a răspuns, cu simplitate: „Am avut nevoie de bani." Mai târziu oraşul pomenea şi de unele aventuri sentimentale ale Jentei. Cică s'ar fi plimbat cu un ofiţer tânăr şi pomădat într'o trăsură cu coşul ridicat, pe bulevardul gării...

Dar Paul n'a dat ascultare svonului. Plecând la prăvălie, însă, a întâlnit pe-un coleg, vânzător la alt magazin, care l'a întrebat dacă merge regulat la baia de aburi?

— La baia de aburi? De ce mă întrebi?

— Pentru că nu te ştiam amator de aburi!

Intr'adevăr, într'o Duminecă — ţine bine minte! — prietenul l'a invitat la baia de aburi: avusese două bilete gratuite, date de proprietarul stabilimentului care îi era client.

— Păi nici nu sunt amator! — a răspuns el.

— Cu toate astea, ieri...

Omul nu şi-a sfârşit vorba.

— Ce erà eri?

— Ai fost la aburi!

— Eu? făcu' Paul.

— Da! Cu nevasta. Am văzut-o!

El a îngălbenit şi s'a înapoiat acasă.

A fost o scenă penibilă. Jenta îl privea cu ochii ei neastâmpăraţi şi ridica mereu, nervos, din umeri.

— Eşti nebun! Nebun de legat, p'onoarea mea! Ce baie? Care baie? Ce aburi! ce's poveştile astea! Nu vezi că râde oraşu' de tine! Şi izbucni deodată în plâns. Paul nu putea suporta plânsul. Mai ales plânsul nevestii. Apoi a urmat boala, divorţul, Bucureştii...

Când l'a văzut mahalaua, revenind la bătrână, cu geanta subţioară şi cu acelaş surâs de mister înflorit pe gură — o singură şoaptă a purces să sboare din om în om, din nevastă în nevastă: — „S'a întors Paul!"

Boala îl slăbise puţin şi-l silea să meargă încet. Mahalaua considera mersul acesta, domol, una din nouile însuşiri „nobile" ale plasatorului. O vecină, văduvă cu un copil — o fetiţă de zece ani — s'a interesat de divorţul lui Paul. Şi-odată l-a rugat să-i facă rost de nişte mătase mai ieftină. Plasatorul i-a adus câteva mostre.

Femeea întârzia voluntar în examinarea, cu deamănuntul, a mărfii. A cumpărat cinci-şease metri, dar l-a întrebat dacă nu cumva are şi alte modele de ciorapi? Plasatorul făgădui să-i caute ciorapi pur franţuzeşti.

— E tocmai ce vreau şi eu! — spuse văduva, zâmbindu-i cu gratitudine şi cu o mişcare a pleoapelor plină de tâlc. Plasatorul i-a răspuns, însă, printr'o uitătură obicinuită, profesională. Peste o lună, Leia l-a întrebat, aşa, în treacăt:

— Ai mai trecut pe la văduva de-alături?

Paul uitase cu totul de această clientă prea stăruitoare, care îi răscolea geanta şi se întindea la vorbă că-l apuca seara.

— Nu! spuse el, plictisit.

— Inchipueşte-ţi: se interesează mereu de divorţul tău.

— De divorţul meu?

— Da, cică ai vrea să te împaci cu Jenta!

— Şi ce-i pasă ei?

Bătrâna tăcu, oftă şi vru să se reaşeze în jilţ.

— Spune, mamă, ce-i cu văduva asta?

Leia îl privi lung şi răspunse moale:

— Nimic!...

De cu dimineaţă, începură să vie cunoscuţii în casa lui Şoifer să condoleze familia. Leia, albă şi vânătă, primea oamenii şi le răspundea, răguşit şi cu sforţări mari. Copilul fu trimis la Haike, a doua fiică a bătrânei, sub un pretext oarecare. Băiatul dormise şi nu ştia de moartea unchiului.

— Azi nu mergi la şcoală! — i se spuse. Ai să mănânci la mătuşa!

Presimţind ceva, copilul refuză. Dar Esther, care se dădu jos din pat şi avea pe faţă semnele unor dureri crunte, îi spuse, simplu, apăsând, însă, uşor pe silabe.

— Ai să te duci la mătuşa! Te rog eu!

Ficu n'a mai întrebat nimic şi a plecat, prin uşa din dos. La Haike nu găsi decât copiii vecinilor care îl îmbiară la un joc cu bile. Băiatul nu cunoştea jocul: nu se distrase în felul acesta, niciodată. Ceilalţi făcură haz de naivitatea ciudatului şcolar care habar n'avea de bile şi-l iniţiară grabnic în tainele distracţiei.

Mătuşă-sa era plecată. A aflat că se află acasă, la ei. Prin cap îi scăpără un gând: unchiu'!

Dar îşi reprimă panica...

Intre timp sosi şi Şoifer cu doui bătrâni dela sinagogă care fuseseră tocmiţi să citească rugăciuni, după datina evreească.

Esther, sprijinindu-se de scaune, privea, fără cuvânt, când spre mort, acoperit cu un cearceaf alb, când spre Leia. După masă li se înfăţişă un domn, în haină lungă neagră şi în mânuşi. Se recomandă: Rubinştein, maestrul de ceremonii al societăţii filan-

tropice „Credinţa noastră". Omul întrebă, serios:

— Sunteţi de părere să vorbească şi cineva din partea Templului?

Leia îl privi cu ochiul absent. Domnul Rubinştein, neprimind nici un răspuns, dădu, filosofic, din cap.

— Am priceput! Sigur c'o să vorbească. Mortul a fost, doar, cineva!

Şi îşi duse, fără grabă, batista la ochi. Apoi, continuă să întrebe:

— Afară de templu, îl mai oprim undeva?

Bătrâna n'a înţeles exact. Esther îşi frângea mâinile, tăcut. Ofta mereu şi plângea uscat.

Rubinştein se înclină:

— Vă rog să mă iertaţi că am uitat cu totul să vă condoliez.

Şi zâmbi, cu abilitate, rostind altă frază cleioasă.

— Vă zic: la revedere! Mă duc să *prepar* pe societari!

Esther îl privi lung şi se simţi invadată de-un sentiment ciudat: tot aşa vor veni, desigur şi la înmormântarea ei, societari. Aparţinea, doar, şi dânsa prin bărbat „Asociaţiei personalului din Restaurante, Baruri şi Cafenele".

Bătrâna o văzu şi-i ghici neliniştea.

— Ce-ai, Esther?

— Nimic, mamă!

— Să fii cuminte! spuse bătrâna fără a stărui asupra cuvintelor cărora nu le dădea, în clipele astea, nici un sens.

Prin peretele subţire al vecinei pătrundea până la dânşii plânsul unui copil.

Dincolo, la cismar, femeea observă, acră:

— Aşa tânăr şi-o să putrezească 'n pământ.

Bărbatul, ursuz, tăcea. Băuse, abea cu două seri înainte, ceaiul cu Paul. Il şi întrebase de preţul unei perechi de pantofi cu toc înalt, moderni. Se învoiseră. Azi trebuia să-i ia măsura. Copilul sbiera, cu desperare:

— Mamăă... Mamăă, vreau să văd moltul!

Tatăl îi trase un ghiont şi-i şueră la ureche:

— Taci, că te svârl afară! Păcătosule!

Copilul se opri o clipă din plâns. Ridică ochii uzi către părinte şi-l măsură, atent. Privi, apoi, spre femee, care tocmai îşi pusese rochia neagră. Şi reîncepu, şi mai înfocat, să sbiere:

— Moltu!... Vreau să văd moltuu!

— Du-l dracului să-l vadă! porunci omul, plictisit. Şi se reîntoarse cu gândul la figura palidă a plasatorului cu care glumise la ceainărie.

In faţa casei, Alfred, de curând eliberat din închisoare pe „cauţiune" pentru o bătaie cu rănire — nimerise cu briceagul în gâtul simigiului, la o beţie, în Dudeşti — lămuria mulţimea:

— Cin' i-a pus să-l aducă pe Grun? Grun e o huidumă!

Şi scuipă printre dinţi, scârbit.

— Câte-odată, îndrăzni o babă, o nemereşte!

— Zăăău? se strâmbă Alfred. Matale crezi că aici merge pe nemereală? .....'l în paşte pă măsa de chior! Cum vine undeva şi simte că-i *groasă*, —

gata cu injecţia sau cu lăsatu' sângelui! Păi aşa ştie şi *mandea!*

Şi scuipă, iar, printre dinţi, stropind şi pe ascultători.

— Ia nu mai face pe deşteptu'! îl repezi un tânăr uscat şi cu părul mare, dat pe spate.

— Care eşti ăla? întrebă Alfred.

A... tu erai, mă, ofticosule? *I'ote* al dracului!

Zi... ai făcut ochi!

Tânărul, înfruntat, lăsă capul în jos. Era în anul al patrulea la Medicină şi se simţea obligat — ori de câte-ori se vorbea de doctori, să le ia apărarea.

— Ei, băă, *huhăm,* unde eşti? Ia zii, mă, şmechere, tu ai acasă oglindă sau îţi faci freza în doniţa cu apă?

Mulţimea izbucni într'un hohot gros de râs.

Studentul părăsi grupul, înjurând şi ameninţând cu pumnul.

— Mergi pe jos şi să-mi scri! Pà, scumpule! îi strigă Alfred, făcându-i bezele.

Privind, apoi, mulţimea:

— E reuşit, nu?

Leia primise vizita lui Rubin, celălalt fiu al ei.

— Vine şi Moriţ! Are un copil bolnav de scarlatină!

Bătrâna fu cutremurată de o bănuială.

— E bolnav sau...

Rubin o linişti:

— Nu, nu-i ce-ţi închipui! E bolnavă Surica. A dus-o azi la spital. Acu' pică şi Moriţ.

Rubin lucrase toată noaptea în atelierul de perii

la întocmirea pensulelor, în care se dovedise neîntrecut.

— E cel mai prima pensular! îl recomandau toţi lucrătorii ceilalţi, copleşiţi de îndemânarea lui, neîntrecută. Avea obrajii mâncaţi de vârsat, o mustaţă roşietică şi dinţi neregulaţi şi stricaţi. Vorbind, înghiţea mereu, — un vechiu tic nervos de care nu se putea desobişnui — cum i-a fost cu neputinţă toată viaţa să rostească o frază fără a mai adăoga şi un răsunător: pardon!

In atelier, ucenicii îi vesteau sosirea astfel:

— Vine Pardon!

Seara fusese rugat să lucreze mai târziu: lipsise toată ziua, încurcat la o partidă de „treizeci şi unu" la cafenea. Pierduse ultima bâncuţă, păstrată pentru coşniţă. Dimineaţa aflase de moartea lui Paul. Inghiţi de câteva ori în sec — de mai multe ori ca de obiceiu — şi întrebă pe Veta:

— Zii, a murit azi noapte... Pardon! Cine mai e pe la voi?

— Cin' să fie, dom'le Rubin, cin' să fie? Par'că n'ai ştii şi 'mneata...

— Mă duc să-l aduc şi pe Moriţ! — îşi spuse omul, mai înghiţi odată inutil şi plecă la frate-său. Aici găsi o lume alarmată şi plânsă. Copilul mai vârstnic al tapiţerului căzuse la pat. Medicul preciza: scarlatină. Şi tatăl, galben şi fâstăcit, prepara transportarea fetiţei la spital.

— A murit Paul! Pardon!... Bună dimineaţa! — vesti Rubin.

— Paul? Când? Cum? — sări omul, cu inima în sbatere.

Rubin lămuri pe scurt întâmplarea. Apoi, fără a mai da cuiva bună-ziua, plecă.

— E şi el necăjit, săracu! — observă Rubin.

Leia plângea în tăcere, lăsând lacrimile să-i curgă abundent dealungul obrajilor brăzdaţi de cute. Plânsul îi făcea bine.

— Paul nu putea — pardon! — suferi plânsul niciodată! — rosti Rubin, pe şoptite.

— Adevărat! spuse, simplu, bătrâna...

Şi adaogă, brusc violentă:

— Curviştina aia de Jentă l-a simţit! D'aia se prefăcea mereu că plânge... mânca-i-ar inima câinii de căţea!...

Şi se ridică, înaltă şi răzbunătoare.

Femeea cismarului, ştergându-şi ochii şi închipuind o durere cruntă, sări cu copilul.

— Vrea să-l vadă... săracu!

Esther trecu în cealaltă odaie şi se trânti pe divan. Maşina de cusut adăsta, lângă fereastră. Trebuia să termine lucrul acontat. Moartea lui Paul a complicat toate, în casa asta. După-amiaza de iarnă, călduţă, o întristă mult. Aşa sfârşim cu toţii, gândi bolnava, scuturată de-un fior. Şoifer intră s'o întrebe de cravata lui, neagră. Femeea ridică din umeri. Bărbatul o privi puţin, par'că ar fi vrut s'o ţie minte bine, înainte de plecare. Dar în ochii lui nu licărea nimic. Eşi, cu acelaş pas, în săliţă.

— Vreau să văd moltul! se auzi glasul copilului.

Şi Leia răspunzând cismăresei:

— Cum o să-l vadă, vecino? Şti, doar, că la noi, mortul e acoperit!

Ce voce egală şi ce răguşală care înfăşura silabele în plumb! — îşi spuse Esther şi trecu iar în odaia unde se adunase hanul.

Bătrâna Katz avea capul întors spre peretele din stânga unde se afla o masă, scaune şi câteva baloturi de marfă svârlite la întâmplare: oarba credea că acolo odihneşte mortul.

Privind spre baloturile de jos, suspina şi se văita:

— Săracu... Sărăcuţ de mama lui!... Şi-al meu e tocmai în India, Doamne! Doamne!

Cineva o aşeză pe-un scaun.

— Lăsaţi, vă rog, nu vă ocupaţi de mine... Ştiu eu bine că la mine n'o să veniţi! Stau singură ca o fiară sălbatecă în cuşcă... Nici nu ştiu când e vara, când e toamna... Uite mâinile mele: sunt două răni de atâta spălat... Azi nu mai spăl, chiar dac'o fi să crăp de foame!

Madam Sura o mângâie:

— Nu vorbi aşa, — e păcat!

Oarba n'o luă în seamă. Alfred, săturat de taifas, veni să-şi vadă mama.

— Mai stai şi-acasă! îi spuse el. Ai să ai timp destul de miorlăit.

Dar când dădu cu ochii de capul Estherei, se retrase un pas spre uşă, involuntar. Deveni tăcut şi ruşinat. Işi băgă mâinile în buzunar şi se lipi de perete.

— Afurisită viaţă! gândi Alfred. Acu' trăieşti, acu' *mierleşti!*

Voi să scuipe printre dinţi. Dar îşi reprimă gestul. Croitorul Feldman stă sprijinit de-o cârje: a trecut, iar, câteva săptămâni printr'o criză de reumatism.

— Să mă bată Dumnezeu — se văita el — dacă n'am venit *special*. Aşa un om ca Paul! Aşa un om cuminte! Şi ce galant! Nu prea avea cu ce — bietu' de el, — dar ce suflet!

O mână fermă îl trase de haină. Era fiu-său, care îşi jertfise somnul de dimineaţă ca să vie la înmormântare.

Covrigarul a făcut, grăbit, o raită cu coşul printre şcolarii din cartier şi s'a înapoiat în han.

— De covrigi îmi arde mie, acu?

O femee îl privi, mirată.

— Da! Da!... Am lăsat dracului marfa şi câştigul!... Se putea să lipsesc tocmai eu?

— Il cunoşteai? îndrăzni femeea.

— Dacă-l cunoşteam? izbucni omul, turburând tristeţea confecţionată a vecinilor.

Era clientu' meu! Duminică, mai ales, îmi întindea mâna, frumos, *balbotăş*, şi-mi spunea, râzând:

— Zurăh, frate-miu, aşi vrea să te văd bogat! Săracu' de el! Ce nobil! Ce nobil!

Intr'un colţ, mimând o durere adâncă, Hună se văita:

— Cine o să mai îmi cumpere ***biletul de saftea?*** Cine? O, Dumnezeule mare!

Şi ridică două mâini de fierar spre tavan.

Alfred, strecurându-se printre vecini, până la actor, îi opri elanul:

— Alt gogoman!

Hună nu se aştepta la o asemenea replică. I se tăiase entuziasmul. Mut, actorul făcu de astădată o figură de martir.

Ceilalţi zâmbiră. Actorul îi privi dispreţuitori şi se îndreptă spre Esther.

— Oamenii ăştia, spuse el, sunt nesimţiţi! Nesimţiţi, zău! Mai ales Alfred, bătu-l'ar Dumnezeu să-l bată de păcătos!

— Dragă dom'le Hună, îl rugă femeea, prea des vorbeşti mata de Dumnezeu.

Actorul nu pricepu. Şi rânji, plin de satisfacţie.

— Aşa-i?

Ciungul, dela distanţă, svârlea fulgere asupra lui Hună.

— Uite şi la 'mnealui! spuse actorul.

E *gelos*. Crede că mai e la circ!

Ce vrei, dom'le, ce vrei?

Ciungul continua să-l fulgere din ochi.

— Are să te bată! îi şopti un băeţandru cu cămaşa descheiată şi desculţ.

— Să poftească! se mândri Hună.

Esther se îndepărtă. Durerile reîncepură să-i scurme şira spinării. Privi spre patul în care zăcea mortul şi se înclină uşor spre scaunul din apropiere. Avea înfăţişarea cuiva care se pregăteşte să vorbească.

Toată noaptea, Paul a fost supraveghiat de bătrânii Sinagogii, de Leia şi de Esther.

Şoifer nu putea lipsi dela bar. Veni, însă, mai de vreme, alăturându-se de bătrâni şi rostind şi el rugăciunea cuvenită mortului.

Una din fetele croitorului întârziase cu bărbaţi la o petrecere, undeva, în oraş. Când a intrat în han şi-a adus aminte de moartea plasatorului. Beţia s'a epavorat, veselia a dispărut subit şi pe faţa chefliei s'a ivit o paloare tragică. Intră şi ea la vecini *să-l vadă.*

Cadavrul fu întins frumos pe-un covor şi acoperit. Două lumânări mari ardeau lângă fereastră.

Bătrâna se nedumeri de apariţia fetei, peste pudra şi vopseaua din faţa căreia se aşternuse paliditatea tristeţii. După câte ştia — Paul nici n'o cunoscuse bine. El venea seara de vreme acasă; ea era de mult în oraş, la „petrecere".

Fata, tăcută, se aşeză lângă Leia. Işi scoase, încet, batista parfumată şi o duse la ochi. Bătrâna o urmărea fără să vrea, cu privirile sălbătăcite.

— Să mă iertaţi, îndrăzni fata, că am venit aşa târziu! Am avut treabă în oraş la o rudă.

Bătrâna încuviinţă din cap, tolerant.

— Dela Alfred am aflat... — Nici n'aşi fi bănuit aşa ceva. Era să intru în casă. La noi lumea doarme de mult.

— Ştii că s'a curăţat Paul? îmi zice el. Eu îl cunosc haimana şi flecar.

— Eşti nebun! îi răspund şi-mi văd de drum.

— Pe ochii mei! S'a curăţat azi dimineaţă! se jură ticălosu! Atunci m'am uitat — să mă iertaţi! — prin fereastră şi-am văzut c'aşa-i!

Fata minţise încet, aproape cu teamă. Bătrâna şi Esther o ascultară cu gândul aiurea. Leia suferea văzând-o pe Esther trează. Nu pricepe dece

îi strălucesc ochii, de ce suspină mereu şi se încovoaie, sub ce povară — Doamne?

A doua zi, odată cu măturătorii uliţei, apăru şi Ficu, mototolit şi plâns. A privit cu ochii lui mari şi negri spre cadavru şi s'a îndreptat spre Esther.

— Ştiam îi spuse el că unchiu' a murit!

Femeea duse arătătorul la buze: să nu vorbească nimic! Intr'un colţ al odăii, bătrâna moţăia cu capul în piept şi cu mâinile bălăbănindu-se în aer. Dar copilul voi să afle amănunte:

— Când îl îngroapă, mamă?

— Azi! şopti Esther.

— Pot să-i văd faţa?

— Nu!

— Te rog, mamă!

Esther îl privi sever. Copilul renunţă, aşezându-se îngândurat pe-un scaun.

Curând sosiră „societarii" lui Rubinştein: negustori din Văcăreşti şi Dudeşti, bărbieri, meseriaşi şi samsari. Maestrul de ceremonii avea un obraz roşiu şi gras, proaspăt bărbierit şi pudrat şi se arăta foarte mândru de rostul său acolo. Număra persoanele şi le indica locul, grav şi grăbit. Afară ningea calm. Iarna se sfârşea într'o ninsoare călduţă; oamenii îşi descheiau paltoanele; îşi surâdeau.

— Aşa iarnă plăcută de mult n'am mai apucat! se auzea câte-un glas potolit.

— Eu era să ies în talie! întări Feldman, vesel. Nu m'a lăsat nevasta!

— Ce vorbeşti? se strâmbă, bine dispus, un prieten. Ia spune, Feldman, ţi-a mai trântit vre-unu?

— Să mă ferească Dumnezeu! Câţi am, nu-mi ajung?

Deodată amuţiră cu toţii. O femeiuşcă în negru şi cu un voal gros îşi făcea loc, cu coatele, printre „societari".

— O ştii? — făcu unul din grup. Este *fosta* lui.

Toţi o măsurară, avizi.

— Asta-i Jentă?

— Da! Asta-i!

Femeea intrase în casă. Grupul continuă palavra:

— Mă, săracu' de el' n'are nici un copil!

— Măcar un băiat să fii avut şi el, acolo!

— De ce un băiat? — se miră cineva, cu o voce de bas.

— Ca să spuie *Kadiş* după el.

— Ai dreptate!... Am şi uitat.

In casă, intrarea Jentăi fu neobservată. Bătrâna se trezea o clipă, ofta adânc şi aţipea iar, învinsă de somn. Pe Esther o necăjea acum ceafa, — după ce durerea din spate se mai potolise.

Singur Moriţ o recunoscu, dar crezu că-i mai bine să nu-i vestească prezenţa în casa mamii. „Avocatul", alăturea de burţosul înţolit în negru şi dichisit cu o fundă uriaşă, de mătase, îşi mărturisea necazurile zilnice.

— Eu, drept să-ţi spun, o dau dracului de meserie!

Şi privi spre locul în care odihnea cadavrul.

Burtosul îl aproba, sumbru.

— Ai dreptate. Dumneata ştii totdeauna ce-i bun şi ce-i rău. Ai dreptate!

Avocatul îl privi ironic.

— M'ai înţeles perfect... Măă, burtosule, măă... uite-aşa ne trecem zilele, cu geanta de mostre şi pălăvrăgind evreilor, până-i ameţim şi le vindem cârpele... Da' vine o zi...

Rămase cu privirea ţintă spre locul macabru.

— Vine o zi când sfârşesc toate!...

Burtosul nu mai ştia exact ce trebuie să facă. Instinctual, a simţit că tovarăşul îl depăşeşte. Şi a rămas cu vorba în gâtlej.

— Vreai să spui ceva? Hai, mă, burtosule, dă-i drumu!

— Nu! Nimic! răspunse omul, vârându-şi capul de bostan între umeri.

In prag, gesticulând, Fany, roşcata, se certa cu nevasta croitorului:

— Să nu mă 'nveţi dumneata cum să mă port cu bărbatu' meu. Să-ţi vezi de-ale dumitale. Nici eu nu te 'ntreb de ce e damblagiu Rahmil sau de ce ţi-a dat cu oala de noapte în cap lungana dela mode!

— Mie? se miră, cu un accent de nobleţe ofensată madam Feldman. Arde-te-ar focul de smintită...

— Taci, fă, nemâncato! Ai mai pus de alaltăeri ceva în gură?...

Interveniră „societarii". In deosebi, domnul Rubinştein:

— Doamnelor, vă roog!... Şeade ruşine! se fâţâia de colo până colo maestrul de ceremonii căutând să liniştească nevestele încăerate.

...Când l-au pus în sicriu și foștii tovarăși ai lui Paul au ridicat cadavrul pe brațe până în curte unde era pregătită masa de brad, acoperită cu o fâșie neagră, — Leia se trezi, alarmată, și scoase un țipăt ascuțit.

— Mamă, mamă! — o implora Esther, cu o mână pe mâna bătrânei și cu alta sprijinidu-și talia.

— Mamă, mamă! striga copilul, ca un ecou, mângâind, nervos, brațul Estherei.

Rubin înghițea în sec și poruncea, fără convingere, bătrânei:

— Taci! Taci odată! Taci!

Leia scotea lungi răcnete.

— Copilu' meu!.... Copiluuu meu!

— Taci, nu înțelegi, mamă! — repeta, mecanic, Rubin, făcându-i vânt cu batista.

Și către lume:

— Incet, umblați încet! Pardon!...

Sicriul fu așezat pe masa cernită, din curte. Cantorul sinagogei „Baron Hirsch", privind speriat spre Zwabel, „președintele comitetului", începu rugăciunea funebră.

— *O lă mulă.....*

Leia căzu, lată, în brațele feciorilor, care o readuseră în casă. Esther nu se putea ridica de pe scaun, chinuită de dureri. Lângă dânsa, copilul, alb și tăcut, privea prin ușa întredeschisă, spectacolul din han.

— Mamă, șopti el, a leșinat baba!

Esther se încruntă. Voi să se ridice, — dar durerile nu-i îngăduiau efortul.

— Ce face baba?

Copilul se apropie de ușă.

— E mai bine!

— Doamneee! Doamneee! — se auzi, iar, țipătul de spaimă al bătrânei. Doamne, de ce mă asuprești? De ce? Și se bătea cu pumnii în pieptul slăbit.

Cantorul sfârșise rugăciunea și se pregătea să rostească un mic discurs ocazional. Dar Zwabel îl înghiontii:

— Car'te! — îi șueră președintele templului. Aici e rolul meu!

Bătu, scurt, în masă și o tăcere grea se făcuse în han. Dela o fereastră, de sus, privea surda, interesată de întâmplare.

— Intristată adunare! sbieră Zwabel. In numele templului „Baron de Hirsch" să-mi dați voie — nu te 'ndesa tinere că aici nu-i circ! se indignă oratorul, privind crunt spre un plasator firav, sosit cu întârziere și dorind să-și facă loc în față — să-mi dați voie, zic, să spun câteva cuvinte!

Tuși greu, își mângâiă iritat ciocul de smoală, și continuă:

— Din două motive regretăm moartea nefericitului! Mai întâi: pentrucă era un evreu cum se cade și muncitor și alerga toată ziua după agonisirea existenții! Știți cu toții cât de greu se câștigă un franc! Știți cu toții — *se înfierbântase* — cât suntem de amărîți, noi evreii!... Bătu cu pumnul în masă și uită complect de *al doilea motiv* care îl făcu să regrete moartea lui Paul.

Vorbi de importanţa templului „Baron de Hirsch" ridicat prin râvna lui fără margini şi blestemă pe toţi ticăloşii care îl atacă în cartier.

Privind cu furie împrejurul său, ţipă:

— Pe toţi vă cunosc! Pe toţi v'am cântărit! Ştiu ce zace în voi! Când vă simţiţi mai bine, — atunci mă ocărîţi prin cârciumi! Chiar azi, când mă îndreptam spre casa asta nenorocită (femeile izbucniră în lacrimi. Oratorul le privi, compătimitor, dar mulţumit) m'a oprit în drum Prim-Rabinul Coş şi mi-a spus:

— Ştii că la cimitir se îngroapă morţii, unii peste alţii?

— Cum? i-am trântit-o. Şi Dumneata care eşti Prim-Rabin taci? Te vaiţi numai şi atât? Paştele şi Dumnezeii mătii de ramolit!... Ei bine, dom'lor, ştiţi ce mi-a spus? N'o să credeţi, — dar v'o jur: mi-a spus că acu' s'a convins şi el că are dreptate lumea că mă socoteşte nebun de legat!

Rotindu-şi ochii în curte, Zwabel zări pe „avocatul", imobilizat între câţiva plasatori şi înţelese, repede, că se află la mormântul unuia de-ai lor.

— Nu vreau să vă mai răpesc timpul! Ştiu că bietu' Paul a fost un evreu credincios şi cu inima largă... Ştiu că s'a sacrificat pentru familie! Pentru mama lui, săraca! Pentru fraţii şi surorile! Pentru toată lumea, — ştiu! Şi mai ştiu că vreţi şi voi, din partea plasatorilor, să vorbiţi! Deaceia, termin, zicând: fie-i ţărâna uşoară!

Părăsi masa, trecând, sfidător, printre ascultători, spre stradă. Aci îl zări doctorul Şternbaum. Ii surîse larg, muşcându-şi buza şi-l întâmpină cu veselia lui impusă:

— Sănătos, voinic, dom'le Preşedinte?

Zwabel îl privi cu indiferenţă.

— M'ai auzit? îl iscodi cu o modestie aferată.

— Cum nu? Toată strada s'a oprit să vă audă! Aţi vorbit drept.

— Drept? se strâmbă Zwabel. Drept numeşti dumneata cuvântul care arde, care gâtuie, care ucide?

Ştergându-şi cele câteva fire subţiri de sudoare, preşedintele adaogă, în chip de taină:

— Au avut noroc că sîntem la o înmormântare!... Altfel...

Şi făcu, enervat, cu mâna, în aer câteva semne. Şternbaum îl aproba, vesel.

— Măă, doctore, măă — îi spuse Zwabel, şti că printre pezevenghii ăia de plasatori se afla şi Micu?

— Micu?

— Da, ăla care a furat nişte bani dela stăpân; acum nu ştiu ce dracu învârte pe lângă boeri! Şti că *mie* personal — apăsă pe cuvinte — mi-a şterpelit astăvară o sută de franci?

Cum doctorul Şternbaum făcu o mutră de om profund mirat, Zwabel continuă, furios:

— A venit să-mi vândă, zicea hoţu', nişte lemne...

— Ssst! Ssst! — se auzi de pretutindenea şi lumea se îndrepta spre han.

— Ce-i? Care face „ssst?" — se răţoi Zwabel.

— Vorbeşte cineva! — îl lămuri o femee.

— Ei, şi *dacă* vorbeşte? N'avem dreptul să mai respirăm? Ce, eu n'am vorbit?

Dar lumea nu-l mai asculta. De pretutindeni se auzeau săsăituri. Zwabel, însuşi, interesat de ceeace are să urmeze, a curmat discuţia şi a intrat în han. Murmurase, doar, o înjurătură care se adresa tuturor: şi asistenţii şi mortului şi sfinţilor şi dumnezeilor din calendar.

Sprijinindu-se cu mâinile de colţul mesii pe care se afla cadavrul lui Paul, avocatul îşi rostea cuvântarea. La început, când a articulat primele vorbe, a uitat cu desăvârşire unde se află. O absenţă de memorie ciudată a gonit din juru-i pe tovarăşii plasatori, pe clienţii micilor străzi lăturalnice din cartier, pe toţi bărboşii şi necăjiţii hanului. A dispărut, pentru ochiul său lunatec, şi sicriul în care odihnea Paul. Avocatul se închipuia, iar, la bară, susţinând cine ştie pe ce împricinat. Simpla rezemare a palmelor mânilor sale, de mult îngroşate şi împietrite, de masa de brad, i-a schimbat întreg decorul. Era cât p'aci să spuie, cu voce profesională şi egală: Onorată Curte! Dar fâşia neagră şi ţipătul bătrânei l-au trezit din reverie şi l-au reîncorporat lumii din care evadase, o clipă.

— Paul, dragă, spuse „avocatul" — şi vocea îi deveni caldă şi joasă — pleci de lângă noi pentru totdeauna.

— Aaah! Aaaah! Doamne, Dumnezeule! de ce mă pedepseşti aşa? — râcni Leia şi se lovi, greu, cu pumnii în cap.

— Mamă, mamăă! — îi strigă din casă Esther, lividă şi înnecată de plâns.

— Nu mai plânge, babă, că moare şi mama! o implora copilul care i se alăturase, pe nesimţite. Moriţ avea ochii în pământ; se gândea, în acelaş timp, la fratele dus dintre ei, la fetiţa care-i zace pe-un pat de spital, la Esther, cadaverică şi ţintuită pe canapea, — la Rubin ăsta, nervos şi calic şi desfrânat şi i se păru, deodată, că totul e un joc, într'un vis prelungit.

— Lăsaţi-măăă! — ţipă bătrâna, pe care braţele feciorilor ei o înlănţuiau, să nu cadă.

— Taci, mamă! şopti Rubin.

Avocatul continuă cu aceiaşi voce sufocată par'că:

— „Te duci — cine ştie unde? Te duci pentru totdeauna! N'o să te mai vedem la ceainărie, cu geanta plină de mostre. N'o să mai aştepţi pe Hună să-ţi cânte un cuplet. N'o să mai ceri niciodată sfaturi pentru procesele tale. Acolo unde pleci acum nu sunt procese; nici ceainării, nici actori. Ai fost un băiat cuminte, dragă Paul, ai iubit păsărelele şi copiii şi femeile... Nu-ţi păsa de mine sau de altul, că am stat sau nu la puşcărie. Beai cu mine ceaiul şi nu mă lăsai niciodată să-l plătesc! Erai sărac, d'abia câştigai câţiva gologani, dar îţi plăcea s'ajuţi pe toţi! Cumpărai, câte-odată, şi flori dela ţigănci şi le împărţeai vecinelor din han. Nici la ceartă nu ţineai... Aşa-i, mă, burtosule?

Burtosul ridică spre orator un cap uimit şi neverosimil de somnambul. Obrajii îi ardeau, ca jăratecul şi clipea mereu, de emoţie, din ochi.

— Tare bun ai fost, dragă Paul, mai spuse avocatul. De azi înainte ceainăria ni se va părea goală, pustie, lipsită de viaţă.

— Fratee! — izbucni gros burtosul şi se propti de masă. Frate, nu mai vorbi! Ai auzit? Nu mai vorbi. Şi ridică un pumn uriaş în aer. Clătină din cap, strângându-şi buzele, sălbatec.

— ...mama ei de viaţă! gemu el şi îşi lăsă capul pe sicriu.

— E beat! — spuse o femee.

— Ar trebui să-l scoatem de-aici! ţipă cismarul.

— Afară cu el! sbieră Rubinştein. „Strică toată ceremonia!"

Doui vlăjgani se apropiară de masă şi-l apucară de umeri.

— Hai! spuse unul.

— Lăsaţi-l în pace! se auzi glasul lui Zwabel. Lăsaţi-l! Beţi sunteţi voi, porcilor! Măă... băieţaş măă!... se adresă el, apoi, înduioşat către burtos. Vlăjganii părăsiră masa.

— Ce e, mă, copile, mă... Şi Zwabel mângâie coama omului.

— Cine o să ne mai povestească isprăvi din tinereţe? continuă avocatul. Cine o să ne mai fredoneze romanţe vechi?

Burtosul gemea, mişcând capul şi — odată cu el — masa.

Avocatul sfârşi într'un vaet şi sgomot obştesc. Femeile plângeau, copiii îşi strigau mamele, speriaţi de hohotele lor necontenite, câinii urlau, prin vecini, zăpada se înteţise şi începu să şuere prin urechi vântul.

Zwabel luă de braţ pe burtos şi-l scoase în stradă.

— Tu eşti ăl mai de treabă din toţi, măă! îi spuse. Eşti şi tu puţin nebun, poate!

Ei şi? Măgarii şi viermii nu sunt nebuni — asta se ştie! Mă... jigodie, mă!..,

Şi îl scutură de umeri. Dar burtosul rămânea rece şi îngândurat. In alte împrejurări, o asemenea izbucnire de prietenie din partea preşedintelui templului l-ar fi mişcat. Niciodată, Zwabel n'a schimbat cu el două vorbe. La salutul larg şi subaltern al plasatorului, celălalt răspundea cu o grimasă. Il privea peste umăr şi cu un ochiu fioros. Odată i-a şi trântit-o, răspicat:

— Să faci bine să nu mă saluţi! Pricepi?

— De ce, Coane? s'a minunat burtosul.

— D'aia! Scurt!

Ruşinat, plasatorul n'a ştiut ce să-i mai spuie. A plecat, învins, în prima cârciumă să-şi „spele ruşinea" cu un ţoiu de rachiu.

— Afurisită lighioană! murmura el, neputându-se dumiri asupra pricinei mândriei ăsteia ne mai pomenite a preşedintelui. De-altfel, burtosul aflase că aşa se poartă Zwabel cu multă lume. Gândul l-a mai îmbărbătat.

...Acum, iată-l prietenos şi grijuliu de plânsul care-i stă în gât. Ce-o fi păţit? — se întreba plasatorul. De ce s'o fi interesând el de durerea care l-a cuprins subit la vorbele rostite de pârlitul ăla de avocat de contrabandă?

— De câţi ani îl cunoşteai? vorbi, liniştit, Zwabel.

Burtosul îl privi drept între sprâncene şi-i răspunse încet:

— Nu ştiu!

— Da' să vede cât de colo că ţineai la el... l'aţi iubit!...

In curte, sicriul fu ridicat de oameni şi aşezat în car. Rubinştein, asudat şi mândru, îndruma inutil lumea spre ieşire. Işi ridicase paltonul şi vorbea, ţinând mâna la gură. Bătrâna, imună frigului, se târî până la car.

— Paul! Paa-ul! atât mai putea articula, greu. Capul îi vâjâia şi ochii nu mai înregistrau exact imaginile. Ii veni să râdă, ca să gonească decorul îndoliat al întregei întâmplări de azi. Esther ceru să i se deschidă uşa; ambele laturi fură lipite de perete; voia să privească de pe canapea spre bătrână. Copilul fugea când spre bunică, rugând-o să nu mai scoată nici un cuvânt, când spre mumă-sa, spre a o întreba dacă o mai doare spatele? Era grăbit, înfierbântat, dar concentrat cu totul asupra unui gând: aşa se va sfârşi, poate, şi mama... Şi-apoi? Ce va fi — apoi?

Rubinştein porunci vizitiului să tragă puţn pe strada Legislatorului, la mica sinagogă, turtită între un perete şi nişte uluci jupuiţi de râia timpului.

— Aşa! Acum, opreşte! Aici vorbesc eu!

Carul opri.

Rubinstein deschise larg, gura şi voi să rostească sonor: „Intristată adunare". Dar un evreu, moşneag şi miop, îl trase de mânecă:

— *Şa!* să-l ascultăm pe cantor!

— De ce? făcu, iritat, maestrul de ceremonii: aici e rândul meu!

— Bine, îl lămuri moşneagul, dar trebue să ascultăm *mula.*

Rubinstein se dumiri. Inchise gura, duse batista la buze, privi în dreapta şi în stângă până îl zări pe cantor şi se resemnă.

Cantorul rosti, cu glasul îmbibat de tristeţe, rugăciunea funebră. Femeile hohotiră într'un plâns greu şi nervos. Copilul se plimba printre oameni, îi privea mult şi-i pătrundea adânc: nimic nu-i rămânea tăinuit. I se păru, însă, şi singur nu ştia de ce, că, până la urmă, totul se va sfârşi vesel. Nu se împăcase încă la vârsta lui, cu ideia că se poate muri pentru totdeauna. Tablourile văzute în casă şi prin vecini, înfăţişând înmormântări sau agonii i se păreau neverosimile. Răsfoise odată un album plin de fotografii.

— Cine-i ăsta? întrebase pe Esther şi arăta spre un bărbăţel subţire, aşezat, gospodăreşte într'un jilţ. Era un om de vreo patruzeci - patruzeci şi cinci de ani, cu obrazul prelung, cu barbete şi cu o privire calmă de senior anacronic. Fuma dintr'o ţigaretă subţire. Cu o mână îşi sprijinea capul.

— E tatăl meu! Bărbatu' bunicii! A murit!

Copilul primea răspunsul fără emoţie. „A murit" e ca şi când s'ar spune: „E plecat pân' la mătuşa! Vine peste zece ani."

— Dar asta cine-o mai fi?

Arătase o balabustă lată şi îmbrobodită.

— E o rudă a tatii! A murit şi ea mai de mult.

— Dar copilaşu' ăsta?

Un prunc de ţâţă, întins frumuşel, pe-un divan colorat.

— Un băieţaş al lu' madam Klein... Şi el, săracu' a murit... Nici nu împlinise şease luni!

Ficu auzea mereu de asemenea morţi, dar nu le credea — voia să nu le creadă, cu o voinţă dârză — posibile. Sau, se împăca el cu gândul, dacă sunt posibile — sunt pentru alţii. Oameni îndepărtaţi de el, pe care nu i-a cunoscut nici când, *pot* muri. Cine ştie, o fi şi asta adevărat!... Dar unchiu' Paul!.. Unchiu' Paul, care îşi punea, în fiecare Duminică, pantalonii călcaţi pe dungă... Ba, cumpăra şi un buchețel de flori. Una şi-o prindea la butonieră. Se bărbierea singur cu un briciu adus de un prieten „tocmai dela Viena". Apoi îl lua pe genunchi şi-l întreba, misterios:

— Şti tu, mă, puştiule, unde te duci acu' cu nen'tu?

Copilul ştia, dar se prefăcea uimit.

— Nu, unchiule, nu ştiu. Unde mă duci?

Atunci Paul râdea cu gura plină.

— Te duc cu tramvaiu' până la staţie. De-acolo mergem la mătuşa!

Copilul se bucura aparent. Pentru el vizita duminicală nu mai era legată de nici o surpriză: cunoştea bine casa tuşii. Dar îi plăcea să-l vadă pe unchiul ăsta brunet şi parfumat cât mai vesel. Il ştia, doar, bolnav!... Cum se poate, aşa dar, ca Paul să fii murit? Adică să-l ducă cioclii la cimitir? Să-l îngroape? Lumea să se înapoeze acasă? Şi să rămâie mereu, mereu, mereu numai cu tata, cu mama, cu baba? Paul nu va mai fi nici la Ploeşti? Nu va mai trimite cărţi poştale de-acolo

pe care, el, elev harnic şi deştept le va citi bunicii?

Nedumerit, copilul privi lumea cu un ochiu de ghiaţă.

— Dă-te, mă' băieţaş, la o parte! o să te calce lumea!

Ii vorbise o femee subţirică şi plânsă.

— A! Asta-i văduva! o recunoscu Ficu.

Era, într'adevăr, fosta clientă a lui Paul, „curtezana" — cum o supranumea odată Leia. De mult femeea se socotea „viitoarea" plasatorului. Nu-şi mărturisise faţă de nimeni gândul. Dar îi plăcea să se închipuie alăturea de bărbatul tuciuriu, încărcat de mostre, care ştia să vorbească aşa ciudat şi care mirosea a parfum cale de-o poştă. Lucra cu râvnă la ajustarea unei rochii de seară. O prietenă, fostă colegă de atelier, a privit-o cu ochiul mic şi plin de şiretenie.

— Te pregăteşti, scumpo?

Văduva s'a înroşit, a lăsat pleoapele în jos şi n'a răspuns nimic. Dar atitudinea ei a lămurit îndeajuns pe fosta croitoreasă, expertă în proecte sentimentale şi în scrutarea conştiinţelor. A doua zi, vecinele o întâmpinară, vesele:

— Să-ţi dea Dumnezeu sănătate şi noroc!

— Pe când logodna, păpuşico?!

— Cine-i fericitul, hoaţo?

Văduva, împurpurată şi fâstâcită, nu ştia ce să răspundă guralivelor vecine. Bănuia de unde se scornise vestea. Şi încerca să se scuze:

— Nici vorbă nu-i deocamdată de nimic! rostea ea, timid.

— Zăăăău? o ironizau femeile. Şi rochia? Ce-i cu rochia? Aşa-i că taci? Păi, nici nu se poate altfel! N'ai ce spune!...

Una, mai mofturoasă, îi şi svârli, brutal:

— Dacă te fereşti de noi, să-ţi fie de bine! Noi nu ţinem să ştim cu cine ai să te culci şi începând de când? Aşa-i? şi se adresă tuturor gospodinelor care o aprobau, surâzând dispreţuitor.

De-atunci văduva n'a mai vorbit cu nimeni şi îşi potrivea rochia noaptea, la lumina lămpii cu gaz şi ferită de priviri iscoditoare. Se obicinuise atât de mult cu gândul, încât vestea morţii lui Paul o îmbolnăvi.

— A murit, va să zică? îşi spuse. A murit *şi ăsta!* Se îmbrăcă în negru şi veni la înmormântare. I se păru că asupra ei se concentrează privirile tuturor; că *ei* i se cuvin vorbele de îmbărbătare; că moartea a lovit-o mai ales pe dânsa...

— O să te calce lumea, băieţaş! — îi spuse din nou şi-l lovi, prieteneşte, cu mâna îndoliată pe umeri.

Copilul îi zâmbi şi plecă mai departe.

Rubinştein începuse a vorbi:

— „...aşa că d'aia, doam'lor şi dom'lor, noi cei dela Societate ne facem o plăcută — hm! hm! — vreau să zic o tristă datorie, asistând aici la această solemnitate a înmormântării decedatului care... care.."

— Mă, da' tâmpit mai e! şopti, cu dicţiune, Zwabel în urechea doctorului Şternbaum. Şoapta era bine articulată; o auzise toată lumea. Oratorul se opri, încruntat. Doctorul Şternbaum voia să fie a-

greiatul tuturor: nu-l putea supăra pe Zwabel, dar nici cu Rubinştein n'avea motive să stea rău. Clătină, deci, din cap spre preşedinte şi zâmbi, respectuos, către maestrul de ceremonii.

— „vreau să zic, aşa dar, continuă Rubinştein, ceeace am mai afirmat odată, la o altă înmormântare: viaţa s'o trăeşti cum trebuie, cum se cuvine, cum... cum... hm..."

Zwabel se plecase iar la urechea doctorului. Rubinştein observase mişcarea şi se emoţionă. Vorbi în vânt, ascultându-se şi neînţelegând nimic. La adunările celelalte, şi mai ales, la banchetele societăţii, sarcina i se părea uşoară. Striga odată: „Trăiască iubitul nostru sărbătorit", mai ură viaţă lungă „familiei sale şi tuturor prietenilor noştri" şi termina.

— „cum e normal s'o trăeşti!... — reluă oratorul, supărat. D'aia vă zic: decedatul va rămâne în vecii vecilor — va rămâne, zic, precum... precum a afirmat şi... ăsta... ăla... marele nostru învăţat Barascheum"...

— Barasch! îi şopti cineva din mulţime.

— ...adică Barasch: fericit cel ce trăieşte după prescripţiunile sfintei noastre religii!

Lăsă fraza neterminată, se înălţă în vârful şoşonilor, roti o privire veselă asupra adunării şi rosti, mulţumit, exact ca la o agapă:

— Prin urmare, doam'lor şi dom'lor, aşa precum vă spuneam — viaţa e şubredă, e ca un vis, ca o iluzie... absolut... o iluzie...

— Isprăveşte! se auzi, deodată, o voce groasă şi furioasă.

— Ssst! Ssst! făcură societarii.

— ...Doam'lor şi dom'lor! mai încercă Rubinştein, speriat şi ruşinat de întrerupere, eu... eu... vreau să vă...

— Isprăveşte, odată! *Is-pră-veş-te!* răsună acelaş glas revoltat.

Toate capetele se întoarseră spre Zwabel. Agitând bastonul, preşedintele templului privea, cu ochii injectaţi de mânie, la orator.

— Asta-i porcărie! spuse el. Intristată adunare, ceremonia s'a isprăvit. Hai, porneşte dricul! Rubinştein a rămas, năuc. Societarii şopteau între ei, şi ridicau din umeri, resemnaţi.

— Auzi? tuna Zwabel. Auzi, discurs!... Care... cum... hm! hm!... mama lui de cârpaciu! Vine să-mi toarne mie braşoave!...

Carul porni greu. Zăpada sporise, vântul sufla, rece şi oamenii se loveau, în mers, unii de alţii.

Copilul s'a alăturat de un grup de evrei bărboşi şi întunecaţi.

Pasul se dovedea trudnic, în seara de iarnă, prematură. Deasupra capetelor acoperite cu pălării tari sau căciuli ţuguiate sburau cârduri de ciori. Inapoia mulţimii se înşirau trăsuri umile, cu cai golaşi şi uscaţi. In ele, înfundate şi îngheţate, rubedeniile mortului...

— Mamă, a şoptit copilul în urechea Estherei, cu teamă, după ce moare omu' şi-l îngroapă... ce se mai întâmplă cu el?

— Nimic! a răspuns femeea, scuturată de-un fior.

— Nimic? Nimic? stărui copilul.

— Nimic!... Absolut nimic!

Şi izbucni într'un plâns nervos, care-i sguduia umerii, — umerii ei slabi.

V

Mândria lui Şulăm Solţ era, desigur, casa din strada Traian. A cumpărat un bordei şi a ridicat câteva încăperi omeneşti. Mahalaua gospodinelor, firave sau diformate de mizerie, şi a copiilor desbrăcaţi şi înrăiţi de lipsuri, îl socotea, chiar, bogat. Puţini evrei aveau în strada asta şi mai ales în partea care da spre calea Dudeşti, locuinţă proprie. Cei mai numeroşi — negustori ambulanţi, vânzători în magazinele Lipscanilor, samsari cu destine greu de bănuit, lucrători şi funcţionari de birou cu lefuri nenorocite, d'abea îşi duceau zilele. Chiar în gura străzii ochiul fie el cât de nedeprins cu scrutarea altor ochi, înţelegea că acolo e un sediu al calicilor. Pe stânga se clădea — e adevărat: câteva şiruri de cărămizi, o căruţă-două de nisip şi patru ţigani gonind de colo până colo mărturiseau „prosperitatea" stăpânului: dar adevărul era că domnul Nae care supraveghea munca fusese patruzeci de ani şef de birou la Primărie şi d'abea azi, la bătrâneţe a izbutit să-şi împlinească visul. Privindu-i ochii obosiţi şi necăjiţi, puteai să vezi că-şi îngrijeşte nu casa — ci mormântul

care va să-l cuprindă curând. Dar peste drum? Treceai un loc viran, întins şi trist, şi dădeai de-un fel de han plin de bălegar şi de gunoaie: pe ambele părţi, în chichineţe, locuiau două duzini de evrei amărâţi: cismari ignoraţi de tineretul cartierului, croitori famelici şi domnind peste copii fără număr, instalatori „de electricitate" — cum se prezentau, cu demnitate în pantalonii lor găuriţi, studenţi originari din îndepărtate târguri dorohoiene, spălători de vase la marile restaurante centrale, cerşetori corecţi în beteşugul lor expus privirilor: o mână ruptă, un ochiu spart, un picior de lemn, — un popor amestecat şi învins.

In han locuia şi „anarhistul" Moşeanu. Avea un cap de pictură expresionistă: pletele acopereau gulerul cămăşii ruseşti, ochii verzi, nici calzi, nici reci, priveau nepăsător lumea, în adăstarea alteia, iar fruntea, mare, dominantă, purta pe ea semnele gândurilor multe — toată numai brazde. Moşeanu avea o singură cameră plină de cărţi. D'abea mai era loc pentru patul de fier şi pentru o masă de scris. Toată ziua lucra. Intocmea o revistă lungă în paginile căreia se întâlneau toţi aşii filosofiei şi sociologicei, clasice, moderne, contimporane, — dela conservatorii eleganţi şi ponderaţi, până la extremiştii catastrofali şi dinamici. In mintea şi sub condeiul lui, anarhistul îi întrunea pe toţi. Pe vremuri luase parte la mişcările de stânga. N'a fost niciodată, însă, un luptător, un agitator. A îndurat, cu mândrie şi cu un uriaş dispreţ faţă de societate, schinguirile cu care, pe atunci, se încerca uciderea ideilor — dar

n'a stăruit în politica militantă. Temperamentul nu-i îngăduia munca braţ la braţ cu gloata, întru atingerea ţelului comun. Trăia ca un pustnic. Mânca pâine şi brânză — deobiceiu pâine. Nu fuma, nu bea, nu se distra din banii proprii.. Invitat la masa vreunui camarad mai cuprins, Moşeanu dovedea o poftă robustă şi prelungită: viaţa pe care o ducea nu însemna deci, aplicarea unui program, — ci groaza de a cheltui din punga proprie măcar o leţcaie. Ii plăceau bunurile pământeşti: o friptură, un păhărel de vin, o plimbare cu trăsură, o călătorie, o femee... Dar nu se îndura să scoată pentru asta un bănuţ.

Fusese căsătorit. De pe urma acelei căsnicii avea un băiat: isteţ şi îndemânatec. Nu izbutise, însă să-l păstreze pe lângă sine. Când nu gândeai Fănel evada prin provincie, de unde ajungea pân' acasă, la Moşeanu, vestea unor „isprăvi" supărătoare ale împeliţatului. Anarhistul nu pricepea de loc de ce un băiat deştept, dornic de hrană, de joacă, de libertate, nu se poate împăca — ori ce-ar face — cu sfertul de metru de pat în care trebuia să doarmă, gol-puşcă (din economie!) şi cu coaja de pâine, dăruită cu precauţie, de părintele sever.

Din când în când omul primea vizita unor tineri palizi şi covârşiţi de lecturi şi proecte revoluţionare.

Locuind în mansarde sau în beciuri — lipsiţi de soare, de aer, de mâncare — fără mângâerea unei mâini de mamă sau de iubită, sdrenţuiţi, nedormiţi, şi vecinic flămânzi, băeţandri ăştia întârziau ceasuri, zile şi, câteodată, nopţi întregi la Moşeanu, în desbateri fierbinţi asupra lumii viitoare... Anarhistul îi

punea adesea, să traducă o pagină din cutare doctrinar extremist, să facă o corectură a revistei sau să lipească mărci poştale pe adresele abonaţilor. Băeţii îndeplineau rugămintea lui Moşeanu cu o ardoare de misionari. „Neînregimentaţi" în partidul socialist — dincolo de ori ce disciplină — ei vedeau în omul care se izolase de semeni, între cărţi, un ideal de viaţă. Ajutându-l, li se părea că ajută împlinirea năzuinţii pentru care jertfeau totul: familie, avere, profesiune, dragoste...

Moşeanu se bucura de stima vecinilor care îl venerau pentru dispreţul pe care îl dovedise nevoilor omeneşti; mahalagiii ştiau că anarhistul nu înghite fiertură cu lunile, nu face foc niciodată, culcându-se în odaia rece chiar pe vremea gerurilor siberiene — nu are nici un ochiu, de om sau de animal, pe lângă casă care să-l privească sau să-l ajute la boală, la o nevoie, — într'un cuvânt îl şi compătimeau, îl şi admirau. Marcel, de pildă, şeful unei bande alcătuită din opt fraţi hoţi şi puşcăriaşi cunoscuţi se exprima în totdeauna cam astfel despre Moşeanu:

— E *candriu!*

Iar bătrânul talmudist Flamm, care, deasemenea mânca odată la două zile, ostenind nopţi întregi asupra foliantelor sfintelor tipărituri ebraice îl considera un mucenic.

— Un om ca el, spunea bătrânul, mângâindu-şi ciocul de zăpadă, se naşte rar!

...Lângă han se înşirau căsuţe cu intrarea la stradă, fiecare cu câteva trepte. Erau mici prăvălii de coloniale, sticlărie, — un atelier fotografic, o sāliţă de dans, în fund o şcoală de copii, o „cărnăţărie" şi alte mărunte căminuri cu „stăpâni" rupţi în coate şi melancolizaţi de lunga aşteptare a clienţilor.

Pe trotuarul casei lui Şulăm Solţ se mai afla o bragagerie ţinută de-un albanez care locuia o lună în Bucureşti şi unsprezece în munţi, undeva prin Macedonia... Se zicea despre dânsul că era cap de bandă. Ucidea omul cu uşurinţa cu care prinzi musca. Tot timpul bragageria era lăsată pe mâna nevesti-si, o muere sfrijită şi înrăită care blestema toată ziua. Işi adusese şi un nepot s'o ajute: lat şi urât, băiatul avea un cap plin de pete albe. Mahalaua îl poreclise „iapa răioasă". Ceva mai încolo — o băcănie: a lui Rahmil, surdul, un omuleţ cu mustaţa de aur şi de o politeţă absolută: toţi clienţii îi erau „scumpi", „iubiţi", „dragi". Fusese chelner un timp — coleg cu Şoifer. Dar n'auzea niciodată comanda. I se cerea o halbă de bere şi Rahmil aducea clientului, foarte ceremonios, o cafea turcească. A fost nevoit să-şi schimbe meseria şi nu-i pare rău. Băcănia lui e cea mai selectă în strada Traian: la el cumpără şi familia Kramer, croitorul pitic şi obez de peste drum, care este astăzi un adevărat „nabab" pe lângă rubedenia sa, Şulăm, şi doctorul Şternbaum şi Nae dela Primărie... Funcţionarul — singurul — din băcănie e chior, dar de o bună dispoziţie contagioasă. Il cheamă Idl. Pe-atunci se cânta, în cartier, o romanţă evreească modernă: „Idl mit deim Fidl" („Idl cu Vioara") şi chiorul beneficia de cântec, fredonându-l tot timpul şi făcând glume cu gospodinele care-i călcau pragul.

— Poftiţi, poftiţi vă rog! Aici e „Idl mit deim Fidl".

— Stăpânu' e surd — spuneau mahalagii — slujbaşul e chior: lipseşte un şchiop!

Băcanul nu lua aminte la vorbele lumii. El continua să-i zâmbească, s'o numească „scumpă", „dragă" şi „iubită" şi să-i încaseze gologanii.

Lipită de casa lui Solţ în curtea cu uluci roşii, — locuia familia Ionescu: câţiva feciori, adică, oacheşi şi liniştiţi, o cucoană resemnată în aducerile-i aminte şi un câine care făcea naveta între hanul celălalt, de peste drum, şi vecini. Unul dintre băeţi — domnu' Mişu — era funcţionar, ca şi conu' Nae, la Primărie, — altul se pregătea să intre în armată, ofiţer. După bărbăteasca lui siluetă, întotdeauna corectă, suspinau fetele hanului de peste drum.

Şulăm Solţ locuia în primul apartament din dreapta, la intrare. In fund închiriase casa unui croitor, Şaiman, care avea o droaie de copii şi un gust accentuat pentru teatru (fusese, în tinereţe, figurant la „Jigniţa") iar, la etaj, locuia un mic funcţionar comercial, de curând căsătorit. Pe stânga, în primul „apartament" îşi întocmise gospodăria un cantor — iar în al douilea un garderobier.

Solţ plimba printre chiriaşi mai întotdeauna o privire nemulţumită. Sădise o mică „vie", un gutui şi un prun şi copiii chiriaşilor cam rătăceau cu mâna prin fructe. Pe vremuri ţinuse o prăvălie de haine vechi, în strada Lazăr. Acum se mulţumea să facă negoţ unde şi când se întâmpla: cumpăra, de pildă, o „partidă" de bocanci „reformaţi" — îi da la reparat şi îi revindea, apoi, angrosiştilor din provincie: evrei bărboşi şi harnici care veneau, între două trenuri, din Moldova la Bucureşti ca să-i cumpere marfa şi să plece repede, înapoi, acasă. Mai lua parte la diferite licitaţii, unde se vindeau mărfuri „decăzute". De-aceia din casa lui nu lipsea niciodată „Monitorul Oficial" în paginile căruia urmărea toate anunciurile. — Lunea viitoare e licitaţie la Craiova! spunea el nevestii şi se pregătea să plece acolo.

Haike, fiica mai mare a Leii, îl asculta, atentă şi foarte interesată. Era o femee necăjită, cu faţa brăzdată de cute, cu privirea speriată. Avea ceva dramatic în toată făptura ei chinuită. Işi iubea mult mama şi avea, mai ales pentru soră-sa Esther o afecţiune bolnăvicioasă. Se măritase tânără şi-odată cu împlinirea acestui act, încetase orice alt fel de existenţă: se închisese în casă, măcinându-şi zilele în bucătărie.

Avea doui copii, ambii băieţi, pe care îi îngrijea cu multă pasiune. Singură dereteca, singură spăla, singură gătea.

— Pleacă sănătos! îi spunea bărbatului şi continua să-şi vadă de muncă. Pronunţa cuvintele, apăsat, aproape teatral, fără, însă, a afecta niciodată: se născuse cu acest fel personal de a se exprima. Familiarizată cu toate catastrofele posibile, vedea, în fiecare fapt mărunt, elementul tragic. Un băiat i s'a însurat cu o fată săracă. Haike desperase. Viaţa încetase de a mai avea un sens pentru ea. Absorbită de aventura lui Leib, femeia se izolase într'o sufe-

rinţă crâncenă... Se ivea, însă, alt eveniment trist şi Haike uita aproape de nunta fiului mai mic, svârlindu-se trup şi suflet, în plasa suferinţei celei noui. Feciorul ei mai mare plecase prin ţinuturi exotice: se afla, undeva, prin Africa vânzător la un negustor de ghete. Pentru dânsa scrisorile lui David prilejuiau, astfel, noui lacrimi, noui scene dramatice şi noui lamentări. Nu exista nici o pricină concretă de tristeţe. Dar însăşi depărtarea pe care David o pusese între râvna lui de avere şi familie — constituia, pentru Haike, motive suficiente de plâns.

— Uite-l şi pe Rubin! şopti dânsa privind prin fereastră. Perierul se ivi, neras, nepieptănat şi încruntat.

— Ce mai faci? o întrebă el, punându-şi nepăsător pălăria pe-un scaun şi rămânând îmbrăcat în palton.

— Bine, — ce să facem? Da' tu?

Rubin ridică din umeri.

— Să zicem: bine! Pardon, — Şulăm e plecat?

— E în oraş! Trebue să pice şi el acu'!

Rubin se frecă puţin cu arătătorul pe frunte.

— Şti că Moriţ se pregăteşte să plece?

— Să plece?

Haia se aşeză pe scaun, zdrobită.

— Un' să plece? făcu' ea, subit alarmată.

Rubin ridică iar din umeri.

— Un' să plece? In America, în San Francisco! Pardon, ai o vişinată?

Omul ştia că printre rafturi pline de hârţoage, şireturi, făşii de mătase şi nasturi, odihnea şi o sticlă cu vişinată.

— Da, îndată! Vai de mine! Vai de mine!

Haike se identificase imediat cu o dramă posibilă. Moriţ, fratele ei, părăsea ţara... Paul murise... Estherei îi este din ce în ce mai rău.

— Vai de capu' meu! rosti dânsa întinzând păhărelul lui Rubin.

— Mulţumesc! — făcu acesta, dându-l, într'o clipită, pe gât.

— Şi când pleacă? Şi de unde şti? Şi dece pleacă?

— Incet! Nu mă lua, pardon, aşa iute... Nevastă-sa are rude la San Francisco... Lui Moriţ nu-i nu-i mai *merge*. Atelierul costă! Azi o chirie, mâine o taxă, poimâine leafa lucrătorilor... Ce dracu' să facă şi el?

Inghiţi în sec şi-şi şterse, cu dosul palmei mustaţa.

— Ii merge prost, va să zică? Doamne, Dumnezeule! Şi nici prea sănătos nu-i!

— Dacă-i, pardon, prost! Ce să-i fac? El lucrează ca o vită şi pe nimica toată! E cinstit — zice fraeru. E o *cartoafă,* — ţi-o spun eu!... Ştii că iar i s'a îmbolnăvit Surica?

— De când?

— De alaltăeri!

— Ai fost pe la el?

— Mă duc în fiecare zi. Mănânc, la prânz, acolo.

Şi cum Haike rămăsese cu ochii întrebători, fixaţi în ochii lui, perierul se crezu dator s'o lămurească.

— Am spart casa... Să se ducă dracului! Am plecat şi dela Klaiman! Cu mine nu se joacă!

Femeea asculta în panică atâtea veşti rele deodată, şi se cutremură.

— Ai plecat dela Klaiman, nenorocitule? Dece? Nu ţi-a plătit la timp? El se lăuda întotdeauna cu tine. „E cel mai prima pensular!" spunea mereu!

— Se lăuda, — desigur! Asta o cred! Dar ia spune-mi, pardon, şti cât îmi plătea pe săptămână? Asta n'o şti! Nici n'ai de unde! Ne-am învoit cu bucata — „în acord" — dar crezi că s'a ţinut de cuvânt? Ar merità să-i frâng gâtul!

Haike îl examină, neliniştită. D'abea acum îi observă barba, crescută de-o săptămână, obrajii traşi şi ochii obosiţi.

— Şi cu nevasta ce-ai făcut?

— Mai întâi că nu-i, pardon! nevastă. E numai cu cununie religioasă. Şi-apoi: mă 'nsor!

— Cum aşa?

Haike era înmărmurită. Rubin venise, par'că, s'o omoare — cu tot dinadinsul.

— Cum aşa? repetă femeea.

— Iac' aşa! Mă 'nsor cu o fată bună! Am cunoscut-o la „Pomu Verde" — Duminică.

Haike rămăsese mută. Il ştia pe frate-său, plin de fantezie, neastâmpărat, neordonat, vecinic amărît şi „fără de noroc" — cum îl socotea mama Leia. Dar prea aflase, într'un singur ceas, multe din gura-i ştirbă. Işi puse mâinile cruciş pe piept şi-l privea, cu tristeţe şi cu îngrijorare. „Moriţ pleacă în America, gândi femeea. Paul a murit. Esther e pe zi ce trece mai bolnavă. Copilul ei — deasemenea: numai ochii de el, — ochi mari căprui, îngânduraţi şi adânci, prematur îmbătrâniţi; Leibu s'a încurcat cu o calică, — vai de capu' lor; David vinde ghete negrilor, în Africa şi — acu... Rubin! Rubin care-şi lasă femeea, cu care — e adevărat — nu făcuse cununie oficială — dar avea cu ea casă de ani de zile şi se 'nsoară cine ştie cu cine!"

Insurătoarea asta e de pe urma „Pomului Verde" — cum a şi mărturisit Rubin. Nici nu se putea altfel! Vin acolo tot felul de hămesite şi de „aiuriste" care n'au alt rost pe lume decât să 'ncurce băeţii. Dar Rubin ăsta, îşi zicea femeea, s'a dovedit *încurcăreţ* de când îl ştie. Chiar cu Renée s'a luat dintr'o glumă. Ar fi avut şi fata asta sărmană destinul ei. Cine ştie? De gura lumii, Haike nu se îngrijea niciodată. Unii o credeau pe Renée cam rea de muscă. Poate că e numai o vorbă. Sunt atâţia acriţi, respinşi de focoasa şi bine rotunjita fată, care, numai din ură, bârfesc în dreapta şi 'n stânga.

Cu fata hahamului n'a fost tot aşa?

— De ce-ai *spart* casa, zici? îl întrebă Haike.

— Pentrucă m'am săturat! D'asta! răspunse scurt Rubin.

Urmă o lungă tăcere.

— Şti ce-a fost cu fata hahamului? reveni femeea.

— Şti ce-a fost?

— Cu şontoroaga? făcu, plictisit Rubin.

— Ei, da! Cu şontoroaga!

— Imi amintesc, adică, pardon, nu mai ştiu aşa exact...

— Să-ţi spun eu! Nenorocita s'a îndrăgostit de-un funcţionar de bancă, *purăţ*, sclivisit şi greţos... un „cavaler" gândac! Şi după ce s'au logodit, ticălosul a găsit alta...

Ce crezi c'a făcut? A dat sfoară în toată Calea Văcăreşti că şontoroaga nu e fată mare!... Tată-său cât p'aci să-şi dea sufletul! Au mers cu ea la doctor, i-au scos *certificat* şi pe tâlharu de logodnic l-au dat în judecată. Are să câştige procesul, — ai să vezi!

Rubin tăcea.

Intr'un târziu zise:

— Bine! Bine! Da' ce legătură are afacerea asta cu Renée?...

— Are!

— Cum?

Haike purcese atunci, o morală rostită dramatic: Rubin se ia după lume şi face rău.

Omul tăcea, tăcea cu încăpăţânare. Haike se resemnă. Incercă, doar la urmă:

— Şi-acu', spune-mi te rog, ce te-ai gândit să faci?

Rubin ridică din umeri. Inghiţi de câteva ori şi zâmbi.

— Nu ştiu!

Şi-apoi, cu melancolie:

— Dacă mi-aşi putea deschide, cu banii de zestre şcoala de dans!

Era un vis vechiu, şcoala de dans! Rubin practica „profesoratul" la „Pomul verde" dar în slujba altuia, vecinic, se văita perierul, în slujba altuia. Venea, Lunea şi Sâmbăta seara, obosit şi supărat dela atelier direct în cabinetul „directorului" sălii şi întreba:

— A venit ceva marfă?

„Marfa", adică fetele de croitorie, nevestele mai cuprinse de băcani, funcţionarele din magazine şi „tinerii" meseriaşi, slujbaşi mărunţi de birou şi „patroni" de cârciumi — lumea cartierului doritoare să danseze.

Directorul îi răspundea întotdeauna pe acelaş ton:

— A venit! Vezi şi 'mneata!

Rubin intra în sală, după ce-şi îndrepta cravata în oglinda aburită de vreme din antecameră, saluta, zâmbind, publicul şi începea, după ce spunea inutil unuia şi alteia: „pardon!" „lecţia". Era un mare dansator...

— Va să zică d'aia o laşi pe Renée? mai spuse Haike. „Ca să-ţi faci, pe cont propriu, şcoală de dans? Da?"

— Lasă-mă, dragă, lasă-mă! N'am venit pentru asta aici.

Haike ridică, enervată, ambele mâini în aer:

— N'ai venit pentru asta, — ştiu! Ştiu tot!

Rubin voi să plece. Femeea îl reţinu.

— Acu' dac'ai venit, stai!

In mintea perierului, sala de dans — proprie — luă, într'o clipită, fiinţă. Se şi vedea, în haina de Duminică, ras proaspăt şi cu un trandafir la butonieră, îndrumând „clienţii". Mai întâi, împarte lumea: domnii în stânga, domnişoarele în dreapta.

— Incepe cadrilul! rosteşte el, cât mai lămurit posibil.

Şi-apoi:

— Ca-va-leeeerii!

Comandă după comandă, toate se execută întocmai. Perierul este fericit.

La o şcoală de dans, îi spuse el femeei, deodată, câştigul e sigur. Capitalul pe care îl bag în afacere e mic, rentabilitatea mare.

Haike ar fi voit să afle şi alte amănunte cu privire la plecarea lui Moriţ. Dar perierul, absorbit de proectul lui vechiu, nu-i vorbea de altceva.

— Fac şi nişte afişe. Uite, aici, ce-am să anunţ.

Scoase din buzunar o foaie de hârtie mototolită pe care se vedeau câteva şiruri neregulate, trase cu creionul.

Rubin citi:

Onorat public amator,
Doamnelor, domnişoarelor şi domnilor,
vă informez că, după o
îndelungată practică personală,
m'am decis să deschid
o
SALĂ DE DANS
şi-o şcoală, sub conducerea
mea.
Toate dansurile moderne:
Cadrilul, Polca, Valsul
le puteţi învăţa în douăzeci şi
şease de lecţiuni.
Cu stimă, Rubin, profesor
de dans.

— Ce zici? făcu el, rânjind, larg.

— Ce să zic? Ştiu eu! spuse femeea, ridicând din umeri.

Dar perierul se simţi atins de indiferenţa surorii.

— Să şti c'am plecat! rosti, apăsat.

De-afară se auzi vocea nemulţumită a lui Şulăm care observase un copil de prin vecini sprijinindu-se de salcâmul dumisale.

— Mă, tâlharule, mă, în altă parte n'ai mai găsit pomi să te rezemi de ei?

Intră, cu pasul greu, în casă, îl zări pe Rubin şi se întunecă şi mai mult.

— Uite, îi spuse femeea, Rubin îşi deschide o şcoală de dans..

Şulăm făcu ochii mari.

— Asta-i lipsea, fireşte!

— Pardon! strigă perierul.

— Aha! a început cu pardon! — bombăni, îmbufnat Şulăm.

— Pardon! reluă perierul. Să ştiţi că nu cer sfatul nimănui.

— Foarte bine! Foarte bine! spuse Şulăm. Gata masa?

Rubin se pregătea să plece. Işi puse pălăria în cap şi trecu în săliţă. Haike ieşi după el şi-i vârî în mână câţiva lei. Figura perierului se lumină puţin. Băgă, repede, banii în buzunarul vestii şi strigă, din uşă, lui Şulăm:

— Te las, pardon, vă las cu bine! La revedere la şcoala de dans!

Eşii, grăbit, în stradă şi se opri la bărbier.

— Dă-i *rasol,* meştere! spuse perierul. In cinci minute trebuie să fiu gata!

— Gata! îl asigură bărbierul. Şi în timp ce-i plimba pensula pe faţă, îl iscodi:

— Faceţi şcoală de dans, — domnu' Rubin? Perierul mişcă uşor din cap, în semn că „şcoala-i gata".

— Vai, ce bucurie o să fie pe nevastă-mea! minţi, ipocrit, meşterul. De o lună mă întreabă mereu: ce face domnu' Rubin? Ce face domnu' Rubin? Şi eu nu ştiam ce să-i spun! O să vă recomandăm şi noi clienţi! Ştiţi: lume bună — de soiu.

Rubin plăti şi plecă deadreptul la tipograf.

— Ce zici, dom'le Kalman, e bun afişu' ăsta? şi-i puse, sub ochi, textul.

Domnul Kalman era un „intelectual" al cartierului: membru în zece comitete de societăţi filantropice, fost preşedinte al câtorva, poet şi orator în timpuri bune, — divorţat de trei neveste şi pe cale să nuntească iar.

Işi potrivi ochelarii, tuşi adânc şi citì atent afişul.

— Este şi nu este! se rosti dânsul. Este, dacă n'ai pretenţie literară! Eu, însă, cred că un om ca dumneata ar trebui să apară cu alt afiş.

Nu vreau, crede-mă, să te influenţez, în nici un fel. Dacă, repet, n'ai nici o pretenţie literară... atunci îl dăm în lucru!

Rubin nu înţelegea exact limba înflorită a tipografului. Işi dădea seama doar că afişul nu-i place.

— Domnu' Kalman, spuse perierul, fă-mi matale unul cum crezi că-i mai bine.

Ochii tipografului luciră brusc. Se simţea măgulit.

— Bine! Cu plăcere! Am să-ţi compun un afiş literar, un afiş care să impresioneze publicul de toate condiţiile, nu-i aşa? Dumneata te adresezi, doar, tineretului de ambe sexe, oamenilor maturi, doamnelor şi fetelor de măritat?

— Da! Da! Da! — aproba, vesel, Rubin, fără a pricepe însă o iotă din spusele tipografului.

— Atunci, — să începem! spuse domnul Kalman şi răsucindu-şi mânecile cămăşii se aşeză, preocupat şi mândru, la masa de scris.

— Inainte de orice, să-mi spui dacă predai şi dansuri *de caracter?*

Perierul holbă ochii. Nu ştia, pur şi simplu, ce să răspundă tipografului. Nici ignorant nu voia să pară.

— Hm! făcu el, compunându-şi o figură distrată. Câte-odată!...

— Mă rog, cum crezi. Dar aici nu-i vorba de ceva incidental. Anunţăm sau nu — asta vreau să ştiu — şi dansuri de caracter?

La o asemenea întrebare, Rubin nu se aşteptase.

— S'anunţăm! se decise el, în cele din urmă, de ce să n'anunţăm!

— Biine! — făcu domnul Kalman, privindu-l cu coada ochiului.

Şi adaogă:

— Drept să-ţi spun, mă surprinde că un profesor de dans ca dumneata nu este *fixat* asupra programului... In fine! Mie, scumpe domn, mi-e perfect egal! Şi începu să scrie. In acest timp, Rubin se gândi

că a pierdut masa... Moriţ nu-l poate aştepta până s'o învrednici el să sosească...

— Şi Moriţ ăsta e-o *victimă*, îşi spuse perierul. E o victimă a nevestii. E moale. N'are cuvânt, n'are energie, e ca o cârpă!

Aaa, — cu el nu merge! O lasă pe Renée să-i dovedească, încă-odată, că el e *bărbat*!... Domnişoara Bercovici, „viitoarea" e cam urâţică, — asta-i adevărat! Dar e fată de condiţie! Are şi ceva bani. S'a săturat de mizerie!... Cu banii zestrei deschide o şcoală serioasă. Ii va lua toţi clienţii *ştirbului*. Râse, în gând, prelung. Ştirbul", patronul sălii de dans dela „Pomu Verde" îl crede naiv, bleg, — aiurit. Ei bine, — acu — acu are să se convingă că s'a înşelat amarnic.

— Gata, domnu' Kalman?

Tipograful îl privi cu ochi înfiorători.

— Nu mă întrerupe, dom'le! Nu mă întrerupe... Vezi bine, doar, ce fac! Şi continuă să scrie. Trecură aproape două ceasuri. Asudat, domnu' Kalman îşi scoase ochelarii, îi şterse şi privind satisfăcut spre Rubin, spuse:

— Ei bine, dragul meu, acum ştiu că ai un afiş! Perierul, care adormise, se trezi, brusc, şi nu pricepu nimic.

— Pardon!... Sînt... eram, adică, obosit! Foarte obosit!

— Nu-i nimic! îl asigură, tolerant, tipograful.

E ştiut doar că intelectualii au altă capacitate de răbdare decât oamenii simplii.

Perierul zâmbea necontenit acestui „fraier", cam

trăznit, care îi vorbea ciudat: îi zâmbea spre a nu fi nevoit să-i răspundă, neştiind bine ce anume să-i spuie.

— Il citim? întrebă Kalman.

— Desigur! răspunse Rubin, vesel.

— Ascultă, dom'le Rubin, *afişul* care, după opinia mea, se potriveşte, cel mai bine cu mentalitatea cartierului!

Şi domnul Kalman, potrivindu-şi, din nou, ochelarii, începu lectura afişului, apăsând pe fiecare silabă:

„Onorat public! Stimate Doamne, drăgălaşe domnişoare şi respectabili domni, etc.

— „Etc." — lămuri tipograful însemnează: tineret, în general, pricepi mata?

— Da! Da! Da! aprobă Rubin.

— „De multă vreme — continuă Kalman — Cartierul Văcăreşti simte necesitatea unei şcoli de dans, în deplinul înţeles al cuvântului!

Tuşi.

— De multă vreme publicul de ambe-sexe, îşi manifestă dorinţa fierbinte de a învăţa corect şi repede — dansurile moderne. Nu e nuntă sau logodnă sau petrecere familiară în care tineretul să nu discute cu înfocare această chestiune. „Vrem o şcoală de dans!" strigă mic şi mare.

Desigur, există una sau chiar mai multe săli care se pretind de dans. Şi există şi unii care se consideră cu bună sau cu rea credinţă... profesori!

Adevărul este că nici acele săli — nu sînt şcoli în deplinul înţeles al cuvântului şi nici acei domni nu sînt profesori.

Prin urmare: vrem şcoli de dans!

— Domnu' Kalman, pardon! — îndrăzni, cu multă sfiiciune perierul, — nu e prea lung?

— Prea lung? Prea lung? izbucni tipograful. Işi trecu mâna prin păr.

— Dar bine, dom'le Rubin, *dumneata drept cine mă iei?*

Această frază, care-i plăcea, o repeta zilnic cu orice prilej. Rubin înţelege că l-a supărat.

— E foarte bine, domnu' Kalman, se scuză el, dar vreau să zic...

— Nimic! îl reteză tipograful. Şi ridică mâna în aer, dictatorial. Nu mai citesc nimic. Dă-mi.., afişul dumitale să-l culeg şi gata!

Perierul îl privi, umil, în adâncul ochilor şi-l rugă atât de stăruitor, încât domnul Kalman cedă, cu un aer dispreţuitor faţă de micul meseriaş, străin de tainele creeaţiei.

— Uiţi, se vede, dom'le, iubite dom'le Rubin, că eu acu' scriu şi poezii!

In fine! Să continuăm:

— Această dorinţă generală se va împlini! Ne-am hotărît să dăm publicului ceeace el de atâta amar de vreme pretinde: o sală de dans, — o şcoală model!

Dar n'am terminat. Vrem să spunem că nu ne-am mărginit la atât: la înfiinţarea unei şcoli — şi basta! Nu! Onoratul public să afle, prin urmare, că am decis să percepem pentru toate cursurile noastre taxe cât mai mici posibile. Dece? Pentrucă vrem să facem şcoala accesibilă tuturor pungilor.

Directorul nostru, maestrul Rubin, a călătorit prin toate centrele mondiale; a vizitat şi-a studiat la Paris, Londra şi Berlin...

— Eu? întrerupse Rubin.

— Da! *Dumneata!* hotărî, energic, domnu' Kalman.

— Păi... pardon!... eu...

— Ce? tună tipograful.

...eu n'am fost nicăiri!

— Bine, dom'le, asta mi-o spui mie? Nu ştiu eu, adică iubitule, că dumneata habar n'ai de centrele occidentate? Nu te ştiu eu, adică, om de o cultură — nu te supăra — *rudimentară?...* Dar afişul e pentru marele public... dom'le! Marele public trebuie să creadă în ştiinţa, în arta dumitale. Nu mai întrerupe, te rog, nu mai întrerupe că las totul dracului şi... gata! Ne-am înţeles?

Rubin începu să-i zâmbească şi mai umilit.

— Pardon! Am zis numai.

— Isprăveşte că mă *agasezi...* Te implor!

Perierului îi veni, deodată, să râdă de masca gravă a tipografului — dar îşi reprimă hohotul, ciupindu-se de piept. Era caraghios domnul Kalman, cu ciocul lui rar, cu vorba-i încâlcită, boerească şi cu nervositatea de care până mai deunăzi nu dăduse nici un semn.

— Bine, dom'le Kalman, ascult!

Rostise fraza cu privirea în podea. Atitudinea asta subalternă plăcu tipografului.

— Aşa dar să continuăm:... „In marile oraşe ale lumii mi-am dat seama de importanţa dansului, în

istoria popoarelor, etc. Fără dans nu există viaţă, fără viaţă totul e o iluzie... o iluzie sau o *himeră*, ce zici, dom'le Rubin?

Fâstăcit, perierul băigui:

— Cum crezi, pardon, matale.

— „o himeră!" atunci! E mai *sonor*... „Invăţaţi dansurile moderne, onorat public, pe un preţ derizoriu, etc. Dacă am fixat onorarii reduse e din cauza pasiunii mele artistice: doresc ca toţi membri — scuză-mă: mă gândeam la societăţile mele filantropice — toţi tinerii şi toate domnişoarele culte din cartier să fie la înălţimea epocii noastre, etc.

Şi mă gândesc nu numai la tineret; în Olanda, Estonia, America de sud şi etc., bărbaţi maturi şi doamne respectabile — matroane şi bunici, chiar, învaţă cu asiduitate dansul. Să le urmăm pilda: veniţi, dar cu toţii, la şcoala noastră de dans. Cine vine în grup beneficiază de o reducere de 14 la sută.

Cu deosebită stimă, vă salută maestrul Rubin, profesor diplomat de dans şi coreografie".

Aici, perierul holbă ochii, incapabil să-şi menţie figura obicinuită.

— Ce-ai scris, domnu' Kalman, dragă?

— Dumneata n'ai auzit? Pentru cine, mă rog am citit eu? Pentru cine am compus eu afişul?

Rubin îşi şterse sudoarea care-i inundase fruntea şi obrajii.

— Numai ultimul cuvânt! Am ascultat totul! Dar ultimul, pardon, ultimul cuvânt...

— Coreografie?

— Da! Asta! Nu pricep!

— Ei, de-unde să pricepi?

Şi zâmbi cu toată gura, superior.

— Nu te supăra, scumpe dom'le Rubin, dar nici n'ai să pricepi aşa uşor!... Eu, care sunt un om de reală cultură, d'abea-d'abea am *pătruns* înţelesul câtorva cuvinte de soiul ăsta... Dar n'are nici o importanţă! Lasă-l aşa: e bine! Ai să vezi, ce bine e! Să nu crezi că publicul trebuie să priceapă totul. Principalul e să-l zăpăceşti. Şi-acu' — surpriza.

Tipograful citi cu vocea gravă:

— „In lipsa directorului şcoalei, — relaţiunile se pot cere domnului Kalman R. Kalman, proprietarul Institutului grafic „Lumina" şi preşedinte al Asociaţiei preşedinţilor societăţilor de ajutor reciproc, *în caz de boală şi deces*". Ce zici?

Perierul era din ce în ce mai nedumerit.

— Cum, domnu' Kalman, vrei să fii şi dumneata în combinaţie?

— De ce nu? făcu tipograful. Mă pricep, doar, şi eu în arta coreografică!... Pe vremuri (îşi mângâie ciocul) eram un dansator teribil!

...Bine 'nţeles, dragă dom'le Rubin, — dacă accepţi! Pentrucă eu, drept să-ţi spun, la *mata* m'am gândit când ţi-am pregătit surpriza...

Perierul îşi spuse că un tip de felul lui Kalman nu i-ar putea strica: ştia atâtea!...

— Bine, domnu' Kalman, s'a făcut!

Se îmbrăţişară.

Domnul Kalman chemă imediat pe singurul lucrător al Institutului de arte grafice: „Lumina" — Naftule — şi-i predă manuscrisul:

— Bagă de seamă, mă, băiete, mă!

„Băiatul" avea vârsta de şaizeci de ani, deşi, subţire şi palid, nu părea decât de treizeci — fireşte, un tuberculos de treizeci de ani. Luă foile de hârtie cu o mână adormită, îşi trecu ochii obosiţi peste ele şi se scărpină în cap:

— Mâine încep la ele... Dă-mi o băncuţă, jupâne!

Tipograful se scotoci prin buzunare şi scoase un leu.

— Poftim un leu! îi spuse, cu indiferenţă de nabab! Iţi, dau, că la mine... *nu contează!*

— Aşa? se minună Naftule, băgând, iute, moneda în buzunar, — atunci să-mi dai, te rog, *restanţa* din săptămâna trecută.

Dar tipograful, părând că n'aude nimic, începuse tocmai atunci o profundă discuţie cu Rubin... S'au despărţit, după ce s'au sărutat sgomotos, ca fraţii.

Perierul a plecat cu pasul grăbit spre casa familiei Bercovici — la „viitoarea".

Aici găsi lumea adunată în jurul unei mese lungi de sufragerie: părea că e aşteptat.

Doamna Bercovici, bătrâna, îl pofti, amabilă, să se aşeze chiar lângă dânsa. Un frate al ei, cârn, slab şi cu nişte sticle groase de ochelari, tăinuind ochi mici, de o miopie excesivă, se scula şi se aşeza mereu: era nervos. De câte ori se scula, ghetele lui de gumilastic scârţâiau. Alăturea, o persoană anemică, tomnatică şi ceremonioasă, — o rubedenie a familiei. Pe alte două scaune doi băieţi în uniformă de liceu — fraţii domnişoarei.

Ety, „viitoarea" se ridicase, uşor purpurie la faţă, şi-l întâmpină.

Rubin îi sărută mâna.

— Am întârziat, pardon! puţin: prepar ştiţi dumneavoastră...

Şi înghiţi în sec.

Bătrâna privi, clipind aproape invizibil, spre cârn. Omul se ridică, iar, în picioare: *scârţ! scârţ!* făcură ghetele sale, ceea ce îl enerva şi mai mult.

— Dragă prietene! se adresă el către Rubin. Aşi avea ceva de discutat cu dumneata.

Şi iarăşi — *scârţ, scârţ* — ghetele omului îi necăjeau auzul.

— Cu plăcere! Pardon! se scuză perierul şi se ridică.

Bătrâna, afectând o întristare adâncă, încercă să-i oprească:

— Da' aveţi tot timpul! După ceai!

Cârnul nu pricepu.

— Bine, atunci mai rămânem!

Şi se reaşeză. Dar soră sa îi clipi din nou.

— Şti ce, tinere, tot mai bine-i să vorbim acum! Ceaiul ne poate aştepta! Nici nu-i bine să-l bem aşa cald!

Trecură în altă odaie. Câteva fotolii vechi, un dulap prin geamurile căruia râdeau farfurii şi pahare, o masă rotundă de salon şi multe fotografii în pereţii igrasioşi.

— Uite, dragă amice, vorbi, scârţâind din ghete, fratele doamnei Bercovici, ce-am vrut să-ţi spun... aşa, fără supărare, ca dela bărbat la bărbat... pricepi?

Tuşi, îşi pipăi nodul cravatei, imens, şi ridica mereu din umeri.

— Mi se spune că... eşti însurat!

Rubin înghiţi repede de câteva ori în sec şi-l întrerupse, iritat:

— Pardon! Imi dai voie...

— Lasă-mă să termin! „Mi se spune" — eu nu afirm nimic... eu, personal, Dar, vezi dumneata, noi toţi o iubim pe Ety ca pe copilu' nostru. Par'că nu-i copilu nostru? Dumnezeu să-i dea sănătate! Până mai acu' un an suferea de nas! Am tras o spaimă!... In fine! Eu, ca unchiu, ca om mai în vârstă şi ca comersant trebuie să-mi dau bine seama de tot ceeace fac... pricepi?

Rubin pierduse răbdarea.

— Pardon! repetă el. N'am fost însurat niciodată! Nu sunt însurat. Am făcut numai o nuntă religioasă... Nu contează!

Unchiul îşi pipăi cravata, tuşi, se aşeză şi se ridică — *scârţ-scârţ* — de pe scaun şi-l înfruntă.

— „Nu contează"? Ţi se pare! La noi, evreii, nunta religioasă e *baza!* Se vede bine cât aţi pierdut dumneavoastră, bucureştenii, din sfintele noastre obiceiuri! La noi, în Moldova...

— Pardon!... Vreau să spun...

— Ai răbdare, tinere, ai răbdare!... Eu nu susţin că nunta religioasă nu se poate desface... nu! Mergem la Berg şi... gata!

— La Berg? făcu' furios Rubin, amintindu-şi de Paul. Niciodată!

— Cum? Nu vrei să divorţezi *religios?* Nu vrei să mergi la rabin?

— Ba da!... Dar nu la Berg. E-un porc!

— Mă rog, mă rog... nu ţiu la Berg, La un rabin, în sfârşit, la ori care! Esenţialul e că trebuie să divorţezi... Acuma... s'a mai spus de dumneata că joci cărţi... că toată ziua o pierzi la cafenea, la *toci!*... Cred că după însurătoare ai să te schimbi.

Perierul zâmbi. Tot timpul se gândise la şcoala lui de dans, primejduită.

Vorbiră mult despre prăpădul dela ţară, despre ţigări, despre moartea lui Rotschild şi, la sfârşit, se înapoiară, braţ la braţ, surâzând.

Bătrâna se miră de atâta întârziere.

— Da' ce-aţi avut de vorbit, că nu mai terminaţi?

Cârnul făcu un gest cu mâna: nimicuri!

S'au reaşezat la masă. Ceaiul mirosea a supă, pandişpanul a benzină.

— Aşa dar, făcu doamna Bercovici, fără nici un preambul, domnu' Rubin merge întâi la rabin şi-apoi face nunta!

Perierul o privi mut, neştiind ce are de făcut cu ceaşca goală şi cu bucata de cozonac. Doamna, anemică şi ceremonioasă, îi veni într'ajutor printr'un:

— Desiguur!

Toată lumea îşi reluă figura obişnuită... Incepură să vorbească despre băcanul din cartier care a câştigat la loterie; liceenii susţineau că directorul lor are nasul de cauciuc pe care şi-l pune, personal, dimineaţa, la sculare; anemica povesti despre obrăznicia servitoarelor care nu-şi mai respectă stăpânii... Cineva propuse:

— Hai să facem o „partidă"!

Târziu, după ce-au jucat ceasuri întregi, la lumina lămpii, în cărţi — Rubin se ridică, asudat:

— Eu, pardon! trebue să plec!

Fata se apropiă de el şi-i vorbi, în şoaptă:

— De ce pleci? Mai stai! Punem gramofonul.

Perierul trebuia să-l găsească, acasă, pe Moriţ.

— Nu mai pot, pardon!

Domnişoara Bercovici lăsă capul în jos. Avea un obraz mititel, pătat de pistrui şi un nas lunguieţ...

— Atunci, pe mâine! spuse Rubin şi-i sărută, grăbit mâna asudată... Alergă cu pasul lui de lup pân' la Moriţ.

Intrând pe uşă, anunţă, vesel:

— Mă 'nsor! Pardon! Ce-i p'aici?

Frate-său, în picioare, cu braţele încrucişate, privea spre pătucul copilului.

— Nimica! E cam slăbită Surica!

Fetiţa ieşise d'abea din spital. Rubin o privi: o găsi şubredă. Dar crezu că e nimerit să-l îmbărbăteze:

— Ei şi? E slăbită de boală! Se îndreaptă, — n'avea nici o grijă! Când pleci?

Moriţ ridică ochii obosiţi spre tavan:

— Săptămâna viitoare!

Şi-apoi cu vocea stinsă:

— Mi-e greu, crede-mă! Dar nici aici nu mai pot rămânea. Chiria la atelier e mare, comenzile mici, concurenţa te omoară... La San Francisco se caută tapiţeri, mai ales *„în piele"*. Rudele i-au scris că e rost de-o pâine, acolo! Ce să fac? Mă duc.

Perierul, absorbit de ideea şcolii de dans, urmărea vag spusele fratelui.

— Da! Da! — făcu el, distrat — ai perfectă dreptate. Acolo „mobila în piele" nu se prea cunoaşte! Ai să faci treabă!... Ştii că mă 'nsor?

Moriţ aflase mai de mult vestea.

— Când?

— Curând, dragă Moriţ, foarte curând... Regret că n'ai să fii aici... Fac şi-o şcoală de dans! Ducă-se dracului atelierul! Uite, mă oftică pacostea de păr!

Rubin arată, cu degetul gros, coşul pieptului.

— Nici nu mai pot dormi! Sunt aproape bolnav!... Şi dacă aşi avea, măcar, ceva de pe urma muncii!

— Las' că nici tu nu prea-ţi vezi de lucru! spuse, liniştit, Moriţ.

— Eu? Pardon! îl înfruntă perierul. Nu vreau să mai fiu rob la nimeni. Asta-i tot!... Ştirbul crezi că nu crapă de necaz când aude că deschid şcoală? ...mama lor de hoţi!

Rubin povesti apoi, de amărăciunile sale mărunte: divorţul religios, datoriile la cafenea şi la cârciumă, lipsurile de care suferă...

— Afurisită viaţă! sfârşi el, resemnat.

— Vorbeşti cu păcat! îl dojeni tapiţerul.

Viaţa e frumoasă. Noi sîntem păcătoşi. Uite, fetiţa mi-e bolnavă, mama la fel; las ţara asta în care m'am născut, las prieteni, rude, — totul... mă duc la capătul pământului... mi-e sufletul greu, — dar nu blestem viaţa... M'aşi blestema pe mine, pe noi. Ce vină are, mă, Rubine, copilul pe care l'ai adus pe lume? Nici una, aşa-i? Dar dacă nu-l hrăneşti

cum trebuie? Dacă nu-l înțolești? Dacă nu-l îngrijești?... Nu vrei? Vrei! Nu poți! Biine! Nu poți! Dar — te-a rugat el să-l chemi?

Mă... viața e frumoasă, mă: noi suntem păcătoși!

Rubin asculta cu capul în piept.

Afară se stârnise un vânt de primăvară și stropi mari de ploaie loveau fereastra.

VI

— Merg și eu? întrebă Șulăm.

— Cum crezi! îi răspunse Haike. Dacă ești obosit, rămâi.

Iși duse batista la ochi.

— Paul putrezește în pământ, Esther e ca un schelet, vai de sufletelu ei, săraca, și Moriț plecă la San Francisco, fir'ar a dracului de soartă!

Bărbatul nu știa cum s'o mângăie.

— Las' că o să-i fie mai bine acolo! îi spuse, fără convingere. Ar fi vrut să meargă și el la gară. Dar n'avea timp: trebuia să numere ciorchinii de struguri din care i se părea că lipsesc câteva.— Copiii ăștia, gândi Sulăm, se țin numai de furtișaguri! Anul trecut a păzit cu străşnicie și via și pomii. Lumea însă l'a cam luat peste picior pentru că ar fi lăsat fructele să se strice, neculese, — strugurii pe viță și gutuile în arbore. Dar e numai o vorbă. Iși amintește bine că de două ori a gustat din struguri și odată din gutui.

— Eu rămâi acasă, atunci! spuse.

— Bine!

Haike și-a pus paltonul și a ieșit, repede. Se îm-

primăvăra. Calea Dudeşti respira mai liber. Covrigarii şi cofetarii au ornat vitrinele cu tot felul de dulciuri. In ceainării, lumea se grăbea: nu mai era frig şi clienţii înţoliţi subţire, puteau să mai gonească prin cartier. Mamele îşi aşteptau, în faţa curţilor sau a dughenelor, copiii dela şcoala evreească din Traian. In calea Văcăreşti, primăvara a desfundat casele scunde şi dormitoarele liliputane: un popor de fete aurii sau tuciurii forfoteau pe ambele trotuare.

In privirea femeilor tinere întârzia un regret, lucea un gând nou, înflorea un pui de zâmbet. „Atelierele" de cismărie şi de croitorie ţineau uşa deschisă: să intre adierea uşoară, încărcată de miresme îndepărtate. Haike voia să intre în casa lui Şoifer, — dar văzu vecinii adunaţi înaintea uşii. Tresări:

— Dumnezeule! făcu ea, — ce s'o fi întâmplat iar? Alfred o lămuri, cu indiferenţă:

— I-a venit rău lu' madam Esther. A fost şi „consult..."

— I-a venit rău? Dumnezeule!

Şi intră, buzna, în odaie... Albă şi răsuflând greu. cusutoreasa şedea în jilţul vechiu. In picioare, privindu-o, cu ochii umezi, Leia. Lângă fereastră, copilul cu ochii lui mari, trişti, muţi.

— Ce-ai? Ce s'a întâmplat? Cum ţi-e? — întrebă precipitându-se spre soră-sa, Haike.

— Ssst! o rugă Leia. Nu face sgomot! o enervează. Toată noaptea i-a fost rău. Vărsături, dureri de spete, ameţeli... Am chemat şi pe Gruescu. A fost şi Sternbaum. Au făcut un „consult". Trebuie să se odihnească. Dar ea vrea să meargă musai la gară.

— Nu se poate, nu! hotărâ Haia, cu vocea aprinsă de panică. Nu se poate!

Esther întinse mâna către soră-sa, într'un gest calm.

— N'am nimic!... Nu mai am nimic.

Ţinea cu totdinadinsul să convingă familia că şi-a revenit. Plecarea lui Moriţ a mişcat în lăuntru-i, toate aducerile-aminte. Se revedea fetiţă de atelier, într'o casă împovărată de copii. Soră-sa, Haike îngrijea de sărmana lor gospodărie, scuturând, deretecând, gătind, muncind tot timpul. Rubin se ţinea ziua şi noaptea de jocul de cărţi şi de dans. Odată l-au adus acasă cu capu' spart. Se încăerase la cafenea cu tovarăşii — cartofori. Era, nenorocitul, galben şi tremura, pradă frigurilor. Doctorul credea că nu mai apucă a doua-zi. S'a înzdrăvenit, a rămas o săptămână acasă, ceva mai potolit, dar cum a dat de câţiva gologani — a pornit-o iar: la „toci" şi la „Pomu Verde". La atelier venea rar. Schimbase patronii cu nemiluita. A învăţat meseria, pe apucate, cu toate că se dovedise un bun meşteşugar. Esther nu se pricepea — dar aşa i se spunea: — „Bun pensular şi Rubin ăsta, lua-l-ar naiba!"

Paul se deosebia mult de perier: întotdeauna frezat şi parfumat şi amorezat. Şi el a stat puţin pe-acasă. Curând-curând a prins gustul balurilor, teatrelor şi „petrecerilor". Bea multă cafea, fuma şi cânta romanţe vechi. Cine, însă, a avut multă grijă de casă, a fost Moriţ ăsta, săracu! Din ce câştiga, avea întotdeauna grijă să trimeată şi mă-sii. Chiar după însurătoare nu înceta să se gândească la

ei. Nevastă-sa, cam mândră, cam arţăgoasă, nu-i îngăduia să-şi ajute bătrâna... Moriţ avea, însă, mijlocul să-i dea mamei bani, fără ştirea nimănuia, adică numai cu ştirea „mutului" — omul lui de încredere, un amărât înalt, spătos şi lipsit de grai. Pica, cu regularitate, în fiecare Sâmbătă, săruta mâna mamei, scotea banii şi începea să transmită, prin semne şi scurte strigăte nearticulate, salutări din partea lui Moriţ.

— Ce face băiatu'? — îl întreba, mişcând capul. Leia.

— Uuu! Uum! ă...ă...â! răspundea mutul: bine! adică.

Şi ducând mâna la cap arăta: s'a dus la culcare. Era o adevărată veselie în casă, când Esther îl zărea, prin geam:

— Vine *mutu*!

Bătrâna se lumina. Vine mutu' — vin banii, adică!

...Şi mai târziu, când şi-a deschis atelierul departe, dincolo de bariera Victoriei, — cum continua el să se intereseze de toţi ai casii! Nu-l mai trimetea pe mutu": îşi făcea timp, pe seri crunte de iarnă, sau în Duminicile înverzite ale primăverilor defuncte, să vie singur, cu surâsul pe buze şi să-i strecoare mamei câţiva lei! Bun băiat, Moriţ! Şi-acum... pleacă. Ea n'are să-l mai vadă, Ea n'are să-i mai audă vocea caldă:

— „N'ai nimic, Estherl, dragă, — ai să te faci bine!" A spus-o şi mamei: „Nu ştiu dacă mai trăiesc atâta ca să-l revăd!" Bătrâna i-a svârlit o privire necăjită care voia să însemne: ce idee!

Dar îşi dă seama că Leia crede la fel... Aerul s'a încălzit. Mâine vor durà, deasupra casei, rândunelele cuibul lor ca în toţi anii... E ultima ei primăvară, poate!... Păcat de Moriţ... Şi oamenii ăştia vor s'o oprească să vie la gară!

Asta nu se poate! Nu se poate!

Bolnava se trezi strigând răspicat:

— Asta nu se poate!

Bătrâna se nelinişti.

— Ce-ai, dragă?

Esther o privi, speriată:

— Merg la gară! — îi spuse. Trebuie să merg!

Şi se sculă. Copilul îi luă mâna. Ce degete lungi, ce degete reci! — gândi Ficu.

— Mai odihneşte-te, mamă!

Femeea îi mângâiă capul.

— M'am odihnit destul. Nu sunt obosită! Nu mai am nimic.

Vorbind, Esther voia, cu desperare, să uite junghiul din spate, care a făcut-o să geamă în noaptea d'abea sfârşită. S'a abţinut mult. Niciodată nu suporta sgomotul pe care-l stârnea criza.

Veta aleargă dela uşă spre pat şi de-aici la fereastră şi nu găseşte compresul cald; bătrâna, răpusă de insomnii, se împleticeşte în mers şi în vorbă; bărbatul mormăie, supărat, pe jumătate adormit... Dar au pătruns-o adânc bisturiile durerilor dealungul şirii spinării şi nu s'a mai putut reţine. A gemut, stins, la început; din ce în ce mai ascuţit, apoi. Şi iar Veta, toantă, rătăcind, somnambulic prin casă; bătrâna împiedicându-se de mobile; Şoifer afurisind

vrăjmaşi închipuiţi! Pe lângă durerea fizică, bolnava fu îngreţoşată.

Leia i-a pus mâna pe frunte şi şi-a retras-o repede: capul Estherei se încinsese, subit.

— Imediat, Veto, la doctor! Imediat, m'auzi, tu?

Şternbaum care nu mai avea de multă vreme „trecere" — s'a înfăţişat neras, nedormit, necăjit, dar cu mutra lui... optimistă.

— Ce-i, copii? Ce-i? Ce vă speriaţi?

Când, însă, a văzut paloarea bolnavei şi a simţit focul de pe fruntea ei, plină de sudori — i-a îngheţat vorba pe buze.

— Madam, dragă, opinià el, privind umil pe bătrână, madam dragă, — ar fi bine să-l chemăm pe Gruescu! Nu de alta — dar Dumneavoastră aveţi încredere în el! Ştiţi: asta e foarte important! Increderea în medic însemnează, adesea, vindecarea bolnavului. Sugestia!

Bătrâna şi-a văzut, astfel, confirmate temerile. Intr'un sfert de ceas, Leia sosea cu profesorul Gruescu la căpătâiul Estherei.

— Nu vă alarmaţi! Nu-i prăpăd!

Spuse, cu linişte forţată, savantul. Şi-i făcu o injecţie... Apoi, a adormit. Acum: va merge la gară.

— Să-mi daţi pantofii subţiri! E primăvară! Şi de *manşon* n'am nevoie!

Se reaşeză, continuând să-şi treacă mâna peste părul copilului.

Haike încercă s'o convingă:

— E frig afară, draga mea. Ţi-a fost rău. Eşti

slabă. Rămâi acasă. O să-i spunem noi tot ce vrei din partea ta. Rămâi!

Dar bolnava nici n'o ascultă. Işi punea pantofii.

— Oh! Doamne, Dumnezeule! De ce mă pedepseşti, de ce? se văita, repetând aceleaşi cuvinte, bătrâna...

Şi, către ceilalţi, arătând-o pe Esther:

— O să vedeţi că răceşte!... Niciodată nu m'a ascultat fata asta!

— Mamă, dragă, vorbi bolnava. Nu te mai amărî degeaba... Uite ce frumos e afară! Sîntem toţi împreună, o adevărată familie evreească... Şi dintre noi pleacă unul... pleacă poate cel mai bun dintre noi. Şi tu vrei să rămâi acasă... Să privesc, prin fereastră, cum vă duceţi cu toţii la gară; să-mi închipui ce-o să fie acolo; să moţâi pe scaun... şi când vă întoarceţi să-mi spune-ţi, scurt: — A plecat!... Asta vrei, mamă?

Leia o privi în tăcere. Nu ştia dacă trebuie s'o mai întărîte. Gândurile i se înghesuiau în cap ca puii de urşi în vizuină. Copilul interveni, blând:

— Hai şi tu, mamă! De ce să rămâi aici, singură?

— Uite, sunt gata!

Rubin se apleca spre Haike:

— E slăbită rău, ce zici?

— Ssst! şi soră-sa duse degetul mic la gură. O să te-audă! Las'o 'n pace.

Şoifer intră grăbit. Nu putuse dormi, susţinea, din cauza sgomotului. Işi pieptănase părul şi mustaţa şi se pregătea şi el de plecare.

— Mergi şi tu la gară, aşa-i? îl întrebă cineva.

— Merg!

Afară, Alfred întâmpină ştrengăreşte, cu un „salve!" răsunător familia.

— E adevărat, vasăzică? Se *cară* Moriţ?

— E adevărat! E adevărat! ţipară câteva persoane deodată.

Alfred avusese mici avantagii din partea tapiţerului. Ii vindea, de pildă, un roman în două sute de fascicole: „Ingrozitoarele crime din Witechepal", încasa banii, iar peste o săptămână tapiţerul observa că lipsesc câteva numere. Ii oferea, deasemenea, bilete de favoare la „Teatrul Jigniţa" pe un preţ redus: angajat acolo, adesea, ca figurant, Alfred se bucura de simpatia controlorului, un beţiv vestit în mahala.

— P'onoarea mea, uite, na! să-mi sară ochii dacă mint! îmi pare rău că pleacă!

Viu şi eu la gară.

Şi fluera lung.

De sus, dela o fereastră, se auzi o voce subţire:

— M'ai chemat?

Şi un cap ciufulit de fată apăru în dosul geamului.

— Da! Hai la gară. Pleacă Moriţ!

Fata — croitoreasă veselă şi nedormită — aflase din gura bătrânei Leia cât de cuminte şi de inimos se purta cu ea tapiţerul. Sentimentală, regreta însurătoarea lui Moriţ şi visa o dragoste adulteră: să-l cucerească dânsa, subţire şi îndrăcită cum o înfăţişează apele oglinzii.

— Viu şi eu imediat.

Veta s'a dus după trăsuri.

— Pe mine mă lăsaţi aicea — cuc! murmura, amărîtă, servitoarea...

— Noi luăm tramcarul! o lămuri Alfred pe croitoreasă. E mai sănătos şi... face nasu' mic!

— Ho! Ho! Ho! râse Rubin. Te-ai dat dracului!

— Aşa sunt eu... nobil!

— A, bine că te văd, dom'le Rubin, spuse fata, am auzit că se dansează acum foarte mult la „Pomu' Verde".

Perierul o privi cu dispreţ, rău disimulat:

— Hm! Da!... Se vede, însă, că dumneata nu ştii de-o sală nouă de dans!... de o *şcoală* nouă de dans!

— Ce vorbeşti?

Rubin ridică din umeri.

— Tocmai de şcoala asta n'ai auzit!...

Şi-i vorbi, apoi, mult, presărând fiecare frază cu un „pardon!" grav, de proectul său, aproape de înfăptuire.

Veta sosi cu trei trăsuri.

— Zice că să vă învoiţi dinainte! stărui servitoarea.

Lumea se instală — care cum putu şi caii porniră, stârniţi de biciu şi de îndemnul birjarilor.

Leia se aşeză în stânga Estherei iar Haike în dreapta. In faţa lor, pe scăunel, mut şi gânditor, Ficu.

— Am vorbit şi cu Şulăm! începu Haike. A spus: bine! Aşa că vă puteţi muta chiar dela Sf. Gheorghe.

Cu o săptămână înainte, cusutoreasa avusese o ceartă cumplită cu proprietarul. Ii rămăsese datoare pe trei luni. Omul ţipase ca să audă întreg hanul, în chip de avertisment:

— Ce-a fost a fost! De-acu' nu mai permit nici o amânare. Care n'are, să se mute! M'am săturat de calici!

Inutil se străduia Esther să-l convingă că-i va plăti la sorocul celălalt ambele chirii. Proprietarul sbiera că înţelege destul de bine că o singură femee nenorocită, cu lucrul degetelor ei, nu va reuşi niciodată să-l achite complect.

— Păi nu te văd eu, madam? Singură-singurică vrei să ţii atâtea guri?! Nu mai aştept! La Sf. Gheorghe vă mutaţi. Am şi pus bilet!

Şi se ţinuse de cuvânt. Pe ulucii hanului, omul lipise câteva fâşii roşii pe care ţipau literele afişului: „De închiriat".

Esther îi mulţumi soră-sii.

— Bine, foarte bine, dragă! Numai să nu fie supărat Şulăm. Il ştiu cam supărăcios.

— N'are de ce să fie! vorbi ascuţit Haike, brusc enervată. N'are de ce! Lui nu-i vin tot felul de rubedenii pe cap? Şi stau, doar, la mine, — adică la noi?! Ce zici, mamă?

Bătrâna avea un obraz galben, tăiat în cute, umflat de nesomn şi nişte ochi pe care suferinţele de tot soiul îi făcură aproape cruzi.

— Aşa-i cum zici tu! Şi-apoi: noi o să plătim chirie, — ce Dumnezeu!

Şi către Esther:

— Aşa-i?

Cusutoreasa aprobă din cap.

Trecură prin Calea Văcăreşti. Patroana cofetăriei „La Moldoveanu" salută, cu ambele mâini şi

cu o figură total înveselită, aproape fericită, trăsurile.

— Petrecere frumoasă! striga femeea.

„Petrecere frumoasă"? se minună Ficu. Dar ce-o fi crezând, oare, cucoana asta că avem de gând? Patroana nu-şi putea închipui, însă, că un om usează de o trăsură în alt scop decât în acela al... plăcerii... al petrecerii. Cu mâinile în şold, — vorbi clientului care se întâmplase în prăvălie:

— Să ştiţi că fac undeva nuntă ăştia!

— Cum aşa? — întrebă, de politeţă, omul.

— Foarte bine!... Ai lui Şoifer în trăsură!... De dimineaţa! Ce poate să fie altceva de cât nuntă! Mata crezi altfel? Inmormântare — nu-i! Boală — nu-i. Bolnavă *este* cusutoreasă! Şi ea a fost, deasemenea, în trăsură! S'o fi dus la doctor? Ar fi dus-o numai bătrâna! Poate şi sor'sa. Dar nu aşa, — cu alai! Esther asta e o „nobilă" de n'are pereche în tot cartierul... Nu, — nu! ăştia cumetresc pe undeva o nuntă. Ori — naşi!... Ori — prepară pe cineva de-ai lor de măritiş!

— Ai dreptate! Cât face kilogramul ăsta de cozonac?

Patroana încasă gologanii şi trecu repede în odaie, lăsând prăvălia goală (de câte ori intra cineva, uşa, cu clopoţei o vestea) să povestească şi fetelor evenimentul.

— Au trecut ai lui Şoifer în *cinci* trăsuri! spuse ea. Nu ştiu unde s'au dus, dar cred că pregătesc vreo nuntă! Să vedem: comandă la noi calicii pandişpanul sau se duc, în Dudeşti la Capră?

Una din fete o linişti:

— Nu-i nici o nuntă, mamă! Moriţ, fratele cusutoresei pleacă în America! Asta-i tot. Mi-a spus eri Rubin, la dans! Zicea că face şi el o şcoală...

— Şi d'asta au plecat cu toţii în trăsuri?

— Da, d'asta! Nu-i de-ajuns? Odată pleacă nenorocitu ăla în America... dracu ştie unde!

Patroana se reîntoarse, desamăgită, să vândă unui copil trei migdale şi unei bătrâne un brioş.

Esther îşi lăsă capul pe umărul bătrânei.

— Ce-i, dragă? Ce-ai? o întrebă, alarmată, Leia.

— Nimic! Puţin obosită... Atâta tot!

— Ai văzut? Nu ţi-am spus eu să nu te duci? N'ai vrut să mă asculţi!

— Trebuia să rămâi, zău aşa, surioară! — întări şi Haike.

Esther le privi, sfârşită. Copilul vorbi încet, adresându-se în acelaş timp şi bunicii şi mătuşii:

— Lăsaţi-o! N'o mai necăjiţi! O să-i treacă!

Şi punându-i mâna pe manşon.

— Are să-ţi treacă, — ai să vezi!

Dintr'un gang se ivi un bărbat înalt, cu capul aplecat între umeri şi cu gulerul paltonului ridicat.

— Uite pe *mutu'*, strigă Ficu.

Bătrâna întoarse capul. El era. Mutul îi zări şi le făcu semn cu mâna: vine şi el. Ce obraz necăjit avea, gândi Ficu... Toată lumea pare azi necăjită: până şi Alfred, care-i un „băiat de viaţă" cum i se spune. Plecarea lui Moriţ să fie pricina? Ce se întâmplă, adică, acum? Unchiul, împreună cu ai lui, părăsesc ţara? Azi o părăsesc, dar la anu se vor reîntoarce, poate?

Ficu nu putu pătrunde enigma acestei tristeţi obşteşti. O plecare să pricinuiască atâta zăpăceală! E drept: şi el e necăjit. Nu ştie bine de ce, — dar îşi simte inima înceţoşată. Plecarea, în trăsură, cu mama care d'abea poate sta în picioare — ce zice? care d'abea poate şedea pe pernele astea jucăuşe — glumele rostite cu alt glas de Alfred, figura bunicii, tropotul cailor pe caldarâmul spart, — toate l-au întristat... Poate că mama şi „baba" şi mătuşa nu sunt sigure că Moriţ are să se înapoieze acasă... In capul lui Ficu se făcu lumină. Asta e! Nu sunt sigure!... Şi cofetăreasa care le-a urat „petrecere frumoasă!" Pe unchiu' Paul n'are să-l mai vadă niciodată. Acum ştie bine asta: odată mort, e mort pentru totdeauna. Se înfioră. „Pentru totdeauna!" Cu unchiu' Moriţ ar trebui să fie, însă, altfel. El e viu. El pleacă, numai, în altă ţară. Nu moare. Nu moare, e adevărat, dar nici nu mai revine. D'asta sunt triste trăsurile... E ca şi mort, atunci! Dacă n'are să-l mai revadă niciodată! Nici pe Moriţ... Ca mâine vine rândul bunicii...

— Ţi-e mai bine, mamă, aşa-i că ţi-e mai bine? vorbi el, cu vocea intenţionat ridicată ca să alunge par'că gândurile.

— Da! Mi-e bine! N'am nimic!

— Inchee-te la gât! o sfătui Haia.

Esther o ascultă, supusă.

Bătea iar vântul. Cald, parfumat, — un vânt răscolitor de amintiri tinereşti. O ţigancă le oferi ghiocei.

— Să oprească! Să-i ducem o floare! spuse Ficu.

— Bine! Bine! consimţi Leia. Stai puţin, birjar!

Muscalu' murmură printre gingii. Opri cam în silă. Copilul coborî şi cumpără un buchețel de ghiocei.

— Poftim şi ţie una, mamă! Şi dumitale şi dumitale!

Impărţi florile, cu o bucurie potolită de om matur, tuturor din trăsură. Se aşeză, apoi, cuminte, pe scăunel, în timp ce biciul birjarului îmboldi, iar, caii.

Pe o asemenea vreme, îşi spuse Esther, e o mare tristeţe să-ţi părăseşti mama, surorile şi fraţii şi să te afunzi în cine ştie ce colţ de lume ciudată... La San Francisco — or fi, desigur, şi-acolo mame bătrâne şi bolnave şi cusutorese care ostenesc nopţi întregi asupra maşinii blestemate ca să-şi agonisească pâinea!... Se vede că Dumnezeu a semănat, pretutindenea, suferinţe. Dar Moriţ săracu' de ce se duce să le caute aiurea, când le are — ca şi dânsa — din plin pe meleagurile astea? America a fost de ani de zile un miragiu pentru întreaga lor familie. Şi nu numai pentru familia lor: în fiecare atelier mucegăit încerca vreunul visul; în fiecare pat sărac din cartier adormea evreul cu imaginea pământului fabulos în care se va îmbogăţi şi va trăi „omeneşte". Toată calea Văcăreşti, întreaga cale Dudeşti, străzile Traian şi Raion, Bradului şi Câmpoduci, Olteni şi Mircea-Vodă — Cartierul dela un capăt la altul creştea în dorul Americii a — toate — izbăvitoare.

Femei necăjite, îngropate în mizerie şi în urdori, cu trupul devastat de reumatisme şi lipsuri, îşi strângeau copiii în braţe, şoptindu-le la ureche îndemnul:

— Ai să fii, puiule, şi tu bărbat şi-ai să pleci în America şi-ai să trimiţi mamei bani!

Femeea îşi trecea zilele cu o supă de cartofi şi odată pe săptămână cu carne, în cinstea Sâmbetii; nu se spăla şi nu se primenea cu lunile; umbla în sdrenţe şi n'avea de nicăiri nici un ajutor — dar nu renunţa la visul Americii miraculoase. Acolo, în ţinuturile necunoscute, îl aşteaptă pe băiat împlinirea destinului. Acolo se va îmbogăţi; va purta haine noui; va locui într'un palat; o va aduce şi pe dânsa — pe mama — să-şi trăiască restul zilelor fericită: mâncând, adică, în fiecare zi carne şi îmbăindu-se şi „plimbându-se prin centru".

Croitori calici şi ofticoşi călcau de zor pantalonii mizeri ai clienţilor din fundăturile Dudeştilor şi suspinau un cântec în care se idealiza America tuturor fericiţilor. Mâine vor bea, iar, un singur ceai şi vor înfuleca doar o pâine: vor pune, însă, ban lângă ban să-şi cumpere „cartea de vapor". Slujbaşii micilor prăvalii din Văcăreşti sau vânzătorii mai subţiri din Lipscani îşi vesteau, măcar odată pe săptămână părintele bătrân şi necăjit — sau mama frântă de oboseala anilor sau surorile şi fraţii: — Luna viitoare mă *'mbarc!* Am să vă aduc mai târziu pe toţi la New-York!... Sau la Washington!...

Din când în când pătrundea în han o veste: Şloim, feciorul lui Haiman, cârpaciul, a ajuns milionar! A

plecat de vreo cinci ani, cu o legăturică subţioară, fără o sută de lei în buzunar; a măturat prin prăvăliile rubedeniilor din New-York sau a vândut ace de cap şi perii de dinţi; acum este bancher şi avut.

— Dar Faibiş? Faibiş care crăpa de foame în atelierul lui de tinichigerie — anunţa câte o gură-acră — nu-i azi fabricant de lame de ras? Are o avere de n'o poţi număra. Şi-a chemat tot neamul în America!

In toate prăvăliile, la toate mesele sărace, pretutindenea, în cartier, oamenii sufereau de nostalgia ţării din poveste. Fiecare îşi creştea visul; pe fiecare îl aştepta aventura. Unul aflase că prietenul lui de joacă, sărman şi amărît până mai eri, stăpâneşte astăzi industria sârmii... Altul ştia pe de rost o scrisoare sosită dela cine ştie ce evreu, emigrat, către un văr de-al treilea: îi anunţa cumpărarea unei case cu opt etaje şi a unei moşii...

— America! ofta Cartierul!

— America! visau cu ochii mari deschişi evreii.

— America! rosti tare Esther!... Cine ştie, poate că Moriţ nu greşeşte când pleacă.

Bătrâna o privi mirată.

— De când crezi asta?

— De când? De-acu'!

La gară, au năvălit cu toţii pe caldarâmul peronului: să-l vadă bine, atent, cât mai mult, să-l păstreze în amintire. Dar Moriţ nu sosise.

Şoifer privea spre Esther, apoi spre bătrâna şi spre Haike; mai întârziă cu ochii pe copil sau pe

Rubin şi avea aerul că nu înţelege nimic. Tot timpul dormise în trăsură, înghesuit între Rubin şi un prieten al casii, fost tovarăş de şcoală al lui Moriţ. Il cam indispunea lumina primăverii şi forfoteala peronului.

— Să ne aşezăm puţin pe bancă! propusese cineva.

Esther, bătrâna şi Haia se apropiară de bancă.

— A, uite şi pe madam Sură! observă cusutoreasa.

Vecina sosise cu un mic pacheţel de bomboane.

— Pentru copii! zâmbi ea. Alfred n'a venit?

A plecat şi el cu *tramcarul!* Numai de nu s'ar încăera pe drum.

— Cu cine? se miră Haike.

— Cu cine? Alfred n'are cu cine să se bată? Păi e în *conflict* cu toată Dobroteasa!

Sosi şi Hună. Actorul purta o pălărie tare, nouă şi strident-lustruită. Călca rar, grav, mândru. Avea o faţă suptă de om flămând.

— De unde ai învârtit-o? îl întrebă, râzând Alfred, care tocmai picase pe peron, în tovărăşia fetii.

Hună n'avea chef de glume.

— Asta mă priveşte! Mai bine mi-ai înapoia bâncuţa.

— Care bâncuţă? Ce bâncuţă? interveni Sura.

— I-am împrumutat o bâncuţă Sâmbăta trecută. Ştiţi, eram cam beat!

— Bine, o să ţi-o dea!

— Să mi-o dea acu'! stărui Hună.

Şi, deodată, implorând-o:

— E în joc toată viaţa mea!

— Faci *ramazan*, mă, Hună? glumi Alfred. Atunci: na! şi merçi!

Ii întinse un leu. Actorul privi întâi moneda, fulgeră, apoi, pe băiat ca să-i scruteze intenţia şi, când se încredinţă, că nu-şi bate joc de el — o luă, grăbit.

— Mare om eşti, Alfred!...

In jurul lor s'au adunat alţi cunoscuţi: doctorul Şternbaum, croitorul cu fetele lui, madam Katz, covrigarul, familia ciungului, pianista, „*mutu*" lui Moriţ, — întreg hanul.

Doctorul n'o slăbea din ochi pe Esther.

— N'ai făcut bine, zău că n'ai făcut bine! — o mustra el!

Dar aducându-şi brusc aminte de ceva, rectifică, vesel.

— Totuşi, arăţi bine! Arătaţi bine, copii!... Voinţa, Totul e voinţa!

Işi aplica „sistemul" rupând, nervos, din mustaţă.

Inapoiat acasă dela „consult" nu mai putuse adormi. Se plimbă puţin prin faţa casei doctorului Şteinberg şi-apoi luă tramvaiul spre gară.

— Să le fac o surpriză! îşi spuse.

Pipăi pulsul bolnavei.

— A, da' şti că totul e în regulă! Puls normal. Temperatură normală! Bravo, madam! Te-ai făcut bine!

S'a făcut bine! repetă el, privind de astădată în ochii bătrânei.

Alfred îl apucă de braţ:

— Dom'le doctor, dă-mi şi mie un sfat, te rog!

— Mă rog, mă rog! Spune-ţi, copii!

— Ce să fac, dom'le doctor, când am poftă de mâncare?

— Cum asta? Când *ai* poftă?

— ...şi când n'am ce mânca?

Toată lumea izbucni în hohote de râs. Şternbaum se fâstăci.

— Umbli cu fleacuri! Nu eşti serios!

Se enervă. Dar repede îşi reluă masca.

— Sunteţi dispuşi — copii! Asta-i bine!... Asta ridică moralul!

Fetele croitorului s'au adunat în jurul lui Alfred care le povestea o anecdotă evreească.

Un hamal, privind grupul, svârli, în treacăt, camaradului:

— *Harhării!*

Şi clipi din ochi.

Celălalt surâse blând, răspunzându-i:

— Oameni! De!

Alfred nu terminase anecdota, când madam Katz începu să plângă cu foc.

— Gura! îi strigă cineva. Mai ai timp!

Femeea îşi înteţi plânsul.

— Vai de capu' meu! Vai de capu' meu! Şi eu am copilu' în India, — unde ştie numai Dumnezeu...

O croitoreasă o consolă:

— Are să vie acasă... Ai răbdare!

— Nu mai vine! strigă madam Katz. Nu mai vrea să ştie de nimeni. Nici de mama lui, dar'ar moartea 'n ea de mamă!

Alfred făcu un semn cu degetele mânei deasupra capului:

— „Papagalu"! spuse el.

Pianista îl dojeni:

— Las'o, dom'le Alfred, dumneata şti ce-i aia: inimă de mamă?

Băiatul o măsură, indiferent:

— Dacă face urît!

— E amărîtă şi ea!

— Bine. Iaca... nu mai zic nimic!

Pianista se depărtă.

Deodată, Leia ţipă strident. Toată lumea se apropiă de bancă. Bătrâna se ridicase, aprinsă la faţă şi cu buzele tremurând.

— Moriţ! — repetă ea, ţipătul.

Tapiţerul, însoţit de copii şi de nevastă, intrase pe peron şi-şi căuta familia. La strigătul bătrânei — se opri puţin, privi spre grup şi-apoi, cu paşii mici, nervoşi, grăbiţi, se îndreptă spre bancă.

— Moriţ!

— Moriţ!

— Moriţ!

Se auziau de pretutindeni glasuri subţiri sau răguşite, calde sau indiferente, înfiorate sau calme.

Tapiţerul se prăbuşi în braţele mamei. Femeea se clătină puţin din pricina poverii.

— Mamă! Mamă! — ofta Moriţ, neştiind ce să-i spuie.

Lumea îl înconjurase. Fiecare avea să-i spuie ceva. Fata care-l însoţise pe Alfred părea cea mai nerăbdătoare. Nevasta tapiţerului, înaltă, rece, izolată, prin atitudinea ei, de grup, îşi ţinea fetele de mână. Privea mulţimea cu resemnare, aşteptând să se sfârşească elanul familiei.

Bătrâna o zări.

— Il faci să plece — numai tu îl faci să plece! murmură Leia.

Femeea încruntă sprâncenele.

— Il „fac" să plece? Il fac nevoile, — dragă!

— Nevoile! Nevoile!... Şi acolo la San Francisco are să fie altfel, — nu?

Femeea ridică din umeri.

— Poate că da! Poate că nu! Cine ştie? Aici, asta e sigur, nu mai puteam... n'o mai scoteam la capăt.

Esther luase mâna lui Moriţ între palmele ei reci.

— Să ne scrii, din când în când!

— Cum nu? Cum nu? răspundea, cu gândul aiùrea, emoţionat, zăpăcit, tapiţerul. Şi îşi aţintea privirea când spre un grup de vecini ai mamei sale, când spre cunoscuţii care îl întovărăşiră la gară.

— Şulăm a fost ocupat, Haike, aşa-i?

— Da! foarte ocupat! Iţi trimite salutări!

— A! Domnu' Hună! spuse, apoi, trecând rapid dela una la alta tapiţerul. Dumneata m'ai iubit întotdeauna.

Se sărutară.

— Şi... tu!

Văzuse pe *mutu* care se învârtise până atunci de colo până colo şi se ridica în vârful picioarelor: să fie observat!

Găliganul râse.

— Muuuu! Muum! Uuùm! Chhhhh!....

Şi-şi însoţea strigătele de gestul plecării.

Se îmbrăţişară. In obrazul mutului răsăriră maci: părea copleşit de regrete.

Madam Katz îşi făcu loc cu coatele:

— Dacă-l vezi şi pe-al meu... pe-acolo prin India, spune-i că mă prăpădesc aici... că...

Izbucni iar într'un plâns cu sughiţuri.

— Nu mai plângeţi! N'auzi, muere? strigă Alfred.

Trenul se pregătea de plecare. Moriţ îşi îmbrăţişă încăodată, mama, surorile şi fratele.

— Fii om, mă, Rubine, îi spuse el perierului.

— Pardon! voii să replice omul — dar se răsgândi şi-i zâmbi, doar, cu blândeţe.

Copilul dădu mâna bărbăteşte cu Moriţ:

— Drum bun!

— Să trăieşti, Ficule!

Urmară, apoi, salutările celelalte. Nevasta tapiţerului şi fetele se sărutară, rece, cu familia; dădură mâna cu persoanele de pe peron şi se retraseră apoi spre vagon.

Bătrâni cu bărbi regulate — moşieri sau înalţi funcţionari publici — treceau, repede, pe lângă mulţimea gălăgioasă; femei tinere, în rochii lungi, de călătorie, cu obrazul deschis primăverii urcau în tren; hamalii se înghionteau şi se chemau pe nume în timp ce căruţele încărcate cu bagaje uruiau pe asfaltul de curând stropit.

— Ai să te gândeşti la unchiu' tău, mă, *filosofule?* îl întrebă Moriţ.

Ficu îl privi drept în ochi. Şi, fără timiditate sau

acea jenă obicinuită copiilor când se află într'o împrejurare neprevăzută, — răspunse liniştit:

— Am să mă gândesc! Desigur că am să mă gândesc!

Lacrimile îl înnecau. Işi întoarse faţa spre mulţimea indiferentă care invada peronul.

— Să fii sănătoasă, Esther!

— Pleacă sănătos! vorbi, stins, cusutoreasa. In picioare, sprijinindu-se de bătrână şi de Haike, femeea zâmbea. Durerile o chinuiau din nou, ochii i se turburară, respiraţia îi devenea din ce în ce mai grea — dar, adunându-şi puterile, Esther zâmbea.

— Cine ştie când am să vă mai văd! făcu Moriţ şi se întunecă.

Leia lăsă capul în jos. Cuvintele astea o ardeau.

Hună rosti, grav:

— Dom'lor, să urăm fratelui Moriţ călătorie bună şi noroc!

— Să dea Dumnezeu! i se răspunse, de pretutindeni.

— Dom'lor, reluă actorul, o viaţă are omu! Azi eşti — mâine dracu ştie ce se mai întâmplă! Câtă vreme simţi inima în tine — trebuie să fii vesel! Veselia...

— „Arsenie!" îl întrerupse, plictisit, Alfred.

— Care eşti de întrerupi?

— Ssst! făcu pianista. Spune, dragă Hună.

Actorul privi spre Alfred, furios:

— Acum... ce să mai spun? Să trăieşti, dragă Moriţ, să trăim cu toţii!

Agită pălăria. Entusiasmul nu contamina, însă, pe

nimeni. Aerul devenise greu, feţele adumbrite, gândurile de plumb. Cu toate că dimineaţa era proaspătă — o dimineaţă de *început*, par'că — oamenii se strânseră într'înşii, îngrijoraţi. Gările dau adesea nostalgia rămânerii pe loc: insul, vesel, acasă, la pregătirea bagajului devine deodată melancolic şi taciturn urcând în tren. La pornire, în trăsură, spiritul s'a eliberat de apăsări. Oraşul se învechise, nevasta la fel şi tortura fiecărei zile consumată după un program neschimbat îl acrise. Nu va mai obosi la aceiaşi masă de birou, în acelaş atelier, la identica maşină din etern — identica uzină. Nu va mai auzi vocea, iarăşi şi iarăşi dojenitoare, a femeei care-şi pretinde pantofii sau plata gazului aerian şi se revoltă împotriva bodegii la care el cam întârzie... Nu va mai avea nici spectacolul nesfârşitelor încăerări dintre copii; copiii — şi ei — par'că s'au banalizat. Aceleaşi duioşii încercate de câteva ori pe zi!... Dar e de-ajuns să simţi în nări mirosul depărtărilor, să vezi dihania lungă şi neagră care acum va porni prin câmpuri şi prin staţii necunoscute, cu nume de floare sau de vis; să priveşti în jurul tău: o lume la fel agitată, la fel întristată — e de-ajuns să şti că trenul porneşte într'adevăr, peste un minut sau zece, — ca să te năpădească părerile de rău. Acasă o femee a rămas, palidă şi îngrijorată, la fereastra cu gutui şi se gândeşte la omul plecat... E mai slabă, poate, şi mai simţită azi. N'a mai ridicat vocea; n'a mai umblat îmbufnată prin odăi; până şi banul pentru coşniţă l'a cerut mai sfios. Şi copiii au rămas, cam miraţi, după plecarea ta: ăl

mic, cu degetul în gură. Nu ştia de ce — dar regretă sărutul de plecare al părintelui grăbit...

— Mă, Hună, mă! vorbi Alfred. Păcătoasă e şi viaţa noastră, mă!

Actorul tăcu. El ştia asta de mult. Mânca rar, râdea rar, suferea de toate lipsurile posibile şi... fără nici o vină. Conştiinţa că îndură atâtea *fără nici o vină* îl îngrozea.

— Te-ai trezit şi tu! făcu el şi-l privi plictisit pe Alfred.

— M'am trezit, mă!... Uite, mă uit la Moriţ şi la ofticoasa de sor' sa, Esther şi la rabla de Leia. D'abea se ţin pe picioare. Toată comedia asta le strică: şi tapiţerului şi bătrânei şi cusutoresii. Da' păcătoşi cum sîntem, a fost nevoie şi de *bairamul* pe care-l vezi! Adică să fi fost musai să se care Moriţ? Şi dacă se cară, să fi trebuit musai să-l conducă familia cu alai?

Mă!... Pui rămăşag cu tine şi cu oricine o vrea că tapiţerul, dacă ar fi pe pofta lui, n'ar mai pleca.

Hună îl privi de astădată cu ochi buni, aproape frăţeşti.

— Aşa-i! Asta se simte.

Moriţ privea la tren, la oameni, la copii, lăsă capul în piept şi suspină, adânc. E poate, cea din urmă întâlnire, în familie.

Femeile vor pleca înapoi în han, care să lucreze, care să cerşească. Bărbaţii se vor aduna la ceainărie după ziua întotdeauna trudnică pentru dânşii. Esther va continua, legată de maşina de cusut, să-şi cheltuiască zilele şi nopţile în munca ei fără pauze.

Bătrâna-i mamă va tuşi, odată, încă odată şi încă o iarnă — şi — apoi...

Uite-l şi pe Rubin, cu proectul lui aproape împlinit: şcoala de dans. Are să se însoare, are să-şi deschidă, pe cont propriu, şcoala.

— Ca-va-lerii pe stânga!... Par'că-l aude, par'că-l vede, asudat şi grăbit să-şi expuie „talentele". Şi Ficu: ochii lui pătrund întrânsul — în toţi!

In ceasul ăsta, un negustor de haine îşi întocmeşte prăvălia părăsită de-o săptămână de tapiţer. Toţi rămân pe loc... Şi atelierele şi fabricile şi rubedeniile şi mutu... şi oraşul — întreg oraşul în care s'a născut, a iubit, a plâns şi s'a înveselit, şi Cartierul Văcăreşti cu burţoşii lui tejghetari, cu nevestele planturoase şi stropite cu untură, cu fetele subţiri şi jucăuşe, cu bătrânii schiopi şi ciungi, cu cerşetorii dramatici, ţipându-şi în plină stradă nenorocirea, cu idealiştii cafenelelor, înalţi, flămânzi şi pletoşi, cu babele lui, ghicitoare în cafea sau numai mame de profesie, — cu lumea lui mediocră sau ciudată — toţi şi toate rămân... Afară de dânsul care pleacă.

— Urcaţi în vagoane, dom'lor!

Moriţ duse mâna la frunte. Ah! toţi şi toate rămân. Numai el... numai ai lui...

— Nene...

Vorbi Ficu.

Tapiţerul îşi îndreptă ochii spre copil. Aştepta. Dar Ficu nu putea continua. Ii întinse un buchețel de ghiocei.

Grupul se adunase în uşa vagonului.

— Să ne scri!

— Să ne vedem cu bine!

— Moriţ! Moriţ!...

Trenul porni. Oamenii agitau batistele şi zâmbete curioase înfloriră pe buze uscate.

— Mă, pişicherule, spuse Alfred, trăgându-l de haină pe Ficu — aveai flori şi tăceai, hm?!

Copilul se lipi de rochia Estherei.

— Nu răspunzi, mă, filosofule?

Ficu îl privi lung. Privirea stânjenea. Era încinsă.

VII

Privind în perete, la ceasornicul secular moştenit din strămoşi, Haike tresări. Era târziu şi mâine va trebui să fie în picioare înainte de răsăritul soarelui. Avea o sumedenie de treburi, nevasta lui Şulăm Solţ...

Casele de jos, în care îşi duceau zilele, croitorul, fetele şi „băeţoii" lui, s'au golit. Familia se mutase la etaj iar oamenii de „sus" plecaseră de cu seară. Se aştepta instalarea lui Şoifer în locuinţa ocupată până eri de croitor. Trebuia să le înlesnească măcar cu atâta amărâta lor viaţă — îşi spuse femeea, dramatizându-şi, ca de-obiceiu, gestul. Avusese şi o vorbă cu Şaiman.

— Până seara trebuie să vă mutaţi! Vă rog!...

Fostul figurant de teatru o imită, însă, nepăsător:

— Vă rog! Aşa crezi că se poate muta cineva, cât ai bate din palme. Se cunoaşte că eşti proprietăreasă!... Se cunoaşte! Dar nu mă întreba *ce fel* de proprietăreasă!

In alte împrejurări, Haike s'ar fi dus, dezolată, să-l caute pe Şulăm şi să-l roage să-i mai în-

găduie, — săracii! Ea ştia că, aşa mare şi gros cum e, croitorul n'are întotdeauna bani ca să-şi hrănească familia. Atârnă şi el de prăvăliile din centru pentru care lucrează. Adesea e amânat. Odată i se plăteşte mai puţin decât se învoise. Altădată i se refuză haina pe diferite pretexte: nasturii sunt mici, un umăr e ceva mai ridicat. Croitorul se înapoiază trist, cu pasul leneş şi cu o indiferenţă totală faţă de lume. Atunci scandalul se iscă din nimic, dintr'o vorbă rostită mai tare sau dintr'o uitătură. Femeea croitorului cade leşinată pe podea, feciorul cel mare îşi pune pălăria şi pleacă scuipând, gros, pe „covor" (o fâşie de lână colorată) şi fetele îşi aruncă una alteia cu foarfecele sau cu pantofii de casă. Bărbatul îşi stropeşte, fără grabă, nevasta, care îşi revine cu greu şi scoate ţipete desperate, aruncă, apoi, fără convingere, cu o mătură scurtă în urma feciorului neobrăzat şi se încruntă la fete:

— Ho! Ho!

Atât. Intreaga familie se culcă, apoi, flămândă şi o tăcere masivă se instăpâneşte în casă... Haike ştie toate-astea, dar mâine Esther trebuie să părăsească locuinţa şi cu boala ei şi cu amărăciunile ei o suferinţă în plus nu-i cu putinţă.

— Nu, nu-i cu putinţă! îşi spuse femeea.

— Toate astea le ştiu, dom'le Şaiman. Dar ne pierdem timpul zadarnic. Te muţi imediat sus. Te muţi imediat de bună voie. Altfel ştim noi ce-i de făcut!

Croitorul îşi lungi buzele, într'un zâmbet amestecat

cu greaţă. Ar fi voit să rostească un cuvânt tare. Dar tonul în care-i vorbise, de astădată, Haike, nu-i îngăduia nici un fel de întârziere.

— Bine, atunci! Mă mut... iaca... mă mut!

Intr'un ceas, boarfele croitorului fură scoase în curte. Copiii îşi suflecară mânecile cămăşii. Transportarea mobilelor începu cu o repeziciune cinematică. Şaiman, singur, muncea cât zece. Asuda, răsufla sgomotos şi-şi blestema încet soarta.

Când Haike reveni, casa de jos se golise şi adăsta sosirea, în zorii zilei, a noului chiriaş.

— Douăsprezece! murmură femeea. Şi stinse lampa. Şulăm sforăia de mult în patul celălalt, întins pe-o parte, sanguin şi săturat de porţiile duble de supe pe care le înghiţise la masa de seară.

Cam nemulţumit de noul chiriaş — nu-i plăcea niciodată să închirieze casa rubedeniilor, mai ales ale nevestii —omul încercase să se opuie:

— O să avem zile fripte cu ei. Ficu e un copil al dracului!... Are să-mi umble prin struguri! spuse. „Şi plânge tot timpul! Il şti, — doar!"

— Nu-i nimic! Taci din gură. E sora-mea. Plăteşte chiria, —ce mai vrei? răspundea, precipitându-se femeea.

— Ai să vezi că n'are să plătească! Dacă aveau cu ce, plăteau acolo unde-au stat!

— Nu-i nimic! Taci din gură!

— Aia-i bolnavă, el — cum îl cunoşti! Copilu'-i rău!

— Nu-i nimic!

La orice demonstraţie — cât de stăruitoare şi

convingătoare să fi fost — a bărbatului, privind necazurile pe care le vor avea, odată cu intrarea noului chiriaş — Haike răspundea, cu acelaş glas:

— Nu-i nimic! Taci din gură.

Atunci, Şulăm a mai cerut o farfurie cu supă, a băut-o, sorbind lingură după lingură, mulţumit şi a tăcut.

In întuneric, Haike îşi revedea mama. Eri, după câte aflase, Estherei i-a fost mai rău ca întotdeauna. O obosise plecarea lui Moriţ. Poate că o întristase despărţirea de unicul frate „cuminte" şi săritor. Bătrâna, care nu-şi mai odihnise de luni de zile capul pe pernă, cum se cade, stă, fireşte, şi-acuma de veghe la căpătâiul bolnavei.

Esther nu vrea să ştie nici de şira spinării, care o doare, nici de ochii peste cari cad o perdea de smoală... Supărată de întâmplările de fiece zi, Esther trebuie să lupte şi cu creditorii. Ufff! rosti tare, în bezna odăii, Haike şi închise ochii. Bărbatu-său, pe jumătate trezit, o întrebă:

— Ai vrut ceva?

— Am vrut! N'am vrut! Lasă-mă!

Dar Şulăm adormise, iarăşi şi îşi reîncepu sforăitul.

— Hm! nu se putu reţine să exclame Haike.

Adormi greu, spre ziuă. Incercă să-şi potrivească plapuma — şi se trezi.

— Drace! A şi trecut noaptea!

O dureau oasele. Primăvara umbla prin curte şi se insinua prin crăpătura uşilor. Mahalaua vieţuia o zi însorită şi nu se putea stăpâni: plozi murdari

şi veseli umpleau trotuarele, gospodinele întârziau la vorbă, privindu-şi casele şi nevoile cu puţină nepăsare, în fiecare trecător învia o sete de altceva...

Până seara, familia lui Şoifer s'a mutat în casa nouă.

La plecare, tot hanul se afla lângă camion. Alfred ajuta bătrânei: îi aducea câte-o cadră sau câte-un cufăraş sau rămânea de pază, în stradă, până la potrivirea tuturor mobilelor. Spre sfârşite, se înfăţişă precupeţul, vestit nu se ştie de cine — că oamenii se mută.

— Vino Sâmbătă la adresa asta nouă! vorbi Leia şi-i dădu o însemnare scrisă de Rubin.

Dar precupeţul nici nu voia s'audă:

— La adresa nouă? Da' eu unde-am dat marfă? la adresa nouă?... mama voastră de jidani!

— Pardon! sări Rubin. Să nu fii măgar!... Paştile mătii de tâlhar!

— Ce măgar, dom'le? Ce tâlhar? Am dat marfă, vreau bani! Banii mei!

Madam Sura intervenii, cu autoritate:

— Nu pierzi nici un ban, mă, Vasile, mă! Oamenii se mută la o rudă a lor — bogată. Şi eu am de luat câteva sute de lei şi nici nu-mi pasă. Sunt bani buni!

Precupeţul lăsă privirile în jos. Camionul era încărcat până 'n vârf. Pe madam Sura o ştia femee care cunoaşte la calici, mai cu seamă că se îndeletnicia şi cu împrumuturile... Şi — n'are ce zice! — bătrâna i-a plătit până azi regulat. Acum în urmă, de când cu înrăutăţirea boalei cusutoresii, i-a „rămas"

ceva... Se scărpină la ureche, îngândurat. Apoi, spuse domol:

— Bine! Dacă zici dumneatale aşa — aştept. Da' să-mi dea să ţiu oglinda asta.

Şi precupeţul arătă spre singura oglindă mai ca lumea, ţinută, cu grijă, de Rubin.

Bătrâna schimbă o privire dezolată cu Esther. Cusutoreasa ar fi voit să-l roage pe Vasile să-i îngăduie aşa, fără zălogul oglinzii — dar o încercau, iar, durerile spatelui şi se auzi gemând în şoapte.

Madam Sură făcu semn bătrânei: dă-i-o, n'ai încotro!

— Ţine oglinda! spuse Rubin şi i-o întinse. Precupeţul o luă, o măsură, încet, se mai scărpină în cap şi se răsgândi:

— N'o mai iau!

O înapoiă omului.

— Da' să nu care cumva să mă lăsaţi Sâmbătă fără bani!

— N'ai nici o grijă! îl încredinţă bătrâna, fericită. Masca i se schimbă, ochii îi luciră şi privind spre oglinda, aflată iar în mâini sigure, tresări: par'că ar fi repurtat o mare victorie asupra cine ştie cărui vrăjmaş. Ei, comedia dracului! Vasile ăsta nu-i aşa hain!

Camionul porni, greoi şi hanul rămase în urmă cu norodul lui amestecat şi sărac şi chinuit.

Haike a intrat la Esther s'o vadă. D'abea instalată, femeea se apucase de lucru. Sta cu spatele la uşă, — nici n'o simţise.

— Esther! îi strigă, soră-sa. Esther!

Uruitul roţii vătuia, însă, toate sgomotele. Femeea, cu ochii adăpostiţi sub sticlele ochelarilor, lucra, într'o frenezie cumplită: mâine e sorocul ratelor şi singura ei nădejde este Sami din Bărăţie, negustorul de manufactură, care îşi aşteaptă cămăşile. Cum sta aşa — părea una cu maşina de cusut. Haike se aşeză, liniştită, pe-un scaun. O privea atent pe soră-sa. Slăbise mult şi par'că — văzută din profil — se urâţise. E numai o părere! se consolă Haike, — femeea se ferea să-şi mărturisească impresia. Adevărul era că Esther îşi modificase complect, înfăţişarea. Fusese o femee subţirică, dar suficient de împlinită şi avusese o faţă prelungă, fină, de *prinţesă*, cum îi plăcea bătrânei s'o măgulească.

De o lună-două, boala şi-a însemnat vizibil urmele pe obrajii palizi şi sub ochii cu lacrimile aproape stinse. Doctorul Şternbaum, singurul, urmărea evoluţia descompunerii fizice a femeei, dar nu îndrăznea să-şi dea vreo părere. Bătrâna, mai ales, înrăurită de unii şi de alţii, îl repezea dela primul cuvânt:

— Ei, acum şi dumneata vii, cu ideile astea noui.

Leia, vorbind astfel, se gândea la „metoda" psihologică a doctorului Şternbaum, care nu voia să admită durere fizică sau boală — indiferent natura ei — care să nu dispară printr'un simplu efort de voinţă.

— Madam, se apăra Şternbaum. Dă-le dracului de „idei noui"! Nici nu mă gândesc la ele! Mă gândesc la altceva... Bolnava arată rău! Nu ştiu singur ce să mai spun! L'aţi chemat şi pe Gruescu. Un savant!...

Bătrâna tremura un surâs ușor pe buzele-i uscate.

— Că-i bolnavă, cred și eu! Inchipuiește-ți, dom'le doctor, că avem aceiași părere! Adevărat: e bolnavă!... Și — să te minunezi, — nu? — văd și eu că arată rău! Pân' aici suntem mereu de aceeași părere!

Șternbaum nu mai stăruia. Iși lua pălăriuța uzată, bastonul minuscul și pleca — mai precis: se strecura pe ușă.

— Esther!

Femeea profită de pauza făcută de soră-sa care își îndrepta pânza.

— Aa! Tu erai?

Iși duse mâna la cap. Durerile au revenit și mai crunte.

Haike îi spuse câteva banalități: despre casă, bărbat și sănătate.

Esther se crezu datoare să-i mulțumească.

— Ce m'ași fi făcut fără ajutorul tău? îi spuse. Trebuia să mă mut și ori unde încercam, mi se cerea chiria măcar pe trei luni.

Esther vorbea la singular: nici prin cap nu-i trecea că și Șoifer ar fi avut motive să se ocupe de gospodărie. Cusutoreasa, de ani de zile se obicinuise a ține, singură, socoteala tuturor cheltuielilor. Haike protestă.

— N'am făcut cine știe ce! Și tu plătești — plătești mai puțin, cu luna, — dar plătești! Imi ești, doar, soră, — ce Dumnezeu!

Au mai schimbat câteva cuvinte și-apoi s'au despărțit. Haike trebuia să pregătească rufele de spălat

și să și gătească. Ba avea și o pereche de ciorapi de reparat.

Rămasă iar singură cu mașina de cusut, Esther simți un imens gol în cuprinsul spiritului ei.

Iși lăsă mâinile pe ghenunchi. Pe dinaintea ochilor, ceața se îngroșase material. Iși scoase ochelarii. O stânjeneau. In pereți se înșirau bărbații și femeile — de-acum sau de mult — ai familiei. Un evreu cu barbete, înalt și spătos și buzat ținea în mână o pălărie cu boruri imense: emigrase prin alte ținuturi și Esther nu-și mai putea recapitula romanul dispărutului.

Intr'o cadră mică își împietrise imaginea un băețaș cu fața liniștită ca în ilustrațiile burgheze.

— Leib! își spuse Esther.

Leib era fiul mai mic al soră-si, Haike, despre care familia avea o părere infernală. Pricina acestei aversiuni trebuia căutată în însurătoarea băiatului. Șulăm nu-i putea ierta că s'a luat, din dragoste, cu o fată oarecare, fără zestre...

In alte rame râdeau bătrâne corecte în bluzele lor de Duminică și tineri cu mustața frezată, proaspăt.

— Mereu la lucru?

Intrase o bătrână, pitică, aproape.

— Ce să fac, țato? Trebuie!

Bătrânica aproba din cap, resemnată.

— Ști c'am zăcut până eri! vorbi dânsa, măsurat. Alminteri am fi venit la gară! Am auzit că a fost lume multă!

Bătrânica împlinea șeaptezeci de ani, dar rezista

vârstei: n'avea multe fire de păr alb în cap, nici şubredă nu părea.

— Da' ce-ai avut, ţaţo?

Femeea ridică o mână, mişcând-o, îngândurată.

— *Influenţă!* Şi eu şi *ea* şi copiii!

Sora Leei, tuşa Dina, numea în acest fel pe fiica ei şi pe nepoţi.

D'abea s'a aşezat, d'abea şi-a rotit ochii prin casă şi s'a şi ridicat.

— Mă duc! Am de luat un răspuns dela „Cocoşata".

Ţinea la vrăjitorii de tot felul, — bătrâna Dina! Ca să afle soarta unei proectate căsătorii a fiului ei Simon, — dăduse însărcinare specială ghicitoarei cartierului, Cocoşata.

— Inţelegi că nu mai pot rămâne, o încredinţă bătrâna.

— Ce face Simon? Se 'nsoară — am auzit! vorbi, stins, cusutoreasa.

— Aşa cred. D'aia vreau să văd ce zice „Cocoşata".

Bătrânica plecă repede să afle mai curând cu un minut „răspunsul" aşteptat.

...Şoifer se trezi prea de vreme. Intârziase noaptea ca întotdeauna, la cârciuma Coanei Cearnă din Calea Văcăreşti şi avea arsuri pe piept.

Se aşeză la masă şi începu să îmbuce fără a rosti nici o vorbă.

Copilul se înapoiase dela şcoală: îl duruse capul şi profesorul îl sfătui să se mai odihnească. Ochii

băiatului luceau prea curios, observase dascălul, şi întreaga lui făptură se resimţea de o oboseală sufletească precoce.

— Asta se „curăţă" repede! glumi odată şi Alfred cu vecinii din han.

— Cum? Ai şi venit?

Şi Esther se ridică să-l îmbrăţişeze.

Copilul primi, resemnat, mângâerea mamei.

— Azi am sfârşit repede! minţii el.

Dintr'o experienţă, repetată în ultimii ani, ştia că orice indispoziţie fizică pe care o încercase, stârnea panică în capul — şi aşa înfierbântat al mamei.

Cusutoreasa se reaşeză la maşină. Şoifer absent, continua să îmbuce.

Deodată, plictisit, băgă de seamă că solniţa e goală. Spărsese două ouă moi şi căuta sarea.

— Poftim! Nu mai e sare!

Ridică privirea spre nevastă-sa:

— Dă-mi puţină sare!

Esther trecu în bucătărie şi se întoarse cu o hârtie în care se afla sare.

Bărbatul se înroşi de furie.

— In asta aduci sare? In hârtie! In... Se sculă, brusc, şi o lovi cu pumnul în piept. Bolnava se clătină puţin câţiva paşi înapoi, şi rămase lipită de perete. Ficu păli.

— Mamă! Ce-ai, mamă! Tată, ce faci tată?

Şoifer svârli hârtia cu sare în faţa femeei şi trânti scaunul de podea. La sgomotul iscat, apăru Leia.

Dintr'o ochire a priceput totul. Cum Şoifer se îndrepta spre femee, — bătrâna i se aşeză în faţă.

— Ce? Ce? Ce vrei?

Bărbatul o privi rece. Bătrâna îl scutură de haină.

— Ce? Ce? Ce vrei?

Şoifer o ocoli, ieşind.

Intre timp, copilul, în panică, alerga de colo până colo prin odaie.

— Mamă, mamă, mamă...

Nu putea rosti alt cuvânt. Cusutoreasa se reaşeză la maşina de cusut.

In capul gol, agitat, simţind nevoia imediată de a comunica întâmplarea cuiva, — Ficu năvăli în odaia mătuşii.

Haike se afla la masă. Şulăm tăia, mulţumit dintr'o friptură şi cu gura prea-plină spuse, arătând spre copil:

— A *vnit!* Mă... Ce mai zici, mă!

Ficu se repezi la mătuşe.

— A bătut tata pe mama!

Haike scăpă furculiţa din mână. Masca feţii ei deveni subit tragică.

— A *bătut* tata pe mama?

Şi se ridică. Intr'o clipă fu în curte. In altă clipă se afla lângă Esther şi Leia. Ficu tremura.

— Esther, Esther, spune... spune...

Femeea îşi întrerupse lucrul.

— N'am ce să spun!

Interveni bătrâna.

— N'a bătut-o... a împins-o!

Haike se lovea cu pumnii în cap.

— Vai de noi! Vai de soarta noastră!

Ficu gemea. In sufletul său scena se mărise, luase proporţii catastrofale. Nu ştia cum să reacţioneze. Ii era milă, o milă imensă, neobişnuită, ucigătoare de femeea bolnavă care ostenea la maşina de cusut pentru toată casa şi care a fost azi lovită — împinsă — de *tata*.

— De tata! murmură copilul şi nu putu pricepe exact întâmplarea. Omul ceruse puţină sare. Esther i-a adus-o. Trebuia să i-o aducă în farfurie — îl lămuri bunica. Bine, trebuia! Ei şi dacă a adus-o în hârtie, ce grozăvie a fost?

Speriat, tremurând mereu, Ficu se rugă de cusutoreasă:

— Lasă maşina, mamă! Stai cu mine de vorbă... Lasă maşina, mamă!

Femeea opri uruitul lucrului.

— Crezi tu că se poate lăsa aşa uşor maşina?

Copilul începuse să ştie că de munca mamei atârna totul. Dar acum nu-i mai păsa de nimic. Avea un desgust de viaţă şi de socoteli. La urma-urmei să se 'ntâmple ori ce — nu-l mai interesa.

— Ştiu că e greu...

Şi-apoi, în chip de revelaţie:

— M'am gândit la ceva!... Las'o dracului de muncă. Trăim aşa... cât putem!

Şi se prăbuşi cu capul în poalele femeei. Nu plângea. Suspina, doar, repede şi tresărea necontenit. Cusutoreasa îi ridică, uşor, capul şi se miră: avea, par'că, alt cap în mâinile ei slăbite, — un cap de

bătrân, ochi lucizi, frunte însemnată cu numeroase cute, buze strânse ermetic...

— Ești schimbat, tare schimbat Ficule... te doare ceva?

Copilul negă cu furie.

— Nu! Nu mă doare nimica.

Iși culcă, din nou, capul în brațele femeei. Și, suspinând mereu, vorbi:

— Să nu mai lucrezi, mamă... Să nu mai faci nimic. Să te odihnești. Trăim așa... Trăim cum s'o putea... Nu mai plătim nici lemne... nici chiria... nici mașina... dă-o dracului de mașină...

Femeea îl mângăia, surâzând:

— Vorbești prostii...

Ficu se ridică, dintr'odată.

— Nu! Nu vorbesc prostii... Nu mai vreau! M'am săturat. Ești prea slabă... Ești bolnavă.. Nu mai vreau... Nu maaai vreau!

Striga, înfierbântat, și gesticula. Avea mereu pe dinaintea ochilor scena dintre tată și mamă.

La țipetele copilului, se înfățișă Solț, care tocmai ațipise, după masă. Avea obrazul congestionat. Precis nu știa ce, dar bănuia că Ficu înscenase întreaga poveste, numai ca să-l întărâte. Când a intrat copilul, cu alarma lui: „tata a bătut pe mama!" el înghițise liniștit friptura și își spuse, inteligent: „A început!" Acum, când îl aude sbierând la ceasul ăsta sfânt la care se doarme (nici nu-și închipuise să se poate și altfel!) Șulăm Solț nu mai are nici o îndoială. S'ar fi repezit să-l sfâșie pe îndrăcitul de Ficu, vecinic plângăreț, cârcotaș și șubred. Dădu,

însă, de privirile nevestei, ori când gata să intervie cu strigăte și implorări. Se mulțumi, doar, să sbiere, cu un năduf sporit și de somnul pentru întâiași dată întrerupt.

— Ai văzut? Vezi? Ai văzut? Nu ți-am spus eu că n'o să avem liniște în căsuță? Nu știam eu că Ficu are să ne facă pozne? Ei, acu ce zici? Să te-aud! Vorbește! Dă-i drumu!

Se îmbăta de propriile-i cuvinte. Furia nu-l năpădise într'adevăr. Se înfuria pe măsură ce simțea că nu se înfurie cum se cade.

— Am știut! Am știut eu, — săracu de mine ce m'așteaptă...

Haike îl țintui cu o privire rece.

— Taci! Hai, taci! Auzi? Taci!

— De ce să tac? Cum o să tac! Nu mai am odihnă în casa mea! Nu mai am liniște! Nu mai sunt stăpân!

Esther se ridicase sprijinindu-se cu mâna de scaun.

— O să ne mutăm! șopti ea. Ai dreptate. O să ne mutăm!

Copilul încremenise în spatele mamei. Pricepu că totul a fost în zadar. Nimeni nu putea să schimbe rosturile vieții. Ori ce-ar face el, sau baba, — tata tot spre dimineață vine, tot în chip egal se poartă cu lumea din casă și ciocnirea dintre el și mama s'ar fi produs *ori cum*. Acest „ori cum" îl stânjenea, mai ales. Iși dădu seama că nebunia lui de-o clipă a fost fără urmare, inutilă, văduvă de rod.

— Nu-i vorba de mutat! — sbieră Șulăm, chinuindu-se par'că să-și găsească pricinile furiei autentice,

a furiei lui din zilele tragice când Leib îi cerea bani sau când era obligat să facă o cheltuială oarecare — nu-i vorba de mutat. Da' 'ntreab'o (arătă spre Haike) dacă nu i-am spus de mult că Ficu e un copil al dracului...

— Lasă-l pe Ficu! îl implora Esther. E un copil ca toţi copiii!

— Da!... Da' uite ce-a făcut!

Işi duse mâna spre cap.

— Nici nu mai ştiu unde mi-e capu'! M'a ameţit! M'a nenorocit! N'am dormit o clipă! D'abea v'aţi mutat şi dumnealui şi-a arătat talentele!

Asta spun! Nu altceva! Asta spun!

Haike îl luă de braţ.

— Acu taci! Hai, taci!

Apoi, către copil:

— De ce-ai ţipat?

Ficu ridică din umeri. De unde să 'nţeleagă mătuşa asta, de ce a ţipat el?

— N'am să mai ţip! spuse, în loc de orice alt răspuns.

— Acu' sigur că-i convine! continuă, aparent, furios Şulăm şi se gândi că n'are ţigări. Le fumase pe toate. Asta îl plictisise şi mai mult.

— Dacă mai faci asta, mă, odată... dacă mai faci aşa ceva... să ştii!...

Femeea îl trase violent de haină.

— Las' că-ţi arăt eu ţie! sfârşi Şulăm, şi trânti uşa.

Haike rămase cu ochii în jos, în faţa cucutoresii. Căuta cuvintele cu care s'o mângâie, dar nu izbutea

să găsească nimic. Ce-ar putea să-i spuie! Că s'a speriat? Că Ficu e-un „copil rău"? Că şi ea bea zilnic otrava unor amărăciuni fără nume şi fără sfârşit?

— Estherl, dragă, îi vorbi, în cele din urmă, dacă ai să ai vreo nevoie, cheamă-mă! Stăm aproape.

— Bine, Haike!

— Eu mă duc, n'aşa?

— Da!

— Sunt aici, chiamă-mă când vrei! Cu bine!

— La revedere!

Esther îşi chemă băiatul.

— Ai văzut? I-ai speriat?

— Da, mamă, am văzut. N'am să mai fac!

Femeea îşi ascunse lacrima în batistă, simulând că-şi şterge nasul. De mult observase la copil o preocupare de soarta ei, surprinzătoare la vârsta arşicelor şi a jocului în aer liber. Cuvinte care altei urechi scapă, se imprimau în mintea lui, prea de vreme coaptă, gesturi, în aparenţă simple, dar cu tâlc îi reţineau atenţia. Mic, palid, şubred — Ficu vedea şi auzea totul, depozitând în adâncuri un material de revoltă grea care exploada pe neaşteptate. Cum s'a întâmplat, de pildă, astăzi. Esther ştie că băiatul strigând: „Nu mai vreau!" a vrut să spuie: „Nu mai pot răbda". Ce nu mai poate răbda Ficu? se întreba Esther. Mai întâi suferinţa ei. Boala cusutoresei — simţul mamei nu se înşela — îl dezola, îi voala aspectul primăvăratec al unei vârste, normal fără complicaţii, îl tiraniza. Se culca şi se scula cu imaginea bolnavei care-l obseda.

Mai ales în atitudinea ei de roabă a maşinii de cusut, aplecată asupra-i, legată, ferecată aproape de ea — cu ea. Ficu ştia că munca îi înrăutăţea boala. Căutase necontenit o posibilitate de înlăturare a acestei salahorii: n'o aflase. Şi-atunci: copilul cu bună dreptate ţipase: nu mai vreau — adică: nu mai pot răbda boala mamei.

Dar mai era şi înfăţişarea lui Şoifer. Ficu ştia că tată-său îşi cam petrece timpul pe-aiurea. Aflase, vag, de lumea barurilor în care se învârtia, prin fatalitatea meseriei, chelnerul. Odată, unchiu' Rubin, isgonit dela atelierul de perii, unde d'abea fusese primit, l-a rugat pe Şoifer să-i facă un rost la cabaret — tot ca chelner. Tată-său i-a răspuns, întâi, că aşa ceva e greu. Rubin e perier; ori cât de bine ar putea „servi" nu face parte din nici o societate de breaslă... Dar perierul a stăruit, a stăruit şi cusutoreasa şi omul s'a înduplecat. Tocmai plecase cineva dela bar în provincie şi se afla vacant un loc de chelner. Rubin s'a îmbrăcat în negru, puţină eleganţă avea profesorul de dans dela „Pomu Verde", şi a început a „servi". Atunci, într'o noapte de iarnă, unchiul şi-a luat nepotu la cabaret. Copilul a fost aşezat la o masă, izolată, şi i s'a adus o prăjitură. Mâncând, Ficu observa când pe tată-său, când pe Rubin. Domnii veseli dela mese şi cucoanele strigau şi pe Şoifer şi pe unchiu-său cu un singur nume:

— Garçon!

Copilul se miră, la început, dar şi-a dat apoi seama de înţelesul cuvântului.

De câteori era mai liniştit — în „pauze" — Rubin se oprea la masa copilului:

— Ei, îţi place?

Unchiu-său voia să ştie dacă pe Ficu îl distrează cupletele sau năsdrăvăniile cântăreţilor şi artiştilor de pe scena improvizată în mijlocul salonului. Copilul încerca, însă, un sentiment mai curând de tristeţe, decât de bucurie. Răspundea, totuşi, invariabil:

— Da, foarte mult!

— Mai na o prăjitură! îl răsplătea, atunci, vesel perierul.

Ficu vedea femei întinzându-şi, leneş, braţele spre domni care d'abea intrară în local; tineri pudraţi şi sgomotoşi care se stropeau între ei cu sifon şi lume serioasă pupându-se, beată, şi jurându-şi nu se prea auzea bine ce anume...

Copilul, examinând femeile, cu obrajii strălucind de creme şi cu coliere acoperind gâturi albe, le asemuia cu Esther, slăbită, cu ochelari, încovoiată pe maşina ei de cusut... E o deosebire, îşi spuse copilul, între vopsitele şi îndopatele astea, fericite, par'că de atâta belşug şi femeea săracă de-acasă, osândită — de cine, Doamne? — să-şi închee viaţa într'o zi cu capul căzut pe lucrul ei blestemat...

Ficu n'avea de unde să ştie că femeile de marmură care îşi mişcă, vesele şi nepăsătoare, buclele dela un bărbat la altul şi sorb, cu infinite nuanţe, şampania, — au şi ele, poate acasă mizeria lor cruntă... Au şi ele, poate, o mamă în preajma sfârşitului, un tată paralitic sau copii anemici cărora nopţile albe ale mumii le asigură viaţa... N'avea

de unde să ştie că fiecare zâmbet e plătit cu sânge şi fiecare hohot de râs cu ani scurtaţi dintr'o existenţă devastată de toate dramele posibile.

Ficu avea, doar, icoana Estherei pe dinaintea ochilor obosiţi. A unei Esthere veghiând, la lumina ofticoasă a lămpii cu gaz, ivirea zorilor şi curmarea unor dureri nocturne.

Felul de trai al lui Şoifer, între cheflii şi o familie amărâtă — pricinuia încă un motiv de suferinţă copilului, presupunea Esther. Şi, ţinând seama şi de acest motiv, — Ficu avea dreptate să strige: „Nu mai vreau" — adică: „Nu mai pot răbda".

A doua zi, copilul nici nu s'a dus la şcoală. Il duruse capul, Şternbaum îl sfătui să rămâie acasă. Copilul a dormit târziu, s'a sculat, buimăcit şi a plecat grăbit.

Când s'a făcut seara, Esther a observat lipsa lui Ficu. A fost căutat pretutindenea. Din întâmplare, cusutoreasa a dat de-o scrisoare, aşezată, totuşi, vizibil pe-un colţ al maşinii de cusut. Copilul îi scria că pleacă de-acasă să-şi caute un rost în alt oraş.

„Nu te supăra, dragă mamă, glăsuia prin slove Ficu, n'am nimic, nu sunt bolnav, nu mă doare capul, mi-e bine. Nu mai vreau să te văd mereu plângând. Mă duc în lume să găsesc ceva de lucru şi atunci am să vă trimit bani s'aveţi şi voi şi tu să nu mai stai mereu la maşina de cusut. Eu sunt acum mare şi pot să vând covrigi sau să ajut la căratul lemnelor. Aizic din han câştigă doui lei pe zi — şi nu-i mai sdravăn ca mine, păzind

depozitul de var din Olteni. Am să găsesc şi eu ceva. Ştiu că tatei nu-i pasă. E mai bine aşa. Nu vreau să-l fi supărat şi pe el. Destul că ai să te necăjeşti tu, dragă mamă. Şi pe tine, dragă babă, te rog mult de tot să nu te întristezi că eu sunt bine şi sănătos şi am să vă scriu mereu. Rugaţi-o şi pe *mimă Haike* să nu ţipe când o auzi că am plecat. Şi tu, dragă mamă, să ştii că am să fiu mereu cu gândul la voi. Acuma singur nu ştiu ùnde mă duc, că v'aşi scrie. Plec cu trenu! Alfred mi-a spus că el a plecat de multe ori fără bani şi unde ajungea se ruga de vreun cârciumar să-i dea o bucată de pâine şi să-l lase să doarmă, undeva, pe jos şi el are să-i ajute în prăvălie. Totdeauna a găsit oameni buni, aşa mi-a spus. Am să găsesc şi eu! Cum ajung şi câştig ceva, îţi scriu, dragă mamă. Nu te supăra. Nu mai pot să stau acasă. Vezi de pune-mi bine fotografiile alea mici *la minut* de când eram copil. Intr'una sunt fotografiat cu tine. Eram tare mic, cât o gogoaşe şi mă ţineai în braţe. Purtai o rochie nouă, foarte frumoasă. Cu aşa rochie nu te-am mai văzut niciodată. Nici nu ştii, dragă mamă, cât te iubesc eu pe tine şi ce dor mi-e de tine, acuma când plec. Dar trebuie să plec, nu mai pot! Vreau să câştig bani mulţi, să vă dau la toţi! Pune toate fotografiile mele într'un dulap — în dulapul în care ţii rufele şi să mi le trimiţi sau să mi le dai, când mă 'ntorc. Vezi că în cutia mesii am şi două poezii. Le-am făcut din capul meu pentru tine. Ţi le las ca să te gândeşti mereu la mine. Nu fii supărată că ai

să vezi ce bine are să fie şi câţi bani am să câştig. Să ştii că mi-am luat o flanea cu mine şi, pe dedesupt, trei cămăşi. Am şi optzeci de bani, mi i-a dat unchiu... zicea să-i pui la „Casa de Economie". Ii am bine, nu mi-i fură nimeni. Imi pare bine că e vară... Te sărut mult-mult de tot! Ficu".

— Doamne, Dumnezeule! Ce mă fac?

Cusutoreasa, cu buzele albe, alergă să cheme pe Leia şi pe Veta şi pe vecini... Tot hanul fu la uşa cusutoresii. Femeile ţipară şi se băteau cu pumnii în piept, bărbaţii ridicau din umeri, blestemând un copil aşa de „sucit", fiecare avea de propus ceva. Alergau dela un capăt la altul al hanului, vorbind fără şir şi nefiind în stare să se facă ascultaţi.

— Când a plecat? întrebă Alfred, impunând tuturor tăcere. Acu' un ceas l-am văzut pe Griviţa!

— L-ai văzut... acu... un ceas? băigui Esther, Şi vocea îi tremura.

— ...zici că acu' un ceas?

— Da! Eşeam dela un *„pont"* al meu.

— Atunci, spuse femeea, agăţându-se de Alfred, hai cu mine... arată-mi unde l-ai văzut?

...Ficu fu găsit lângă gară, interesându-se de ora plecării trenului „Fulger" — a oricărui tren „Fulger". Fu ridicat în braţe de către cusutoreasă, mângâiat, sufocat sub sărutări materne şi adus acasă, pachet.

Esther îl privi cu ochii de-atunci. Ţipătul lui repetat: „Nu mai vreau!" pe care ea îl tălmăcea în felul ei — o îngrijora. Dacă Ficu va repeta fuga şi, de astădată, va izbuti să dispară? Fără

copil, cusutoreasa cine ştie cum va trăi, *cum se poate trăi,* rectifica ea gândul. Atunci îl întrebase:

— De ce ai făcut asta, Ficule?

El i-a răspuns ca acum:

— Nu mai puteam!...

— Şi unde-ai vrut să pleci?

— Să-ţi spui drept, mamă: în America!

Au urmat zile de tandreţe neobicinuită între mamă şi copil. Baba, deasemenea, îl mângâia, cu mâna ei urâtă şi-l alinta. Numai Şoifer n'a priceput nimic. L'a privit cu aceiaşi ochi de fiecare ceas şi, doar, în treacăt, l'a încercat:

— E adevărat, ai vrut să pleci?

— Da! i-a răspuns, scurt copilul.

Şoifer se minuna.

— De ce?

— Uite-aşa, tată!

Omul a ridicat din umeri, a încruntat puţin dintr'o sprânceană şi a plecat la cabaretul cu femeile trupeşe şi cu veselia sgomotoasă a orchestrii bete.

Haike, însă, îl certa mereu.

— Eşti o haimana... un rău... ai s'o omori cu zile pe mama...

Cuvintele îl ardeau. Are să „omoare" *el* cu zile pe mama?

Esther o ruga necontenit:

— Taci, Haike! Taci, bre!

In sfârşit, toate s'au domolit. Copilul şi-a reluat şcoala, Esther lucrul şi mătuşa gospodărirea casei ei trudnice... Astăzi, însă, îl vede ca atunci: închis în propriu-i suflet, tăcut, stins.

— Să nu mai faci, zău, să nu mai faci d'astea!

Ficu lăsă, iar, privirile în jos.

— Crezi că s'a întâmplat, poate, cine ştie ce grozăvie!

Mama voia, fireşte, să atenueze gravitatea scenii. Băiatului, însă, lovirea femeii îl tulbura până la delir. Căuta să-şi rememoreze fiecare amănunt. Mama, cum lucra, sărmană şi mioapă, la maşina de cusut. Tata, care s'a sculat d'abea atunci, a privit, ca deobiceiu, în odaie, şi s'a aşezat la masă. Il vede bine: calm, indiferent, exact ca întotdeauna... Ce dracu s'a petrecut, atunci, ca omul ăsta care venea acasă doar să se culce şi să mănânce — să-şi iasă din fire? A, — sarea. Copilul îl vede, cum, plictisit, scormoneşte solniţa.

— Sare! Nu mai e un pic de sare, aici! — par'că aşa ar fi spus.

Mama s'a ridicat dela maşina ei de cusut şi a fugit în bucătărie. De-acolo s'a întors cu o hârtie — a! asta e! — hârtia! In hârtie se afla sare. Şi pe Şoifer l-a înfuriat că nu i s'a adus sarea în solniţă sau în farfurie!... Asta e!

— Mamă, de ce nu i-ai adus sarea în farfurie?

Cusutoreasa întoarse capul spre el, neliniştită.

— De ce te gândeşti mereu la asta?

— Nu mă gândesc mereu, zău! Dar vreau să ştiu! Ia spune-mi!

Femeea dădea din umeri. De ce nu i-a adus sarea în farfurie?... Ea se ridicase, obosită ca întotdeauna, dela maşina de cusut, puţin buimacă şi dornică, totuşi, să-şi servească repede bărbatul. Intrând

în bucătărie, i se părea că merge prea încet. Atunci a rupt o făşie de hârtie albă, de împachetat care-i sta la îndemână, turnă din cutia de lemn din perete puţină sare şi se înapoie, mulţumită că a venit repede...

— Ce să-ţi spui? răspunse Esther! Aşa mi s'a părut că-i bine.

— Asta cred şi eu! făcu, bătrâneşte, Ficu şi continua să-şi privească, tăcut, mama.

Işi dă seama că Şoifer a mai avut şi în trecut unele stări de suflet, ciudate. D'abea acum îşi dă seama că e cam repezit, tată-său, cam neînţelegător. Cum n'a înţeles, el, de pildă, că mama e şubredă, că se clatină pe picioare, dacă o atingi mai tare, dar mi-te când o loveşti cu pumnul? Cum n'a înţeles el atâtea altele? Da: atâtea altele. Iată, astăzi îşi aduce aminte de unele strigăte, în noapte, ale tatălui, de unele înjurături, de unele întâmplări cărora el nu le aflase pricina. Acum toate i s'au limpezit. Şoifer nu era chiar atât de liniştit.

Câte odată bărbatul venea, încălzit de vinul lui madam Cearnă, şi se da la femee. Dar Esther ameţită de dureri, istovită de tot felul de tratamente medicale, nu-i putea satisface poftele. Se scuza. Ii spunea că d'abea dimineaţa fusese la doctor; că uneltele tari ale chirurgului o măcelăriseră, doar-doar s'o afla exact boala care o mânca de vie...

Refuzul femeei exaspera pe Şoifer.

— Asta-i porcărie!, murmura bărbatul, furios. Asta-i porcărie, zău aşa!

Altădată, după un vaet al Estherei, Şoifer i se adresa, scârbit:

— Ai început să cobeşti, făă?

Copilul se ridica în coate. Patul i se părea strâmt, întunericul o povară, ca un acoperiş pe moalele capului. A spus mamei: făă? Da' ce-o fi făcut?

— Nu mai am femee! se plângea, în aceeaşi zi Şoifer bătrânei. Pur şi simplu: nu mai am femee... De-un an nu mai ştiu de sunt sau ba însurat. Copilul asculta atent, privind cu ochii lui măriţi de spaime, figura roşcată a tatălui şi obrazul palid al mamei, fără a pricepe bine despre ce grozăvie anume e vorba.

— Făă, să mi-te duci dracului! l-a auzit el în altă noapte pe bărbat spunând Estherei, în timp ce femeea, în patul alăturat gemea uşor.

— Să mi te duci dracului şi gata! Aşa nu mai merge!

Ce se petrecea între ei?

In perioada presupusului sifilis, medicii i-au interzis apropierea de bărbat. Iar un specialist în genito-urinare, la o examinare sumară a femeei, a rămas nedumerit de-o scurgere albă-gălbuie.

— Ce-i bărbatu 'dumitale?

— Chelner!

— Aha! a făcut inteligent, doctorul. Şi se gândi: e chelner, în contact, adică, permanent cu tot felul de femei uşoare, nevizitate de medici. O fi luat o blenoragie, pe care, la rândui, a transmis-o femeei. Pentru doctor, nu mai încăpea nici o îndoială că Esther este şi blenoragică. I se făcură spălături, i se aplicase şi tratamentul dureros şi inutil al nitratului de argint, fu cercetată în chip şi fel zi de zi. Ajungea acasă frântă şi cu ochii în lacrimi.

— Mamă, dragă, întâmpina ea pe Leia. Mă nenorocesc doctorii! Au umblat în mine ca într'un coş de sobă... Oh! Oh! Oh! şi izbucnea în hohote de plâns.

Pe asemenea timpuri, Şoifer, absent la toate, pretindea femeei să-şi îndeplinească datoria-i conjugală. Imposibilitatea ei îl scotea din sărite. Copilul l-a rugat să-l lămurească de ce vorbeşte urât cu Esther, de ce sbiară, de ce e supărat. Şoifer îl privea, fără supărare, fără duioşie, fără nici o flacăre în ochii lui egali şi ridica din umeri.

— Lasă-mă! îi svârlea, apoi, plictisit şi pleca de-acasă.

Asemenea întâmplări pot turbura şi ele — reflecta cusutoreasa — sensibilitatea bolnăvicioasă a lui Ficu. Şi femeea evocă dimineaţa lipsită de soare, îndoliată, par'că, în care copilul se înapoiase împreună cu tată-său, dela Cearnă.

Il invitase iarăşi Rubin la cabaret, să-i dea o prăjitură şi să audă muzică „fără perdea".

In spre ziuă, Şoifer l-a iscodit:

— Ţi-i somn, aşa-i că ţi-i somn?

Copilul căscă lung, dar dădu, cu hotărîre din cap, în semn negativ.

— Nu mi-i somn de loc!

Rubin rânji.

— Ăsta-i cavaler, ce crezi! Ca mâine îl am la *dans*.

In sufletul lui de „monden", perierul visa un Ficu îmbrăcat în smoking, frezat şi pudrat şi dansator frenetic, mai ales dansator.

— Are să le zăpăcească pe toate! îşi spunea, gândindu-se la clientele obicinuite ale sălii.

— Ei, dacă zici că nu ţi-i somn, mergi şi tu cu noi la Cearnă!

Copilul auzise de „localul" din calea Văcăreşti unde tată-său îşi cheltuia banii şi timpul în fiecare zi şi de unde se înapoia când vesel (o veselie, în felul ei!) când mahmur şi pus pe ceartă. De cele mai multe ori, însă, omul venea dela Cearnă obosit: pe drum nu râvnea decât perna pe care să puie capul şi s'adoarmă imediat, sforăind.

— Bine, tată, merg şi eu!

La „madam Cearnă" în odăiţa din dreapta, poreclită „salon familiar" la masa lungă şi însemnată cu tot felul de semne, au şi sosit edecii casei: şease chelneri din centru, doi debitanţi de tutun, câţiva covrigari de „lux", actori şi actriţe ai teatrului evreesc, noctambuli şi cheflii fără meserie, care toată ziua umblă din cafenea în cafenea să ciupească un leu şi noaptea să-l bea, un garderobier, o bandă de lăutari şi câteva femei.

— Femeile astea, se văita Isac, bărbatul doamnei Cearnă, un butuc de om, fără linie, din creştet până 'n talpă o singură bucată de carne, — femeile astea vin regulat să-şi caute bărbaţii aici. Le-am arătat toată prăvălia, odată, de două ori, de nouă ori... Crezi că-i de ajuns? Aşi! Vin mereu să-i „prindă".

Femeile, neveste de vopsitori şi tinichigii din Văcăreşti şi Dudeşti, cunoşteau cârciuma obicinuită în care-şi aflau bărbaţii, la chef, şi de unde-i aduceau, ţinându-i bine de umeri, acasă, între copii. Dar de câtva timp, bărbaţii au schimbat locul. Şi toate vecinele din cartier susţineau că'n altă parte nu pot fi decât la Cearnă...

In aşteptare, arse de îndoeli şi de griji, ele cereau un rom sau un vin şi, încet-încet, se îmbătau, crunt. Femeile bete ofereau, apoi, lumii din cârciumă, un spectacol neaşteptat: se apucau la ceartă, îşi aruncau una alteia cuvinte născocite în aceiaşi clipă şi se învinuiau de cele mai cumplite grozăvii... La urmă se împăcau, sărutându-se, şi aruncând vina pe patron.

— Să nu-ţi putrezească oasele în pământ! blestemau ele clătinându-se pe picioare. Şearpe!...

Şi-apoi plecau, în capul gol, cu ochii turburi, înfierbântate şi cu o greaţă adâncă de toate... de bărbaţi, de vin, de calea Văcăreşti, de luminile roşietice ale răsăritului...

Şoifer venea de ani de zile aici. Avea aerul unui om care se află la el acasă... Dădu mâna cu chelnerii, cu actorii şi cu garderobierul; pe covrigari îi salută, doar, din cap.

— Ţi-ai adus mânzul, fraţioare? îl întâmpină în evreeşte Şapsă Şapcalovici, preşedintele „Societăţii chelnerilor şi personalului alimentar" — cum suna şi carta sa de vizită.

Şoifer privi la Ficu.

— E foarte învăţat! spuse omul, mândrindu-se.

„Ştie şi nemţeşte şi franţuzeşte, par'că ar fi *servit* la Capşa".

Preşedintele râse, amuzat.

— Nu mă crezi? se întărâta Şoifer.

Şi, către copil:

— Ia zi: Ce mai faci?

Copilul, stânjenit, satisfăcea dorinţa părintelui.

— Zi şi pe franţuzeşte! Zi şi poezia cu oile! Aşa! Ei, dom'le preşedinte, acu' nu mai râzi? Râzi înainte! Haide, — să te văd!

Fericit, o clipă, Şoifer se aşeză la masă, trăgând alăturea un scaun pentru Ficu.

Preşedintele „Societăţii chelnerilor şi personalului alimentar" se înfăţişa îmbătrânit, din cauza unei chelii totale, a unei guri ştirbe şi a cutelor adânci de pe obrazu-i tuciuriu. Cea mai mare — şi singura — lui mândrie e că „serveşte" de treizeci de ani şi a oferit personal cu mâna lui paharul de şampanie, la un banchet, prinţului Suediei.

— „Prinţul, povesteşte el pentru a suta oară aventura, m'a privit drept în ochi, a zâmbit plin de atenţie pentru mine şi mi-a spus, în auzul tuturor — şi vă rog să mă credeţi că era lume de soiu — mi-a spus, tare:

— Merci!

Aaah! ce vremuri! Mai adă o sticlă!

Ceilalţi chelneri îşi făceau semne şi îşi şopteau. Şapsă le strica dispoziţia:

— Mă, băieţi, mă, d'abea v'aţi *liberat* şi v'aţi şi obrăznicit!

— Mie să nu-mi spui că m'am „liberat", dom'le Şapsă? răspunse, supărat unul din ei.

— Nici mie! adaugă celălalt.

Al treilea tăcu, subit întristat. Făcuse o lună puşcărie pentru că, la o bătaie, în Dudeşti, a scos adversarului un ochiu. Domnul Şapsă zâmbi. Izbutise să-i despartă şi nu mai dorea nimic.

— Doui muşchi în sânge! comandă Şoifer. Ce bem, Rubin?

— Pardon! Eu nu schimb. Să vie tot negru!

Garderobierul, aproape beat, istorisi:

— Fecioru-meu a împlinit eri zece ani. L-am dat la un atelier mecanic. E un om întreg, — de!

Ei bine, ştiţi ce mi-a cerut de ziua lui, paştile măsii de copil? Să-i cumpăr... un cal de lemn!.., dumnezeii măsii cui l-a închinat!

Garderobierul, la fiecare frază, îi trăgea şi o înjurătură. Auzise, în timpul serviciului, tot felul de blesteme şi înjurături şi încerca să le rostească şi el. Cum n'avea memorie strălucită, vorbele i se încurcau şi înjurăturile se transformau, de nerecunoscut, în gura omului. Cârciuma, însă, făcea haz de nenorocirile garderobierului, aţâţându-l şi îndemnându-l să înjure.

Un muzicant îşi număra gologanii.

— Aşi mai bea un *sfert,* fraţilor, dar nu mai am biştari!

— Imi pare bine şi să creşti mare! îi răspunse covrigarul.

— Fraţilor, continua lăutarul, ştiu să fac ca raţa şi ca găina... cinstiţi-mă c'un sfert şi vă fac să vă..,

— S'o spui asta lu' mutu! îi replica, răutăcios, covrigarul.

— Să vie-un sfert pentru lăutar! comandă preşedintele, cu mândrie... Eu, care l-am servit personal pe prinţul Suediei...

Muzicantul a băut vinul şi a făcut ca raţa şi ca găina. Covrigarul râdea cu gura mărită şi-şi lăsa capul pe spate, fericit.

— Bravo, mă Truţă, mă!

— Sfertul n'ai vrut să-l dai — da' de râs şti să rîzi!

— Dau, mă, sfertul, mă! Mă crezi, adică, sgârcit— hai?

Actorii mâncau puţin şi beau mult, îngânduraţi. Cineva, din rândurile lor, se ridică şi oprindu-se înaintea „preşedintelui" se închină pân' la podea.

— Eu şi cu soţia mea şi cu prietenii noştri de dincolo vrem să vă facem o rugăminte.

Şapsă luă o atitudine aristocratică, de stăpân, şi răspunse, cu o intonaţie distinsă:

— S'auzim! Toată viaţa v'am protejat!

Actorul se înclină.

— Dăm, spuse el, o reprezentaţie în beneficiu: „Moartea Ducelui de Parma" piesă cu cântece şi dansuri şi-am vrea, dacă se poate, să ne cumpăraţi un bilet.

— Un bilet? Asta-i tot? spuse preşedintele. Poftim! Pentru atâta lucru!...

Chelnerul cumpără biletul, svârlind actorului banii cu un gest de totală indiferenţă.

— Il vezi? şopti cineva lui Şoifer. Aşa face în

fiecare zi. Bea până dimineaţă, aruncă banii până la ultimul cinci şi se duce acasă, lefter: nici nu-i pasă de nevastă şi copii. Când se trezeşte d'abea, mâine la prânz, îi pare rău. D'aia una din fete i-a ajuns curvă!

Preşedintele tresări. Cuvântul i-a ars timpanul. Se ridică, vânăt.

— Ce-ai spus, mă? Cine-i curvă?

Omul care şoptise tot timpul în urechea lui Şoifer se prefăcu indiferent.

— N'am spus nimic, dom'le! Dă-mi pace!

Dar preşedintele a ridicat o palmă grea deasupra capului.

— Cine-i curvă, mă? Puşcărie, mă!

Şi lovi cu sete obrazul omului. Intr'o clipă cel lovit se ridică şi izbi cu pumnul strâns în cap pe agresor.

— Na! Altădată să nu te mai *agăţi* de nimeni! Preşedintele căzu între mese.

— Curvă?... Anafura mătii de criminal!

Şi cu mâneca hainii îşi ştergea gura. De lacrimi? De bale? Se întreba Ficu.

Impasibil Şoifer îşi turnă vinul în pahar, îl răsturna peste cap şi îmbuca, liniştit. Mai neliniştit, Rubin intervenise între scandalagii.

Isac îl opri:

— Vezi-ţi de treabă. Asta se petrece des. E adevărat: Şapsă svârle aici ultimul ban, ba pe muzică, ba pe teatru... Nu mă interesează. Sunt banii lui! Şi-i adevărat că are o fată curvă. Aia înaltă şi cârnă, Fany.

Nici asta nu mă interesează...

Pe cârciumar nu-l mai interesa nimic. Minat de-o astmă rebelă tratamentelor şi de un diabet prevestitor al morţii, Isac d'abea mai putea sta la tejghea. Continua să rămâie însă, în prăvălie pentrucă n'avea somn. Sus, în odăiţele pe care le ocupa exact deasupra cârciumii, odihnea de ani de zile o femee în tocmeală cu moartea, care nu se ştie cum, o mai îngăduia... Cearnă, nevastă-sa, fusese cândva o negustoreasă vestită. Ea dregătorea în cârciumă, ea alegea vinul şi carnea, ea recomanda clienţilor bunătăţile. Acum se mulţumeşte să se aprovizioneze prin bărbat.

Ficu, galben şi incapabil să se atingă de mâncare, îl trase pe Rubin de haină.

— De ce s'au bătut ăştia?

Perierul înghiţi în sec.

— O neînţelegere! Fleacuri! Ia un pahar cu sifon, mai bine!

Copilul dădu din cap.

— Nu! Nu iau nimic. Mi-e somn.

Şoifer comandase o nouă sticlă. Ochii i se înpăenjeniseră.

— Rubine, spuse el, moale... Iţi baţi joc de mine, mă? Cât ţi-a dat profesorul?

Perierul se făstăci la început. Apoi simulă o indiferenţă de gheţar.

— Profesorul? Cât să-mi dea? O băncuţă!

Şoifer lăsă păharul din mână, încruntat.

— O băncuţă? Profesorul să dea o băncuţă? Mie îmi spui fleacuri d'astea, Rubine?

Vorbeau despre clientul cel mai generos al cabaretului, un profesor de şcoală, neamţ, care dădea şi lecţii particulare şi câştiga mulţi bani. Suferea de inimă şi avea credinţă că are să moară odată noaptea în somn. Ca să evite asta, neamţul îşi consuma noaptea la cabaret fără nici o întrerupere. Dormea puţin ziua. Somnul de zi este în mâna noastră: îl suprimăm când vrem, par'că ştim în somn, chiar, că dormim. Noaptea, însă, întunericul e ca un mormânt ermetic închis soarelui şi vrerilor noastre. Profesorul şi-a simplificat viaţa: a divorţat, s'a mutat într'o cameră de hotel şi îşi petrece timpul între şcoală, lecţii şi cabaret. Aici e cunoscut de toate femeile, este confidentul lor. Aici e salutat de chelneri cu surâs-complice.

— Zi, Rubine, cât ţi-a dat?

Copilul voi să intervie, dar tată-său îl privi urât.

— Ţi-a dat *o piesă*, nu?

Şi, cu dojană:

— D'aia te-am adus eu la cabaret? D'aia m'am luptat cu toţi să te lase să serveşti? D'aia...

— Ascultă, pardon! ce vrei? Vrei să-ţi dau ceva din bacşişul meu? Bine, îţi dau! Cât?

Şoifer n'a pretins, însă, nimic. De câte ori se ameţea mai mult decât îl ţineau puterile—de atâtea ori căuta pricină ori cui. Nu-şi alegea oamenii. Se ciorovoia cu Isac sau cu preşedintele, cu actorii sau cu covrigarul, cu femeile vopsitorilor sau cu băiatul din cârciumă care îi aducea vinul... Nici pricina nu şi-o alegea. O găsea. Rahmil nu i-a răspuns cum se cuvine la salut, sau vinul e prea cald... Găsea el

motiv de îmbufnare. Rubin îl cunoştea. Crezu, deci, că e nimerit să profite de prilej şi să plece cu toţii.

Dar în cârciumă apăruse *Sacîntors*, un lungan fără de căpătâi, pe care lumea îl poreclise astfel pentru că, evreu, trecuse la creştinism... *Sacîntors* avea o faţă prelungă, înpregnată de suferinţe nemărturisite. Inalt şi slab mergând greoi din pricina reumatismului şi tuşind la răstimpuri, omul se bucura de o mare faimă în cartier. Unii îl socoteau socialist. Vorbise, chiar, la câteva adunări populare de mahala. Alţii afirmau că e în slujba Poliţiei. Luase şi masa cu domnul şef de secţie Ionel, în văzul tuturor. Cineva susţinea că-i francmason, întreţinut de lojile braziliene ca să propage ideia printre negustorii din Văcăreşti şi meseriaşii din Dudeşti. O femee se jura că e un religios fanatic. Dar studenţii cartierului l'au auzit profesând teorii ateiste... Sacîntors devenise, astfel, practicant religios şi ateu, socialist şi poliţist, francmason şi libertar, după fantezia unora şi altora...

— Ce faci, micule? se adresă el mângâind pe Ficu.

Avea o mână osoasă, cu degete care tremurau de câte ori omul făcea un efort.

— Bine, mulţumesc!

— Aţi venit la chef? şi privi în juru-i.

— Bei un *şpriţ?* îl întrebă preşedintele care, refăcut, comanda masa actorilor.

— Beau! Şi o felie de brânză aşi vrea!

— Dă-i! porunci preşedintele.

— Mergem? reluă Rubin.

— Să mergem, tată! spuse Ficu.

Şoifer ar fi stat încă un ceas-două. Vinul i se scoborâse în picioare. Afară vântul rece îl va lovi drept în obraz. Mâine poate să doarmă târziu: e ziua lui liberă. O zi cu care nu ştie ce are de făcut. Pleacă la cafenea, în cartier, joacă table şi se întorcea la Cearnă.

— Nu mai stăm de loc? încercă el, fără nădejde.

— Nu! E târziu.

Şi Rubin se ridică.

— Plecaţi? îi întrebă Sacîntors. Şi eu tocmai voiam să-i recomand amicului Ficu un studiu foarte interesant asupra *psihologiei raselor.*

— Ai să i-l recomanzi mâine! făcu, acru, Rubin

— Haide, tată! îl rugă şi copilul.

Şoifer se ridică anevoie, plăti şi ieşi.

De sus, din odăile cârciumarului, se auzeau strigăte ascuţite.

— Cine plânge?

Patronul privi la Rubin, indiferent.

— Cine vrei să plângă? Cearnă!

— Dece?

— De ce? Nu vrea să moară! Se ceartă cu moartea. O goneşte!

Copilul înregistrase toate evenimentele nopţii. Il îngreţoşase viziunea tatălui când înveselit când acrit de beţie, în timp ce acasă o femee subredă, cu sângele slăbit până la inexistenţă, se lupta cu năluci şi cu dureri.

Il îngreţoşase, deasemenea şi unchiul ăsta, uşuratec, azi perier, mâine chelner, poimâine şi alaltă-

ieri profesor de dans, mulţumit când are un franc să-l dea „la table" sau „damelor" vesele — despovărat de ori ce grijă, ca şi când soră-sa, propria-i soră, nu s'ar sbate într'o suferinţă fără sfârşit pe patul mizer din locuinţa lor săracă. Ar fi voit să vadă în Rubin tresărind o compasiune pentru femeea şubredă, o durere şi în ochii lui turburi de fumul cafenelelor şi vinul cârciumelor. Dar perierul, în afară de cafenea, jocul de cărţi şi femeea cu care împărţea patul, nu cunoştea alt univers.

L'a îngândurat, apoi, necazul cu gust amar al nevestelor în căutarea bărbaţilor. Or fi uitat şi ele în paturi mici copii nemâncaţi... Părinţi zăbovind la beţie, cârciuma înghiţind elanurile, suferinţe pretutindenea ca urmarea cine ştie căror blesteme...

Când a venit şi a povestit acasă întâmplările nopţii, Esther s'a speriat de ochii lui imens deschişi, par'că asupra unei privelişti de groază şi ruşine.

Şi astea, întâmplările astea, i-au rămas desigur, în adânc şi-i macină temperamentul...

Cusutoreasa lăsase lucrul. De cu noaptea simţise lovituri crunte de topor în şale. O înţepau, apoi, mii de ace în tâmple.

— Ficule, îi vorbi femeea, aşi vrea să te văd bărbat în toată firea. Ce-ai făcut, nu e bine.

Copilul, care tot timpul îşi privea mama calm şi taciturn, se miră.

— Păi...

— Ascultă-mă!

— Te-ascult, mamă. Ţi-am făgăduit că n'am să mai fac!

Cusutoreasa îi zâmbi.

— Ştu! Adică vreau să cred că aşa are să şi fie. Dar tocmai d'asta vreau să-ţi vorbesc.

Tuşi sec.

— Să nu crezi, continuă femeea, liniştit, că nu ştiu de ce ai ţipat! Ai dreptate: se petrec multe... Dar eu mă uit la tine şi nu pot să tac! Ascultă-mă, Ficule, mama moare!

Copilul se ridică, electrizat, în picioare.

— Mamă! strigă el, apucând-o de braţ.

Femeea îl linişti cu un zâmbet cuminte, mieros, blând...

— Ascultă-mă, eşti băiat mare! Te vreau, cum ţi-am mai spus-o, bărbat în toată firea. Ce-a fost — a trecut. Nu vreau să mă gândesc nici la fuga ta, care m'a necăjit, îţi aminteşti, atâta, nici la supărările pe care mi le-ai făcut. Ştiu...

— Mamă, rosti, alb, copilul.

— Văd că nu te linişteşti... Şi eu am să-ţi spui ceva!

Ficu o privi, tremurând.

— Nu aşa, puiule, scumpule! Stăpâneşte-te! E în interesul tău.

— Te-ascult, mamă! Te-ascult, uite, te-ascult! Spune!

— Aşa. Cum îţi spuneam, nu mă gândesc la ce-a fost. Ştiu bine că atunci când ai fugit, tot din pricina mea a fost. Nu mai puteai răbda, văzând cât sufăr! E frumos. Dar dacă te gândeai mai bine, vedeai că şi mai mult sufăr când nu te am lângă mine... Işi şterse o lacrimă.

— Tu ai vrut să faci bine, — e adevărat. Dar aveai încă minte de copil... La fel când cu ţipetele care au ridicat curtea în picioare. Ştiu: nici acu n'ai mai putut răbda. Mă vedeai slabă, muncind la maşina de cusut pentru toată casa... Supărarea tatei şi celelalte te-au scos din fire. Ştiu! Dar crezi că mi-ai făcut bine, ţipând, necăjind pe unchiu Şulăm? Apăsă pe ultimele cuvinte. De ce? se 'ntrebă Ficu. De ce ţine să nu-l fi supărat, în deosebi, pe unchiu Şulăm?

— Nu, nu mi-ai făcut nici un bine! — continuă femeea. De unchiu Şulăm avem nevoie. Astăzi, şi eu şi baba şi tu... Mâine, mai ales tu! Gândeşte-te, te rog, bine.

Ficu se războia cu o mie de nedumeriri. Niciodată nu văzuse un cap atât de îngrijorat şi în acelaş timp atât de hotărât ca al mamei.

— N'am să mai fac!

Repeta într'una cuvintele, aşteptând par'că dele ele vreo deslegare.

Afară, chiriaşii ceilalţi au scos, la soare, aşternuturi şi haine învechite. Pe câte-un scaun mucegăit odihnea vreo bătrână, veselă că a revenit căldura să-i desmorţească oasele. Copiii au închipuit o gropiţă, la marginea unui arbore, şi se joacă în bile. Băiatul dela băcănie a întârziat, cu degetul în gură, privindu-şi semenii, fără grija lui, la joacă.

— Mamă, de ce eşti astăzi... aşa? cum să-ţi spun? nu ştiu nici eu cum!

Esther îi puse mâinile pe umeri. Surâse.

— Aşa trebuie să fiu. Pricepi? Aşa trebuie!

Urmară câteva minute de linişte

Ficu ascultase pe femeea care vorbea mai încet ca de obiceiu, cu pauze multe între cuvinte şi nu ştia de ce îi tremura bărbia, de ce e atât de serioasă şi de preocupată de o idee care i se zbătea, par'că sub frunte. Simţea că dincolo de vorbe se ascunde ceva, un înţeles nou, o durere alta decât în obicinuitele crize, o surpriză. Esther îl mângâia mereu, îi lua mâna şi-o privea cu infinită tristeţe: îi părea rău de ceva... de ce, anume? voia să ştie Ficu.

— Ascultă-mă...

Repetase acest „ascultă-mă" de prea multe ori. Găsise în el un remediu momentan al panicei dintrânsa?

— Da, mamă, te-ascult!

Esther îi duse, mâna la gură. Sărutul ei lung vorbea limpede de astădată copilului.

— Mamă, ţipă el. Mamă, mamă..,

Femeea duse arătătorul la buze: aşa ne fuse vorba? In capul copilului se lumină de ziuă. Femeea sărutându-i mâna, întârzia gestul... părea că-şi ia adio dela cineva.

— Dacă plângi, puiule, nu mai pot vorbi...

— Nu, mamă, nu plâng!

Făcuse o sforţare cumplită. Şi ochii lui căpătară, într'adevăr, o linişte desăvârşită. Obrazul, deasemenea, deveni aproape indiferent. Schimbarea învioră puţin glasul femeei.

— Te-ai recules, văd!

— Da, m'am recules!

— Bine! Foarte bine!

Esther se întrebă dacă într'adevăr e o linişte desăvârşită în sufletul acestui copil care trăia mai ales prin ochii săi mari. Când observase: „te-ai recules, văd!" nu credea. Voia mai mult să-i sugereze ideea reculegerii. Totuşi, continuă... *Simţia* că trebuie să continue. Acum. Imediat. Avea senzaţia că e grăbită de cineva.

— Şti că te-am iubit mult, Ficule.

Se opri. Intrebuinţase singură nesuferitul „te-am" iubit? De ce toate la trecut? E vie doar! Trăieşte! Conştiinţa inutilităţii cuvintelor o sufoca. Dar urmă, cu aceiaşi voce:

— Şti că te-am iubit şi că... te iubesc!

Răsuflă, uşurată. „Te iubesc" — prin urmare: e încă vie. Nu mai încape nici o îndoială! Şi deodată se revăzu faţă de văduvă săracă, încărcată de griji şi copii, lucrând la o maşină de cusut. Eri — ca azi. Azi — ca mâine. Ca mâine! Se înfioră. Poate că e numai o părere. De câte ori va mai apuca ea ivirea zilei celei mai fericite care este constant mâine?

— Da, mamă! Ştiu.

Esther tresări. Glasul băiatului o trezise. Hotărâtă să lichideze cu trecutul, femeea vorbi deschis, cu seriositate şi fără nici o duioşie.

— Dar aici nu e vorba de iubirea mea sau de voinţa ta. Din cauza iubirei mele te-am făcut pe tine să suferi. Din cauza suferinţei tale, sporea suferinţa mea. N'aveai voinţa să te înfrânezi. Ai s'o ai. Trebuie s'o ai!

Cuvântul, apăsat, îl nelinişti din nou, pe Ficu. De ce, oare, o fi trebuind să se înfrâneze? Nici-odată nu i s'a vorbit aşa. Esther e altă femee, are altă voce, altă prestanţă.

— Vreau să te rog, Ficule, continuă ea, să te gândeşti la tine... Mult-mult de tot. Ai să te îngrijeşti singur. Ai să înveţi la şcoală cât s'o putea. Ai să intri, apoi, undeva să-ţi alegi o meserie. Scri poezii... ştiu! Dar nu-i de-ajuns. E bine să înveţi ceva... De pildă: comptabilitatea. Se învaţă seara, sunt cursuri speciale pentru băeţi ca tine, ocupaţi ziua. Şi Altman e comptabil; o duce foarte bine!

Copilul îl cunoscuse odată pe Altman: un omuleţ cu obrazul stricat de vârsat şi cu două perechi de ochelari: suferea de-o miopie gravă, — urmare, pretindea dânsul, a nopţilor îngropate în registrele cu cifre multe, — multe şi mici. Auzise că-şi întreţine familia, cu preţul sacrificării întregului său timp.

— Ştiu! O duce foarte bine!

— Aşa, dragă Ficule, ai să cauţi să te îngrijeşti cât mai bine singur. Pricepi? Singur! Baba e bătrână. Adică e mai mult stoarsă de vlagă decât bătrână... A suferit atâtea, — şti! Nopţi nedormite, necazuri, — vai de sufletul ei, — săraca!

Să fii ascultător. Să nu-l superi pe unchiu' Şulăm!

Iar unchiul Şulăm? îşi spuse copilul. De ce o fi voind mama cu tot dinadinsul să-l respecte pe Şulăm?

— Tuşa e o femee bună, continuă ea, e femee de inimă. Te-a ţinut pe braţe când erai copil de ţâţă. Eu şi atunci, imediat după facere, m'am îm-

bolnăvit rău de tot... Şi tu te îmbolnăveai mereu. Ai avut şi tifos şi angină şi scarlatină.

Lângă mine, alăturea, veghea la patul tău şi Haike, Dumnezeu să-i dea sănătate. Cu ea te rog să te porţi frumos. Să fi cuviincios. Să nu răspunzi nimic, ori ce ţi-ar spune. Sunt mai mari ca tine şi mai necăjiţi. Imi pare rău de toate-astea...

Vocea i se stinse. Redeveni nesigură. Ficu o privi: faţa mamei îşi căpătase paloarea cunoscută şi în ochi îi tremura emoţia bolnăvicioasă din totdeauna.

— Imi pare rău că ţi le spun! reluă ea. Dar trebuie să ţi le spun! Nu-i timp de pierdut. Mă prăpădesc!

— Mamă, mamă! ţipă copilul speriat. Mamă... Femeia îi strânse mâna. Aceiaşi strânsoare caldă — prelungă, de adio.

— Taci! Te rog *eu!* Taci!

Şi, din ce în ce mai stins:

— Mi-ai promis, doar!...

Ficu se ridicase în picioare. Femeea la fel. Sprijinindu-se de braţul copilului, Esther parcurgea, alăturea de el, odaia.

Se opriră la fereastră. Primăvara şi-a vădit prezenţa pretutindenea. In curtea lui Şulăm arborii s'au deghizat. Parada verdelui a început de mult, pentru ochiul sceptic sau bolnav, pentru bătrâne şi sinucigaşi...

— E frumos, afară, Ficule!

— Frumos!

Copilul plângea. Cusutoreasa îşi reprima, cu furie, emoţia. De nimic nu-i părea rău prea mult, nici de iernile fără foc care i-au măcinat primii ani de viaţă şi, apoi, tinereţele, nici de verile pline ale hanului încins ca o căldare, nici de bărbat, nici de mama... Numai de Ficu... de Ficu ăsta, prea de vreme copt la minte, timid, şubred, fără apărare.

— Dragă...

— Mamă!

— ...să m'asculţi, auzi tu? Să m'asculţi! Cine ştie dacă are să mai fie timp să-ţi vorbesc. După moartea mea...

— Mamă, mamă, reîncepu să ţipe desperat copilul.

— Aşa? Aşa m'asculţi?

Vocea mamei venea de departe, aproape de dincolo. Ficu îi privi obrajii. Albi, transparenţi, curaţi. Cute fine îl brâzdau peste tot locul. Fruntea avea o linie mare, verticală, drept la mijloc, ca un semn de exclamare. De ce să se despartă de viaţă? se chinuia să înţeleagă copilul.

— Iartă-mă, mamă... iartă-mă...

— N'am ce să-ţi iert. Mă iubeşti... ştiu... Şi eu te iubesc. Nu vreau să mor... De ce să vreau?... Mai bine aşi sta mereu lângă tine... Să lucrez la maşină, să car pietre, să spăl scândurile, să fac orice... numai să trăiesc... să fiu lângă tine. Dar vezi că nu se poate... durerile nu mă lasă... din zi în zi mi-e mai rău... de astădată nu mă 'nşel... mor... moare mama, Ficule!

Copilul îşi frângea mâinile. Femeea se aşeză pe un scaun. Răsufla greu.

— Nu ştiu când! — nu ştiu, nimeni nu ştie... Dar tu nu mai eşti copil, mă, Ficule, tu eşti om

în toată firea?... Ai să locueşti la *mimă Haike*... Mătuşa e bună... totdeauna a fost bună cu tine! Şi baba, la fel. Să nu-l superi pe unchiu'. Nici el nu-i om rău. Nu te atinge de pomi sau de struguri... Ştiu, tu nu te atingi de nimic. Dar vorbeşte-i frumos, nu te încăpăţâna... ascultă-l chiar dacă ai să vezi că n'are dreptate. Oamenii săraci n'au voie să fie îndărâtnici. Şi tu — şi noi — sîntem săraci. Oamenii săraci n'au niciodată dreptate. Ce vrei? Aşa se 'ntâmplă întotdeauna... Să te porţi bine şi cu tata. Aşa cum îl şti, aşa-i firea lui, nu-l poate schimba nimeni. Om bun şi el, poate, vai de capu' lui!... Ai să te faci mare, ai să fii comptabil, ai să câştigi bani...

Ii descleştă pumnişorii strânşi. Ii mângâia mâna. I-o duse la buze. Şopti:

— Ai să fii mare... şi ai să te gândeşti la mama... nu?

Un plâns, ca o ploaie repede, îl podidi. Nu se putuse abţine. Femeea îl privi cu mustrare.

— Ficule, Ficule...

— Ce vrei, mamă?

— Să nu mai plângi, Ficule.

— Mamă...

Suspina des. Sudoarea de pe frunte i se amesteca, încet-încet cu lacrimile.

— Mamă...

— Ce-i, puiule?

— De ce ne mai naştem, mamă?

Esther surîse cu tristeţea ei care venea de departe... cine ştie de unde.

— De unde ai mai scos-o?

Copilul ridicase capul spre femee. Nemişcat, aştepta.

— Spune-mi, mamă!

— De unde vrei să ştiu eu asta!

— Nu ştii?

— Nu, puiule!

— Păcat!

— De ce, Ficule?

— Pentrucă aşi fi vrut să ştiu de ce ne mai naştem?

Uite, eu nu pot să cred asta... Nu pot să cred ce-mi spui!

— Că mă... prăpădesc?

— Da! Eu nu cred. Nu se poate. Aşa-i că nu se poate?

— Nu ştiu. Am vrut să-ţi vorbesc repede. E bine să profiţi de fiecare clipă.

Ficu deschide fereastra.

— Vrei, mamă? o întrebă.

— Da, da!

Respiră, adânc.

— E frumos, puiule!

— Ce-i frumos, mamă?

— Totul. Soarele, curtea, pomii, primăvara... Curând-curând vor înflori cireşii... apoi vişinii...

Copilul îi mângâia bluza. Ii privi, apoi, lung, gâtul, slăbit, galben şi brăzdat.

— Iţi place primăvara, mamă?

— Şi primăvara... şi vara...

Rămase, apoi, tăcută.

— La ce te gândeşti, mamă?
— La mine... la tine... la primăvara asta frumoasă...
— Ai să te faci sănătoasă, mamă.
Esther surîse iar cu aceiaşi tristeţe resemnată.
— Dacă vrei tu...
Durerile o încercară brusc. Inţepăturile în tâmple se repetară. Asemenea crize se produc în împrejurările cele mai nebănuite. Anul trecut, pentrucă-i făgăduise în repeţite rânduri, s'a dus cu Ficu la *Moşi*... Elefanţii şi fetele circului, mâncătorii de foc şi cântăreţii din palmă, ghicitoarele despletite şi bărcile n'au înveselit prea mult pe copil. Se dovedise, însă, mulţumit că, alăturea de mumă-sa, pentru întâiaşi dată în viaţa lui, cutreeră paradisul cu lampioane şi draci. Dar obrazul Estherei se turbură brusc, mâinile apucară, la extremităţi, pântecul, femeea se încovoiă sub durerea năprasnică din lăuntru. Festinul s'a terminat într'o trăsură cu coşul ridicat, unde, întinsă, pe cât îngăduia locul, pe spate, — cusutoreasa gemea sfâşietor.
Dar de ziua lui Ficu, într'un *Purim?*
Şoifer avea o slăbiciune: să serbeze naşterea copilului cu muzică, adesea cu muzica barului la care servea.
Se întindea o masă în camera golită de toate celelalte mobile, madam Cearnă trimitea treizeci de sticle de vin, Şoifer venea încărcat cu pachete de mezeluri, iar Leia tăia patru gâşte şi-un curcan, luaţi pe datorie dela Vasile.
Masa începea ziua, la unu, şi se sfârşea în dimineaţa cealaltă.

Invitaţii aparţineau familiei. In afară de Rubin şi nevastă-sa (care nevastă se întâmpla) veneau: Haike, cu bărbatu-său, Dină cu copiii şi celelalte, apropiate sau depărtate, rubedenii. Spre seară soseau *nemţii* cu viorile, ţambalul şi violoncelul.
In cinstea lui Ficu se cânta tot repertoriul cabaretului modern. Intre cuplete de ruşine şi romanţe cu dublu înţeles, Şoifer, senin, cânta evreeşte din psalmi, de pildă, sau recita istoria Estherei, Regina.
La toate-acestea, în capul mesii şi lipit de mamă-sa, Ficu asista cu gândul absent. Era la distanţe uriaşe de beţia unora şi veselia forţată a altora. Cu inteligenţa călită la atâtea încercări. Ficu presida ospăţul, palid şi cu aer suferind.
La un asemenea Purim, femeea a leşinat, deodată, fără nici un preliminar. A lăsat capul pe spate şi a căzut de pe scaun, cât era de înaltă şi de slabă... Au adus doctori, muzica a plecat şi Şoifer a umblat tot timpul *umflat*, cum spunea Leia: i se stricase cheful. Criza venia la timp nepotrivit. Astăzi, întâmplarea se repetă.
— Ficule, eu mă culc puţin!
Şi femeea îşi apăsă buzele.
— Ţi-i rău, mamă?
Esther se întinse pe aşternut, gemând uşor.
— Puţin... nu te speria.
Copilul se aşeză pe marginea patului.
— Să *chemăm* doctorul?
Femeea făcu semn că nu-i nevoie.
— Să te învelesc cu ceva?
Acelaş gest negativ. Esther îşi apăsă tot mai tare,

până la sânge, aproape, buzele. In obraji îi înfloriră două pete roşii. Se înfioră. Febra o făcea să tremure.

— Te înveselesc, mamă, ţi-i frig!

Bolnava consimţi.

— Ficule, şopti ea, apoi, chemându-l cu o mână uscată spre dânsa, Ficule să nu uiţi ce-am vorbit. Panica din ochii copilului o nelinişti.

— Eşti bărbat! continuă ea. Ţi-am repetat-o asta, ce Dumnezeu, înţelege!... Făgădueşte-mi că ai să te porţi aşa cum te-am învăţat.

— Da, am să mă port aşa! o încredinţă el, maşinal.

Şi-apoi, cu groaza sporită în ochi, mângâindu-i părul, fruntea, obrazul, izbucni:

— Mamă, mamă, mamă, mamă....

SFÂRŞITUL TOMULUI I.

